

Lauri Miettinen

JAAKKO JUTEINI – VARHAINEN FENNOMAANI
Suomalaisuusaate Jaakko Juteinin kirjallisessa tuotannossa

TIIVISTELMÄ

Lauri Miettinen: Jaakko Juteini – varhainen fennomaani. Suomalaisuusaate Jaakko Juteinin kirjallisessa tuotannossa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Toukokuu 2021

Tässä tutkielmassa tutkitaan suomalaisuusaatteen ilmentymistä Viipurin maistraatin sihteeri Jaakko Juteinin kirjallisessa tuotannossa. Juteinin kirjoittelu liittyy autonomian myötä Suomessa 1800-luvun alkupuolella levinneeseen kansalliseen innostukseen, jonka vaikutuksesta poliittisistakin syistä nähtiin hyödylliseksi alkaa tehdä eroa ruotsalaisuuteen ja korostaa suomalaisuutta. Juteinin ja muiden varhaisten suomalaisuusmiesten ajatukset levisivät kirjallisuuden ja lehtien välityksellä, joiden synnyssä aatteella oli myös liikkeellepaneva merkitys.

Tutkimusaineistona toimivat Juteinin vuosina 1804–1858 julkaistut tekstit, jotka ovat aihepiiriltään ja tekstilajiltaan hyvin vaihtelevia ja yhteismitattomia. Näin käyttöön ovat valikoituneet laadullisen aineiston tutkimukseen soveltuvat menetelmät. Juteinin kirjoituksia on eritelty ja jaoteltu laaja-alaista sisällönanalyysia hyödyntäen, jolloin tarkastelun ytimessä ovat kielellisten ilmausten välittämät merkitykset. Näistä rakentuu tutkimusongelman kohde eli Juteinin suomalaisuudesta kumpuava ajatusmaailma.

Suomalaisuusaatteeseen viittaavia mainintoja Juteinin koko tuotannosta löytyy satoja. Aiheina Juteini käsitteli suomalaisuutta niin kielen, maan kuin kansankin kautta. Kieli merkitsi hänelle kansan pyhintä omaisuutta, joka oli kaiken valistuksen ja onnen välikappale. Siksi se piti palauttaa alkuperäiseen puhtauteensa ilman murteita tai vieraita vaikutteita. Kielen tulevaisuudesta riippui siis koko maan ja kansan tulevaisuus. Maan kauneutta oleellisempaa on Juteinin teksteissä siellä asuvan kansan jalous, jota valistuksen kautta tuli jatkuvasti edistää. Juteini katsoi, että uuden kotoperäisen ja valistuneen keisarin myötävaikutuksella suomalaisilla oli oman työnsä kautta mahdollisuus korjata väistyneen vallan laiminlyönnit ja päästä suurten sivistyskansojen joukkoon.

Juteinin ajatusmaailma oli nationalistinen, sillä hän ajatteli ihmiskunnan koostuvan kansakunnista, joista yhden muodostivat suomalaiset. Hän ei kuitenkaan tarkasti määritellyt Suomen tai suomalaisten rajoja, vaan vaali kansallisten aiheiden ohella yleistä ihmisyyttä. Fennomaanisuuden lisäksi Juteini oli ennen kaikkea myöhäinen valistusmies, jonka merkitys piilee terävän sanoman lisäksi suurelta osin hänen monipuolisessa suomenkielisessä kirjallisuudessaan.

Juteini painotti teoksissaan kirjallisen toimintansa kansallismielisiä motiiveja ja tavoitteita, minkä takia on perusteltua puhua jäsentyneestä suomalaisuusaatteesta. Vaikka Juteini ei ollutkaan ensimmäinen kansallisista aiheista kiinnostunut suomalainen, hän toimi merkittävänä herättäjänä ja välittäjänä akatemian ja laajempien kansanosien välillä. Käyttämällään kielellä, esittämillään näkemyksillä ja toiminnallaan suomalaisen kansallisen kuvaston vakiinnuttamiseksi Juteini loi myös pohjaa myöhemmälle fennomaaniselle liikkeelle, joka vaikuttavuudessaan ylitti Juteinin toiminnan selvästi.

Avainsanat: Jaakko Juteini, suomalaisuus, suomalaisuusaate, suomalaisuusliike, fennomania, nationalismi, kansallisuusaate, 1800-luvun alkupuoli, autonomia, Suomen suuriruhtinaskunta

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Sisällys

1. Johdanto.....	4
1.1 Tutkimusongelma	4
1.2 Aineisto, rajaus ja rakenne	6
1.3 Aiempi tutkimus ja kirjallisuus.....	10
2. Jaakko Juteini ja suomalaisuusaatteen historialliset juuret.....	15
2.1 Juteinin elämä ja kirjallinen tuotanto.....	15
2.2 Nationalismin synty – suomalaisuus aatteena	22
2.3 Suomalaisuuden historia ennen 1800-luvun kansallisromantikkoja	26
3. Suomen kieli – hiomaton jalokivi	34
3.1 Käyttökelpoisen kotokielen puolustus.....	35
3.2 Murteita ja vieraita vaikutteita vastaan	44
4. Suuri Suomenmaa – koti pohjan puolella.....	55
4.1. Ankaru luonto ja maaseutu yleissuomalaisen maakuvan keskiössä	55
4.2. Laiminlyödyistä Ruotsin maakunnasta kotoperäisen keisarin alamaiseksi	61
5. Suomalaiset – valistunut korvenraivaajakansa.....	70
5.1. Kansankuvauksen kautta edistystä ja arvostusta jalolle kansalle	70
5.2. Väinämöinen suomalaisten esi-isänä ja voimahahmona.....	80
6. Yhteenveto: Jaakko Juteini suomalaisuuden asialla	87
Lähteet ja kirjallisuus	91

1. Johdanto

Monesti 1800-lukua on luonnehdittu Euroopassa kansallisen heräämisen ajaksi. Vuosisadan alussa sodan seurauksena Suomi siirtyi Ruotsin alaisuudesta autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi osaksi Venäjän keisarikuntaa. Näin vahvistui jo edellisellä vuosisadalla orastanut kehitys, jonka myötä alettiin käsittää suomalaisuuden merkitys, ei jonain ruotsalaisuudelle tai venäläisyydelle alisteisena, vaan rinnakkaisena käsitteenä ja identiteettinä. Suomenkielisen kansanosan ja suomen kielen asema ei kuitenkaan kohentunut siinä määrin kuin moni olisi toivonut. Suomenkielisen kirjallisuuden luominen ja kielen kehittäminen sekä kansan valistaminen alettiin sivistyneistön keskuudessa nähdä kansallisesti keskeisiksi tehtäviksi. Samalla suomalaiskansalliset aiheet valtasivat alaa kaikilla kulttuurin aloilla. Tuolloin monet, osittain jo omana aikanaan, mutta varsinkin sittemmin suurmiehen jalustalle nostetut kirjailijat, tutkijat ja ajattelijat loivat ja muokkasivat käsitystä suomalaisista ja suomalaisuudesta monesti nimenomaan kirjallisen tuotantonsa kautta. Heistä tunnetuimpia suurelle yleisölle lienevät Elias Lönnrot, Johan Ludvig Runeberg, Johan Vilhelm Snellman ja Sakari Topelius.¹ Heidän aikanaan ja jo heitä ennen vaikutti kuitenkin monia muitakin merkittäviä suomalaisuuden puolestapuhujia. Yksi heistä oli Jaakko Juteini, jota on monesti kutsuttu peräti ensimmäiseksi fennomaaniksi.²

1.1 Tutkimusongelma

Jaakko Juteinia (1781–1855) ja hänen elämäntyötään on luonnehdittu monilla komealta kalskahtavilla ilmauksilla, joihin usein sisältyy jokin superlatiivi tai sana *ensimmäinen*. Juteini loi omana aikanaan poikkeuksellisen laajan kirjallisen tuotannon käsitellen hämmästyttävän monipuolisesti eri aihepiirejä ja tekstilajeja. Hänen on kuvattu olleen tarmokas suomalaisuusmies, taikauskoa ja omanvoitonpyyntiä vastustanut kansanvalistaja, vapaa-ajattelija ja eläinrääkkäyksen vastustaja. Hän oli ensimmäisiä filosofiasta ja kasvatustieteistä suomen kielellä kirjoittaneita kirjailijoita. Juteini ei ollut näin ainoastaan sanan varsinaisessa merkityksessä ensimmäinen suomalainen kirjailija, vaan myös alalla aikansa tuotteliain ja monipuolisin. Hän oli suomenkielisen taidetieteen, näytelmän ja novellin tienraivaaja. Myös Juteinin ansiot suomen kielen

¹ Sarjala 2020, 19; Liikanen 1995, 229.

² Esim. Alhoniemi 1969, 44; Setälä et al. 1932, 5; Kuusi 1927, 184; 192; Kallio 1915, 124–125.

oikeinkirjoituksen ja kieliopin kehittäjänä ovat huomattavat. Hän oli hyvin kiinnostunut kalevalaisesta runoudesta jo ennen Kalevalaa ja keräsi itsekin suomalaista kansanperinnettä muun muassa sananlaskujen muodossa. Juteinin tunnetuimman teoksen, runon *Laulu Suomessa* (Arvon mekin ansaitsemme) vuodelta 1816, moni on kuvannut kohonneen ensimmäisenä Suomen kansallislaulun asemaan.³ Toisaalta hänen kokoelmateoksensa *Anteckningar af Tankar uti Warianta Ämnen* (Muistiinpanoja vaihtelevista aiheista, 1827) on tiettävästi ainoa kirja Suomessa, joka on tullut tuomitukseksi poltettavaksi roviolla.⁴

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, mitä on näiden monipuolisten luonnehdintojen takana. Keskiössä on nimenomaan Juteinin asema orastavan suomalaisuusliikkeen varhaisena edelläkulkijana. Huomio keskittyy siis hänen laajan kirjallisen tuotantonsa sisällössä piilevään yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen, eikä niinkään taiteellisiin ansioihin, joiden ei yleensä ole katsottu lukeutuneen Juteinin suurimpiin vahvuuksiin.⁵ Yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta tutkimus kohdistuu nimenomaan Juteinin suomalaiskansallisiin näkemyksiin. Näin muut sinänsä mielenkiintoiset, mutta tämän tutkielman aihepiiriin kuulumattomat teemat, kuten eläinsuojelu sekä kasvatusopilliset ja uskonopilliset näkemykset, rajautuvat pääosin pois. On toki huomioitava, että ihmisen ajatusmaailma on aina kokonaisuus, jossa näkemykset eri teemoista limittyvät tiiviisti toisiinsa. Täysin yksiselitteisiä rajalinjoja näiden teemojen välille on siis epätarkoituksenmukaista pyrkiä luomaan. Esimerkiksi Juteinin kiinnostuksessa kasvatusoppia ja lukutaitoa kohtaan on selvästi nähtävissä hänen määrätietoinen pyrkimyksensä kansaa sivistämällä parantaa suomalaisen kansan ja kielen asemaa. On myös huomattava, että nykykäsityksemme tutkittavan ajanjakson fennomaanisesta liikehdinnästä perustuu suurelta osin säilyneisiin tekstituotteisiin, joiden piirissä ja vaikutuksesta ilmiö aikanaan laajeni. Kuitenkin myöskään fennomaanisen kirjoittelun erottaminen yleisemmästä kiinnostuksesta kirjallisuutta ja runoutta kohtaan ei ole täysin ongelmaton. Siten rajanveto kansallisten ja selkeästi muiden intressien välille voi joskus olla haastavaa. Aatteellisia näkemyksiä tutkittaessa onkin pidettävä mielessä, että aatteen tarkoituksena on tarjota jonkinlainen

³ Esim. Ojanen 2020, 151; Huhtala 2009, 11; Nenonen & Teerijoki 1998, 190; Laine 1983, 8; Setälä et al. 1932, 7.

⁴ Ojanen 2020, 101–116.

⁵ Niemi 1999, 206; Häkkinen 1994, 142.

kokonaisnäkemys tavoiteltavan kaltaisesta elämästä ja olosuhteista sekä keinoista niiden saavuttamiseksi.

Tutkielman päätutkimuskysymys on, millä tavoin Jaakko Juteinin aatteelliset näkemykset Suomesta, suomalaisista ja suomen kielestä ilmenevät hänen kirjallisessa tuotannossaan? Minkälaisia kansallisia tavoitteita tai pyrkimyksiä Jaakko Juteinilla oli toiminnassaan? Millaisia tekstejä Juteinin fennomaaniset tekstit ovat ja minkälaisia aiheita hän niissä käsitteli? Entä keille erilaiset tekstit oli kohdistettu ja onko niiden välillä eroja? Näkyykö Juteinin suomalaisuusajattelu hänen kirjoittamiensa tekstien sisällöissä ja käsittelytavassa vai perustuuko hänen merkityksensä siihen, että hän ylipäätään julkaisi kirjoituksia ja teki sen nimenomaan suomen kielellä itse sisällön jäädessä suomalaisuusliikkeen näkökulmasta toisarvoiseksi?

1.2 Aineisto, rajaus ja rakenne

Pääasiallisena tutkimusaineistona toimivat Jaakko Juteinin itsensä laatimat tekstit, joita hän tuotti erittäin runsaasti vuosikymmenien ajan. Hänen tuotantoonsa kuuluu muun muassa runsaasti runoja, sananlaskuja, kielioppia, uskonnollisia, filosofisia ja kasvatustieteellisiä tekstejä, kaksi näytelmää sekä muita kirjoituksia. 1800-luvun alkupuolelta on kovin vähän käytettävissä aineistoa talonpoikaista alkuperää olevien henkilöiden maailmankuvasta ja ajattelusta. Nykyaikaisten tiedotusvälineiden puuttuessa pienet painetut runokirjaset ja sanomalehdistössä julkaistut kirjoitelmat olivat erilaisten suullisten esitysten ohella keskeinen tiedonvälitys- ja vaikutuskanava. Siten niihin perehtymällä ja niitä oman aikakautensa henkiseen ilmastoon peilaamalla pääsee kiinni tekstien kirjoittajan ajatusmaailmaan. Juteinin omien tekstien ohella tässä onkin käytetty aikakauden historiantutkimuksen lisäksi joitakin Juteinin toimintaa kommentoineita aikalaiskirjoituksia sanomalehdistössä.

Tutkielmaan sisältyy tutkimuksellisia lähtökohtia avaavan johdantoluvun jälkeen kontekstoiva pääluku 2, jossa käydään tiiviisti lävitse Jaakko Juteinin kirjailijanuraa, kansallisia aiheita kohtaan osoitettua mielenkiintoa nationalismitutkimuksen kautta sekä suomalaisuusliikkeen haparoivia ensiaskelia Juteinin aikakauteen saakka. Tutkimusaineiston käsittely rakentuu sen jälkeen seuraavista kolmesta pääkäsittelyluvusta, joissa kussakin on syvennytty Juteinin ajatteluun suomalaisuuden alakäsitteiden kautta. Tutkielman rakenne on siis teemoittain etenevä, ei kronologinen.

Tämä perustuu ennen kaikkea käsittelyn moniulotteisuuteen, mutta myös siihen, että aihetta koskettelevia kysymyksiä on jo käsitelty kronologisesti aiemmassa kirjallisuudessa. Lopuksi käsiteltyyn tutkimusaiheeseen luodaan vielä kokoava katsaus yhteenvetoluvussa.

Juteinin tuotanto käsittää tuhansia hyvin erilaisia ja erimittaisia tekstejä, joissa lukemattomissa on useita, toisinaan hienovaraisiakin viittauksia suomalaisuuteen. Toisaalta samoissa julkaisuissa käsitellään myös aivan muita asioita eikä kirjoituksia ole suinkaan aina otsikoitu. Julkaisut tai yksittäiset tekstinkappaleet eivät ole keskenään yhteismitallisia, joten sen ilmaiseminen kvantitatiivisesti, kuinka suuressa osassa Juteinin tuotannosta on tutkimusongelman kannalta relevantteja aiheita, on mahdotonta. Tämän vuoksi myös tutkimusaineiston jaottaminen vain tiettyihin tarkkarajaisiin osioihin teksteittäin ei ole ollut tarkoituksenmukaista, vaan samaankin tekstiin on toisinaan viitattu eri aiheita käsittelevissä luvuissa. Kussakin alaluvussa on Juteinin tavasta käsitellä asiaa esitettyjen luonnehdintojen ja päätelmien tueksi ja tulkintojen oikeasuuntaisuuden arvioimiseksi tarjottu asiasta havainnollisia esimerkkejä lainauksin. Näin on saatu luotua tasapainoinen kokonaiskuva aiheen käsittelystä, vaikkei kaikkia yksittäisiä aihepiiriin kuuluvia tapausesimerkkejä tietysti olekaan voitu tekstiaineiston laajuuden takia nostaa erikseen esille.

Laajan ja aihepiiriltään sekä tekstilajiltaan heterogeenisen aineiston analysoinnissa on hyödynnetty laadullisia menetelmiä, vaikkei mainitusta syystä olekaan voitu pitäytyä vain yhdentyypisen aineiston tutkimuksessa totutussa tutkimustraditiossa. Tutkimuksen pohjana on siis laaja-alainen aineistolähtöinen analyysi, joka soveltuu erityisesti jonkin ilmiön, tässä tapauksessa Juteinin suomalaisuusaatteen, olemuksen selvittämiseen. Tätä toimintatapaa käytettäessä Jari Eskola ja Juha Suoranta ovat korostaneet yhtäältä aineiston mielekkään rajauksen merkitystä, toisaalta tutkittavan ilmiön olemuksen riittävän tarkkaa määrittelyä. Näihin onkin tässä yhteydessä kiinnitetty erityistä huomiota varsinaista käsittelyä edeltävissä pääluvuissa.⁶

Historiantutkimuksen lähdeaineistojen erityispiirre suhteessa monien muiden tieteenalojen laadullisiin aineistoihin on se, että se on ainakin periaatteessa yleensä rajallista. Tässä tapauksessa se tarkoittaa, että Juteinin kirjoitukset on suljettu

⁶ Eskola & Suoranta 2005, 19; 64.

lähdeaineisto, joka ei enää jatkuvasti laajene. Kuten laadullisessa tutkimuksessa useimmiten, tässäkin tutkielmassa tutkimuksen kohteena ovat kielelliset ilmaukset. Tulkintojen nojaaminen riittävän laajaan näkemykseen satunnaisten havaintojen sijaan edellyttää kokonaisvaltaista perehtymistä aineistoon. Tapauskohtaisesti tekstejä analysoitaessa ajatus on nähdä kyseinen tapaus esimerkkinä yleisemmästä.⁷ Juteinin monessa tapauksessa useita kertoja hieman varioituna toistuvat ilmaukset ja aiheet toimivat siten esimerkkeinä laajemmin hänen ajattelustaan. Koko suomalaisuusliikkeen historiaa ajatellen Juteini fennomaanisine ajatuksineen on sen sijaan määriteltävissä jonkinlaiseksi henkilöhistorialliseksi tapaustutkimukseksi.

Tutkielman ajallinen rajausta muodostuu Juteinin kirjailijantoimen vuosista, joina hänen kirjoituksiaan ilmestyi eli vuosista 1804–1858. Monien Juteinin tekstien kohdalla on mahdotonta tietää niiden varsinaista kirjoitusajankohtaa, koska tekstejä julkaistiin mitä ilmeisimmin pitkienkin aikojen kuluttua niiden kirjoittamisesta. Myös tekstien toisinaan perusteellinenkin muokkaaminen ja uudelleen otsikointi tekee niin sanotun alkuperäisen kirjoitusajankohdan jäljittämisen tai jopa sen määrittelemisen mahdottomaksi. Tämä on sääli, sillä kirjoitusajankohdan liittäminen Juteinin elämässä ja hänen ympärillään vaikuttaneisiin tapahtumiin ja ilmiöihin voisi parhaimmillaan tuoda arvokasta lisävalaistusta Juteinin ajatteluun ja motiiveihin. Oman haasteensa Juteinin tekstien tulkintaan tuo hänen tapansa kirjoittaa tekstinsä runomittaan. Runomuotoista tekstiä on selvästi enemmän kuin asiaproosaa, sillä hyvin suuri osa Juteinin kantaottavistakin teksteistä on aikansa ihanteen mukaan runomuodossa. Tällöin kirjoituksesta voi olla haastavampaa löytää sen ydinsanomaa, koska kirjoittaja on ottanut runsaasti taiteellisia vapauksia ja käyttänyt muun muassa erilaisia sanontoja ja kielikuvia. Runoudessa täsmällisiä ilmaisuja oleellisempaa on monesti sanojen yhteensopivuus ja sointu.

Juteinin kirjalliseen tuotantoon tutustumisen helpottamiseksi hänen laaja tuotantonsa on julkaistu vuonna 2009 Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran julkaisemassa ja Klaus Krohnin toimittamassa kaksiosaisessa julkaisussa *Jaakko Juteini kootut teokset I-II*. Kokoomajulkaisussa Juteinin tekstit on painettu ilmestymisjärjestyksessä ja alkuperäisen fraktuuran sijasta nykyaikaisella kirjasinfontilla, mikä helpottaa ja

⁷ Eskola & Suoranta 2005, 64–65.

nopeuttaa tekstien lukemista ja tulkintaa. Valtaosa teksteistä on suomenkielisiä, ja osasta ruotsinkielisistä teksteistä on kokoelmaan liitetty myös Rauno Ekholmin laatimat suomennokset.

Juteinin tapa julkaista yhä uudelleen aiempia kirjoituksiaan joko muokattuina tai muokkaamattomina, joskus uudelleen otsikoituna, myöhempien julkaisujensa osana asettaa haasteita Juteinin koko tuotannon laajuuden käsittämiseksi, sillä kokoomateoksessa on pyritty siihen, että kukin kirjoitus painetaan siinä yhteydessä, jossa se on ensi kertaa julkaistu. Niinpä lukemattomat kirjoitukset puuttuvatkin myöhemmistä julkaisukokonaisuuksista, ellei niitä ole muokattu niin paljon, että niiden uudelleen julkaisua kokoomateoksessa voidaan pitää tarkoituksenmukaisena.

Jaakko Juteinin koottujen teosten ensimmäinen osa sisältää Juteinin kirjallisen tuotannon vuosilta 1804–1826. Se sisältää yhteensä 35 erilaista julkaisua tai tekstikokonaisuutta, joista ainoastaan kolme on kirjoitettu ruotsin kielellä: *Anmärkningur uti finska skaldekonsten* (Huomautuksia suomalaisesta runotaiteesta, 1816), *Kritik öfver lån-bokstäfverna uti finska språket* (1816) ja *Försök till utredande af finska språkets grammatik* (1818). Vain ensin mainitusta mukaan on liitetty myös suomennos. Useimmat näistä 35 julkaisusta ovat itsessään useita erilaisia tekstejä sisältäviä kirjoitelmaosia, jotka sisältävät yhteensä tuhansia sananlaskuja, pilajuttuja, runoja, lauluja, muistokirjoituksia ja pohdintaa hyvin monenlaisista aiheista, kuten kasvatuksesta, kieliopista ja elämän eri osa-alueista. Näiden lisäksi mukana on 30 Juteinin *Wiburgs Wochenblatt* -lehden liitteessä vuoden 1824 aikana julkaisemaa suomenkielistä kirjoitusta.

Juteinin koottujen teosten toinen osa koostuu vuosina 1827–1858 ilmestyneistä teksteistä ja julkaisukokonaisuuksista, joita on yhteensä 14. Näistä kaksi on laadittu ruotsin kielellä: *Anteckningar af Tankar uti Warianta Ämnen* (Muistiinpanoja vaihtelevista aiheista, 1827) ja Juteinin vastine Viipurin kämnerioikeudelle 25.9.1827. Molemmista mukana on myös suomennokset. Mainittuihin 14 kirjoitukseen sisältyy myös postuumisti vuosina 1856–1858 ilmestyneet valitut teokset *Jak. Juteinin Kirjoja. osat 1–9* siltä osin kuin ne sisältävät ennen julkaisematonta materiaalia. Tästä syystä esimerkiksi osa 8 on jätetty kokoomateoksesta kokonaan pois. Näiden lisäksi mukana on myös 38 Juteinin *Sanan Saattaja Wiipurissa* -lehdessä vuosina 1833–1841 julkaisemaa lyhyttä suomenkielistä kirjoitusta. Kirjallisen uransa lopuksi, vuonna 1844 Juteini

julkaisi 22 kahdeksansivuista vihkoa käsittävän sarjan omia tekstejään, jotka tunnetaan nimellä *Juteinin arkkikirjallisuus*. Näistä kymmenessä oli aiemmissa julkaisuissa ilmestymätöntä materiaalia, joka on myös sisällytetty tähän kokoomateoksen jälkimmäiseen osaan.

Tässä tutkielmassa on Juteinin teksteihin viitattaessa alaviitteissä käytetty koottujen teosten sivunumeroita ja tarpeelliseksi katsottaessa leipätekstissä esitelty alkuperäinen Juteinin julkaisu, jossa mahdollinen lainaus on aikanaan ilmestynyt.

1.3 Aiempi tutkimus ja kirjallisuus

Jaakko Juteinin elämänvaiheita on käyty läpi useissa elämäkerrallisissa julkaisuissa, joissa tosin Juteini on monesti ollut vain yksi käsittelyn kohteena olevista historiallisista kirjailijoista tai muista yhteiskunnallisista vaikuttajista. Jo autonomian aikana lehdissä ilmestyi kirjoituksia, joissa esiteltiin ja kommentoitiin Juteinia ja hänen teoksiaan. Erityisesti itsenäisyyden alkuaikoina ilmestyi monia tällaisia antologioita ja muita teoksia, joiden tarkoitus oli mitä ilmeisimmin suomalaisten merkkimiesten esittelyn avulla rakentaa kansallista kertomusta ja toisaalta kunnioittaa teoksissa mainittujen henkilöiden työtä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että kirjailijoiden esimerkeiksi nostetut teokset edustavat usein kansallisia aiheita. Sävy näissä esityksissä on monesti yleensäkin ihannoiva ja laajuus vaihteleva. Joskus käsittely rajoittuu jopa vain muutaman sivun mittaiseen henkilö- ja teosesittelyyn, ja yleensä ei päästäkään syvemmälle Juteinin ajatteluun. Mainittuihin teoksiin on kuitenkin toisinaan liitetty valokuvia tai muita alkuperäisaineistoja, jotka tekevät niistä hyödyllisiä myös nykytutkijan kannalta.⁸

Juteinin tuotannosta on ilmestynyt myös joitakin lyhyehköjä valikoimateoksia, joihin on kerätty tavalla tai toisella keskeisimmiksi koettuja tekstejä ja tarkasteltu Juteinin tuotantoa niiden pohjalta.⁹ Nämä ovat mahdollistaneet sen, että Juteinin muuten niin hajallaan olleeseen tuotantoon tutustuminen oli ylipäätään jotenkin mahdollista ennen kattavien koottujen teosten ilmestymistä vuonna 2009. Kuitenkin nimenomaan Juteiniin keskittyvää tutkimusta ja muuta kirjallisuutta, joka pyrkii erittelemään hänen yhteiskunnallisia ja suomalaiskansallisia näkemyksiään ja pyrkimyksiään, on hyvin

⁸ Esim. Kähäri 1982; Setälä et al. 1932; Enäjärvi 1927; Kuusi 1927; Anttila 1923; Kallio 1915; T. K. F. 1906.

⁹ Esim. Bäckman 2008; Laine 1983.

vähän. Tämä on yllättävää, sillä niissä teoksissa, joissa hänen merkitystään arvioidaan, se arvioidaan urauurtavaksi. Onkin selvää, että Juteini on henkilönä ja tutkimuskohteena jäänyt muiden, hänen jälkeensä tulleiden ja kenties ansioituneempien 1800-luvun suurten nimien varjoon. Suoraan Juteiniin kohdistuvan tutkimuksen vähäisyyden vuoksi on ollut hyödyllistä laajentaa kirjallista perspektiiviä kattamaan ajallisesti myös vanhempia hänen toiminnastaan esitettyjä näkemyksiä.

Uusinta näkemystä Juteini-tutkimuksessa edustaa Eero Ojaseen vuonna 2020 ilmestynyt teos *Jaakko Juteini. Suomen ensimmäisen kirjailijan tarina*.¹⁰ Ojaseen toteaa teoksensa olevan ensimmäinen kattava kuvaus Juteinin elämästä ja kirjallisesta urasta. Hän ei vain tyydy kertaamaan Juteinin elämänvaiheita ja julkaistuja kirjoituksia, vaan hän myös kommentoi ja jopa todistaa virheellisiksi joitakin aiemmassa Juteini-tutkimuksessa toistuneita käsityksiä. Ojaseen teos on ansiokas, joskaan ei akateemista tarkoitusta varten laadittu, kattava yleisteos Jaakko Juteinista ihmisenä. Se toimii ennen kaikkea kokoomateoksena, joka palvelee taustoittavana esityksenä Juteinista yleisesti käytävälle keskustelulle.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on julkaisusarjassaan huomionut Viipuri-tutkimuksen ohella myös perustajajäsentään Jaakko Juteinia. Vuonna 2012 ilmestyi Liisi Huhtalan ja Sanna Supponen toimittama *Viipurin viisas – näkökulmia Jaakko Juteiniin* -artikkelikokoelma.¹¹ Se sisältää eri tieteenalojen tutkijoiden artikkeleita koskien Juteinin kirjallista toimintaa ja elämää 1800-luvun Viipurissa.

Kaksi muuta ehkä sekä keskeisintä että perusteellisinta Juteinin elämää, ajattelua ja kirjallista toimintaa kartoittavaa monografiaa ovat Kuuno A. Talviojan *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa* (1915)¹² sekä Jouko Teperin *Arvon mekin ansaitsemme. Jaakko Juteinin aatemaailman eräät päälinjat* (1972)¹³. Näissä sittemmin toistuvasti Juteini-kirjoittelun vakiolähdeaineistona käytetyissä teoksissa kirjoittajat käyvät läpi Juteinin elämänvaiheita ja niiden vaikutusta hänen ajattelulleen. Molemmat teokset ovat kuitenkin varsin iäkkäitä: vanhempi yli satavuotias ja nuorempikin lähes 50-vuotias, joten tilausta uudelle tutkimukselle lienee niin aiheen käsittelytavan kuin sisällönkin

¹⁰ Ojaseen 2020.

¹¹ Huhtala & Supponen 2012.

¹² Talvioja 1915.

¹³ Teperi 1972.

puolesta. Lisäksi minkään edellä mainitun teoksen keskeisenä sisältönä ei ole keskittyä selvittämään erityisesti juuri tämän tutkielman kohteena olevaa ilmiötä, Juteinin suomalaisuusaatetta.

Jaakko Juteinin kansallisia ja kielellisiä näkemyksiä selvittäväällä tutkimuksella on luonnollisesti Juteinin henkilöön keskittyvän tutkimusalan lisäksi välittömät yhtymäkohtansa myös laajempiin näkökulmiin. Juteinin elinaikaan, vuosiin 1781–1855, sijoittuvaa aikakautta Suomen historiassa on tutkittu melko paljon ja siitä on kirjoitettu paljon korkeatasoisia julkaisuja. Osa näistä on kattavasti aikakautta kuvaamaan pyrkiviä yleisesityksiä, osa taas hyvinkin tarkasti vain jotakin yksityiskohtaa valottavia. Juteinin ajan yleisiä yhteiskunnallisia oloja ja kehitystä taustoittamaan on tässä käytetty professori Matti Klingen koko autonomian aikaa käsittelevää teosta *Keisarin Suomi* (1997)¹⁴ sekä Piia Einosen ja Miikka Voutilaisen toimittamaa 1800-luvun alkupuolen yhteiskuntahistoriaa *Suomen sodan jälkeen* (2020)¹⁵. Professori Max Engman on puolestaan tutkinut Suomen ja Venäjän suhteita ja niiden merkitystä Suomen synnyssä teoksissaan *Pietarinsuomalaiset* (2004) ja *Pitkät jäähyväiset* (2009).¹⁶ Ensin mainittu valottaa Pietarin, keisarikunnan keskuksen, merkitystä suomalaisten ja myös Juteinille tärkeän Viipurin kannalta. Jälkimmäinen taas on katsaus Suomen sodan vaikutuksiin ja ruotsalaiseen perintöön Venäjän alaisessa autonomisessa Suomessa.

Päiviö Tommilan päätoimittama *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia* (1989)¹⁷ kuvaa pääpiirteissään koko suomalaisuutta ja isänmaata kohtaan Suomessa osoitetun kiinnostuksen ja aatteellisuuden Ruotsin vallan ajan varhaisvaiheista aina toisen maailmansodan jälkeiseen suomalaisuusliikkeen toiminnan muuttumiseen saakka. Tarkemmin nimenomaan aatteelliseen fennomaniaan ja sen kannattajien järjestäytymiseen on tutkimuksissaan keskittynyt Ilkka Liikanen. Hänen väitöskirjansa *Fennomania ja kansa* (1995)¹⁸ on painottunut 1800-luvun jälkipuoliskon kansalaisyhteiskunnan kuvaamiseen, mutta taustoittaa hyvin myös Juteinin toimintakautta.

¹⁴ Klinge 1997.

¹⁵ Einonen & Voutilainen 2020.

¹⁶ Engman 2004 ja Engman 2009.

¹⁷ Tommila 1989.

¹⁸ Liikanen 1995.

1800-luvun alkupuolen isänmaallisia ja suomalaismielisiä runoja muidenkin kuin vain Jaakko Juteinin osalta on tutkinut Pirkko Alhoniemi väitöskirjassaan *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit* (1969).¹⁹ Teoksessaan hän esittelee runouden ja runoilijoiden merkitystä kansallisen heräämisen alkuunpanijoina sekä maan ja kansan kuvaajina vuosina 1809–1860. Tämän tutkielman kannalta Alhoniemen tutkimuksen ansiona voidaan pitää erityisesti hänen kuvaustaan 1800-luvulla vallinneesta patrioottisesta ja muusta aatteellisesta ilmapiiristä, jossa kirjailijat toimivat. Tämä auttaa erityisesti Juteinin sijoittamisessa oman aikakautensa kirjallisuuden kenttään muun sivistyneistön joukossa.

Tarkasteltaessa suomalaisuusaatteen piiriin kuuluvaa kysymystä on syytä luoda laajempi katsaus myös itse kansallisuusaatteeseen. Nationalismin teoriaa ja historiaa on tutkittu viime vuosikymmeninä laajasti. Eräitä huomattavimpia ja siteeratuimpia teoksia aiheesta on Eric Hobsbawmin *Nationalismi* (1994)²⁰ sekä Benedict Andersonin *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua* (2017)²¹. Kotimaisista teoksista yksi ansiokkaimmista on Jussi Pakkasvirran ja Pasi Saukkosen toimittama teos *Nationalismit* (2005)²², joka käsittelee kansallisuusaatteen historian ja siitä esitettyjen teorioiden lisäksi sen ilmenemismuotoja lukuisten tapausesimerkkien avulla.

Andersonin teoksen pääpaino on nimenomaan nationalismien lähtökohtien ja kehityksen kuvauksessa, ei niinkään aatteen perustana olevien teoreettisten käsitteiden analysoinnissa, mikä on selkeä heikkous. Teos luo kuitenkin laajemmat puitteet eurooppalaisten kansallisuusaatteiden synnylle, joka on oleellinen viitekehys myös suomalaisuusliikkeen kehityksen kannalta. Pakkasvirran ja Saukkosen julkaisu täydentää kuvaa molemmissa suhteissa käsitellen myös suomalaista nationalismia.

Juteini levitti ajatuksiaan luomansa kirjallisuuden ja lehtikirjoittelun avulla. Taustoitukseen ja Juteinin asemointiin suomalaisen kirjallisuuden ja lehdistön historiassa on tutkielmassa käytetty muutamia aiheesta laadittuja laadukkaita

¹⁹ Alhoniemi 1969.

²⁰ Hobsbawm 1994.

²¹ Anderson 2017.

²² Pakkasvirta & Saukkonen 2005.

yleisesityksiä. Päiviö Tommilan päätoimittama *Suomen lehdistön historia 1* (1988)²³ on varhaisimman suomalaisen lehdistön perusteos. Yrjö Varpion päätoimittaman *Suomen kirjallisuushistoria* -sarjan ensimmäinen osa *Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin* (1999)²⁴ kuvaa kirjallisuuden vaiheet Suomessa kulttuuri- ja aatehistorian näkökulmasta keskiajalta 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka. Myös Leena Kirstinän nykyaikaan asti ulottuvasta, mutta tiiviimmästä teoksesta *Kirjallisuutemme lyhyt historia* (2000)²⁵ on hyödynnetty tietoja suomalaisen kirjallisuuden vaiheista. Tarkemmin 1800-luvun kirjallista kehitystä Suomessa erityisesti suomenkielisten kansankirjailijoiden kautta on kuvannut kirjallisuushistorioitsija Pertti Lassila teoksessaan *Syvistä riveistä* (2008).²⁶ Samasta teemasta, mutta suomen kielen kehityksen historian näkökulmasta Juteinin aikaa valottaa Kaisa Häkkisen *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia* (1994).²⁷

²³ Tommila 1988.

²⁴ Varpio 1999.

²⁵ Kirstinä 2000.

²⁶ Lassila 2008.

²⁷ Häkkinen 1994.

2. Jaakko Juteini ja suomalaisuusaatteen historialliset juuret

2.1 Juteinin elämä ja kirjallinen tuotanto

Jaakko Heikinpoika syntyi Hattulan pitäjän Rahkoilan kylässä Juutilan taloon heinäkuun 14. päivänä 1781.²⁸ Jaakko jäi isästään orvoksi vain 8-vuotiaana, sillä hänen isänsä kuoli ollessaan vasta hieman yli 40-vuotias. Jaakko lähetettiin 12 vuotta täytettyään Hämeenlinnaan triviaalikouluun. Tässä merkittävänä kannustajana, ehkä jopa taloudellisena tukijanaan, on arveltu olleen Hattulan edistyksellisen kirkkoherran Gustaf Polvianderin, joka ilmensi monia samoja valistuksen ihanteita kuin nuori Jaakkokin myöhemmin elämässään.²⁹ Hämeenlinnassa Jaakolle johdettiin ajan tavan mukaan hänen kotitilansa nimestä nimi Jacob Judén. Hän ei liene ollut täysin tyytyväinen uuteen vierasperäiseen nimeensä, ja se suomalaistuikin jo kouluaikana muotoon Jaakko Juteini. Tämän nimen hän selkeästi tunsikin omakseen, sillä hän julkaisi myöhemmin elämässään kaikki suomenkieliset teoksensa nimellä ”Jak. Juteini”. Ensimmäinen näistä oli jo opiskeluaikana, vuonna 1810 julkaistu teos *Kirjoituksia Jak. Juteinilta. Ensimmäinen Osa*. Suomenkieliseen käyttöön paremmin taipuva Juteini-muoto oli siis vakiintunut myös julkiseen käyttöön viimeistään lähestyttyänsä hänen 30. ikävuottaan. Ruotsinkielisissä yhteyksissä Juteini käytti aina kuitenkin virallisempaa muotoa ”Jac. Judén”.³⁰

Vuonna 1800 Juteini siirtyi Hämeenlinnasta opiskelemaan Turkuun, hetkeksi lukioon ja sitten pappisopintoihin Turun akatemiaan, mikä oli tuona aikana tavalliselle suomenkieliselle talonpojalle poikkeuksellista. Akatemiassa häntä opettivat aikansa johtavat ajattelijat Suomessa, muun muassa H. G. Porthan, F. M. Franzén ja J. Tengström. Porthan oli Suomen johtava valistusmies, Franzén taas romantiikan ja runouden puolestapuhuja. Tengströmistä tuli puolestaan sittemmin arkkipiispa ja tehtävässään merkittävä vaikuttaja. Heiltä Juteini omaksui ajan ilmiöitä, erityisesti valistusajatuksia, mutta myös romanttisen tavan kuvata arvostamia asioita. Tutkimustyössä alkanut

²⁸ Raitio 2009, 276.

²⁹ Ojanen 2020, 15–16; Teperi 1972, 20–22.

³⁰ Ojanen 2020, 20–21; Teperi 1972, 23–24.

kansallinen suuntaus, esiromanttinen suomalaisuusharrastus opetti arvostamaan muuten monesti yläluokan väheksymää agraarista kotiseutua ja kotokieltä.³¹

Kuten niin monen muunkin kansan parista lähteneen ylioppilaan, myös Juteinin piti itsensä elättääkseen toimia opiskeluvuosinaan kotiopettajana. Toimiessaan tässä työssä eri puolilla Suomea, Nauvossa, Juvalla, Ruokolahdella, Elimäellä ja Anjalassa, hän tutustui maan eri osiin, sen asukkaisiin, murteisiin ja muihin kielellisiin olosuhteisiin monipuolisemmin kuin olisi Turusta käsin koskaan ollut mahdollista. Jouko Teperi on esittänyt, että taustalla olikin käytännöllisempien syiden ohella tietoinen halu oppia tuntemaan oma isänmaa monipuolisesti. Samalla Juteini sai arvokasta kokemusta säätyläisten elämänpiiristä ja teki havaintoja lasten kasvatuksesta ja opetuksesta.³²

Opintojen aikana Juteinin mielenkiinto alkoi hyödyn aikakauden vaikutuksesta kääntyä jumaluusopista aluksi luonnontieteisiin. Sittemmin kiinnostus suuntautui yhä enemmän kohti yhteiskunnallisia ja humanistisia aineita, kuten filosofiaa, kieliä ja historiaa, ja siten kohti siviilivirkamiehen uraa. Opintojen katkonaisuudesta johtuen Juteini oli kirjoilla akatemiassa kymmenen vuotta suorittamatta koskaan loppuun tutkintoaan.³³

Vuonna 1810 hän haki suomen kielen kääntäjän virkaa vastaperustetussa Suomen hallituskonseljissa Turussa. Keisarillisen hallituskonseljin, eli sittemmin keisarillisen senaatin, perustaminen liittyi Suomen sisäisen hallinnon luomiseen, jota ennen autonomian aikaa oli johdettu Tukholmasta käsin. Myös suomen kielen tilanne oli muuttunut. Vaikka ruotsi olikin edelleen ainoa virallinen kieli, suomi oli noussut suuriruhtinaskunnan muodostamisen myötä yhtäkkiä maan selkeän enemmistön kieleksi oltuaan aiemmin vain kuningaskunnan itäisessä osassa puhuttu vähemmistökieli.³⁴ Suomen kielen kääntäjän viran perustaminen oli siis ensimmäisiä askelia suomenkielisen väestön tarpeiden huomioimisessa. Kun suomalaiset nyt olivat saaneet koko maan kattavan oman keskushallinnon, halusi Juteini olla siinä mukana. Hakemassaan tehtävässä Juteini ajatteli voivansa edistää suomalaisten ja suomen kielen asiaa ja toisaalta se olisi tarjonnut myös vakaan taloudellisen turvan kirjallisia harrastuksia ajatellen. Juteini ei ollut kuitenkaan suorittanut loppuun akateemista

³¹ Ojanen 2020, 22–28; Huhtala 2009, 10.

³² Ojanen 2020, 25–26; 30–31; Teperi 1972, 26–29.

³³ Ojanen 2020, 31–33; Teperi 1972, 24–25.

³⁴ Tommila 1989, 51.

tutkintoaan ja siksi häneltä jäi kovasti toivomansa paikka saamatta. Tapaus jäi harmittamaan Juteinia ja oli omiaan luomaan käsitystä jopa syrjitystä suomalaisuusmiehestä.³⁵

Juteinille kuitenkin avautui työmahdollisuus maistraatin sihteerinä ja notaarina ensin Haminassa 1812 ja sitten vuodesta 1813 alkaen Viipurissa. Siellä Juteini viihtyi ilmeisen hyvin, sillä hän ei enää hakeutunut muualle. Vuonna 1825 hän avioitui emännöitsijänsä Katariina Blanckin kanssa, ja heille syntyi kaksi lasta, tyttö ja poika.³⁶ Juteini teki elämäntyönsä vakavaraisena kaupungin virkamiehenä sekä menestyvänä asianajajana ja laivanmittaajana, julkaisi lähes koko kirjallisen tuotantonsa ja eli lopun elämänsä Viipurissa vuoteen 1855 saakka.³⁷

Jo pidempään Venäjän vallan alla olleen niin sanotun Vanhan Suomen alueilla kulttuuriset ja kielelliset olosuhteet erosivat siitä, mihin Juteini oli lännempänä ”Uudessa Suomessa” tottunut. Lahjoitusmaajärjestelmä alensi monet talonpojat jopa maaorjuutta vastaavaan asemaan, ruotsin asema ei ollut yhtä vahva kuin lännempänä ja toisaalta erityisesti Viipurissa puhuttiin paljon myös venäjää ja saksaa. Tämä oli varmasti omiaan herättämään ajatuksia kielellisistä oikeuksista ja eri kansanryhmien asemasta. Ruotsin vallan aikana totuttu tapa ei ollutkaan ainoa mahdollinen.³⁸

Viipurissa suomen ja ruotsin vastakkainasettelu ei ollut kielellisen moninaisuuden takia yhtä jyrkkää ja niinpä suomen kielen vastaanotto oli jossain määrin suopeampi. Vuonna 1812 Viipuri oli 3000 asukkaallaan nelikielinen kaupunki, jossa 44 % puhui äidinkielenään suomea, 29 % venäjää, 14 % ruotsia ja 13 % saksaa. Yhteiskunnallisen asemansa suhteen tilanne oli kuitenkin jokseenkin käänteinen.³⁹ Viipurissa Juteinin kirjalliset harrastukset saivat vauhtia ja hän aktivoitui yhteiskunnallisesti. Juteini oli mukana perustamassa Viipurin Bibliaseuraa 1819 ja kaupungin ensimmäistä

³⁵ Viran sai Jakob Simelius, jolla oli akateeminen tutkinto. Juteini kuitenkin tunsu kokeneensa vääryyttä. Ojanen 2020, 39–43. Virantäytöstä tarkemmin Teperi 1968.

³⁶ Ojanen 2020, 98–100; Teperi 1972, 27–31. Tytär kuoli jo lapsena, jolloin ainoaksi perilliseksi jäi poika Joel Jakob.

³⁷ Jaakko Juteini kuoli Viipurissa 20. kesäkuuta 1855. Huhtala 2009, 11. Juteinin hautakivi löytyi Viipurin Ristimäen vanhalta hautausmaalta 31.7.2018. Repo, Leena, ”Jaakko Juteinin löytynyt hautakivi”, [<https://www.nimikot.fi/?x103997=473122>]. Luettu 9.12.2019. Vuonna 2020 haudalle valmistui uusi muistomerkki Jaakko Juteini -seuran aloitteesta. ’Juteini sai muistomerkin Viipurin hautausmaalle’, *Hämeen Sanomat*, 12.11.2020, B9.

³⁸ Koskivirta 2019, 194–195; 217–218.

³⁹ Tommila 1988, 97.

suomenkielistä lehteä *Sanan Saattaja Wiipurista* 1833 yhdessä Abraham Poppiuksen ja muiden kanssa. Elämänsä ehtoollakin Juteini halusi yhä olla edistämässä suomenkielistä kirjallisuutta ja niinpä vielä 1845 hän oli perustamassa Viipurin Suomalaista Kirjallisuusseuraa. Omalla toiminnallaan ja teoksillaan Juteini toimi suomalaisuusliikkeen ladunaukaisijana erityisesti Vanhassa Suomessa.⁴⁰

Juteinin tuotantoa tarkastellessa huomaa nopeasti, että hänellä oli useita vuosikymmeniä kestäneen kirjailijanuransa aikana erilaisia vaiheita. Juteini julkaisi usein muutaman vuoden aikana useampia tekstejä samasta aihepiiristä, joka kuitenkin sittemmin painui taka-alalle ja korvautui jollakin toisella aiheella. Tähän vaikutti selvästi hänen kirjoituksistaan saamansa palaute ja suhteet viranomaisiin, jotka ohjailivat hänen kirjailijan työtään. Ennen Suomen sotaa Juteini julkaisi tiettävästi vain yhden, *Åbo Tidning* -lehdessä 31.3.1804 ilmestyneen tekstin *Edesmenneen muistoxexi*, joka oli hänen opettajansa H.G. Porthanin muistoruno. Suomen sodan jälkeisinä autonomian alkuvuosina Juteini koki tärkeäksi osoittaa lojaalisuutensa ja rajattoman ihailunsa uutta hallitsijaa Aleksanteri I:ä kohtaan. Tämä näkyy paitsi hänen Hallituskonseljin kielenkääntäjän viran hakemukseen vuonna 1810 liittämistään teksteistä, myös teoksista *Suomalaisten Laulu Suurelle-Ruhtinaallensa* (1813), *Muisto-Patsas Suomessa Aleksanderille I Keisarille ja Suurelle Ruhtinaalle* (1815), *Waikutuksia Suomalaisen sydämessä* (1816) ja *Wenäläinen elli Runo Pohjan Sodasta* (1816). Tämän jälkeen uusia ylistysrunoja ei enää ilmestynyt, vaan Juteinin mielenkiinto kääntyi muualle.

Juteinin kirjailijanuran tuotteliain kausi sijoittuu uran alkupäähän, 1810-luvulle, jolloin Juteini oli noin 30–40-vuotias. Tuolloin Juteini julkaisi aiemmin mainittujen teosten lisäksi myös muun muassa suomen kieltä käsittelevät ruotsinkieliset kirjoituksensa *Anmärkningar uti finska skaldekonsten* (Huomautuksia suomalaisesta runotaiteesta, 1816) ja *Kritik öfver lån-bokstäfverna uti finska språket* (1816) sekä laajemman teoksensa *Försök till utredande af finska språkets grammatik* (1818). Samaan aikaan hän oli kiinnostunut myös lasten kasvatuksesta ja opettamisesta, sillä hän julkaisi oppikirjat niin lukemaan opetteleville lapsille (*Lasten Kirja*, 1816) kuin heidän opettajilleenkin (*Lyhyt Neuwo Lapsen Opettajalle*, 1816). Seuraavana vuonna julkaistu teos *Puhe Lapsen kasvatuksesta* (1817) on edellä mainittuja teoreettisempi ja filosofisempi julkaisu.

⁴⁰ Huhtala 2009, 12; Setälä et al. 1932, 7.

Yksilöiden ja yhteiskunnan kehittymiseen pyrkivissä teksteissä Juteinilla näkyy yleensä ajan tavan mukaan vahva kristillinen perusta. Tuotantoon sisältyy myös puhtaasti tai melkein puhtaasti kristillisiä aiheita käsitteleviä julkaisuja, kuten *Jak. Juteinin Wilpittömiä Kirjoituksia* (1817), *Lausumisia, ja muita Wakaisia Runo-Kirjoituksia* (1817), *Tutkindo Kuolewaisuudesta* (1817), *Tutkinnon Aineita* (1817), *Sangari Sionissa* (1826), *Wiisauden Waellus Maan päällä* (1826) ja *Erhetyksen Waikutus elli Lapsen Murha* (1827). Hyveellisen, valistavan ja sivistävän sanoman lisäksi Juteinin tavoitteena oli myös viihdyttää lukijaansa. Tähän tarkoitukseen hän julkaisi vuonna 1817 kaksi näytelmää *Perhe-Kunda* ja *Pila Pahoista Hengistä*. Myös moninaiset runojuotut, erilaiset pilakirjoitukset ja sananlaskut olivatkin Juteinin julkaisujen vakioaineistoa koko hänen uransa ajan.

Suhtautuminen Juteinin ajatuksiin oli vaihtelevaa. Kirjallisten toimiensa ansiosta hän nautti lukijoidensa arvostusta, mutta kärjekkäät näkemykset herättivät myös pahennusta kritiikin kohteissa. Hän sai toisinaan lukea itsestään kirjoitettuja kärjekkäitä häväistyskirjoituksia, jotka masensivat häntä ja veivät innon kirjoittamiseen.⁴¹ Vuonna 1827 julkaistun teoksensa *Anteckningar af Tankar uti Warianta Ämnen* (Muistiinpanoja vaihtelevista aiheista) myötä hän joutui tekemisiin viranomaisten kanssa, koska Viipurin kämnerioikeudessa häntä syytettiin oikean uskontunnustuksen ja puhtaan evankelisen opin vastaisuudesta. Sekä Juteini että kirjan painanut A. Cedervaller tuomittiin sakkoihin ja koko painos määrättiin takavarikoitavaksi ja poltettavaksi julkisesti. Juteini sydämistyi niin, että päätti lopettaa kirjallisen uransa kokonaan. Turun hovioikeus kumosi sakkotuomion Juteinin osalta ja lopulta 1831 korkeinta oikeutta vastannut senaatin oikeusosasto vapautti hänet kokonaan syytteestä, koska piti kirjoituksia liian epäselvinä. Hän kuitenkin tuli oikeusprosessin aikana lannistuneena polttaneeksi myös aiemmat tekstinsä.⁴²

Juteinin saama tuomio merkitsi käännekohtaa hänen kirjallisella urallaan. Juteini ei enää julkaissut uusia teoksia vuosittain kuten ennen, vaan hänen julkaisutoimintansa keskittyi 1830-luvulla lyhyehköjen runojen julkaisemiseen *Sanan Saattaja Wiipurissa* -lehdessä. Juteini hankki kirjoittelullaan kuitenkin myös arvostusta. Lopullisen kiitoksen

⁴¹ Paskillien takana tiedetään olleen Virolahden kappalainen F. J. Ahlqvist. Kohtalon ironiaako, että vuosikymmeniä myöhemmin samanniminen kriitikko oli lyttäämässä myös Aleksis Kiven kirjoituksia. Laine 1983, 29.

⁴² Huhtala 2009, 14.

elämäntyöstään Jaakko Juteini sai vasta 1840 samana vuonna virasta poisjääntinsä kanssa, jolloin Helsingin yliopiston 200-vuotisjuhlapromootiossa hänet promovoiitiin filosofian kunniatohtoriksi.⁴³ Juteinin viipurilaisten keskuudessa nauttima arvostus puolestaan kuvastuu hänen kaupungin kauppias- ja porvarikunnalta läksiäislahjaksi saamastaan komeasta hopeamaljasta.⁴⁴ Hänestä myös kirjoitettiin sanomalehdissä varsin kunnioittavia kiitos- ja muistokirjoituksia sekä eläköitymisen että kuoleman jälkeen.⁴⁵

Vanhoilla päivillään vuonna 1844 Juteini vielä korjaili ja kokosi uransa aikana julkaisemiaan kirjoituksia julkaistavaksi laajempina kokonaisuuksina, mutta lisäsi mukaan myös jonkin verran ennen julkaisemattomiakin kirjoituksia. Tällaisia kokoelmajulkaisuja ovat *Lauseita Jak. Juteinin Kirjoista* ja *Sanan Laskun Koetuksia ja Runon Tähteitä* sekä 22 kahdeksansivuista vihkoa käsittävä *Juteinin arkkikirjallisuus* -sarja. Nämä julkaisut, kuten myös hänen poikansa Joel Jakobin postuumisti julkaisemat valitut teokset *Jak. Juteinin Kirjoja. osat 1–9 (1856–1858)*, ovat aihepiireiltään yhtä moninaiset kuin Juteinin varhaisempikin tuotanto.

Joidenkin Juteinin tekstien kantavana teemana on suomalaisuuteen liittyvät ilmiöt, kuten suomen kieli tai kansankuvaus, minkä näkee monessa tapauksessa jo heti otsikoinnistakin. Monesti tällaisia aiheita on myös muun aineksen lomassa ja suuressa osassa Juteinin tekstejä onkin nähtävissä patrioottinen pohjavire. Juteini oli kuitenkin monipuolinen ajattelija ja hänellä oli monia muitakin kiinnostuksen kohteita ja niitä käsitteleviä teoksia.

Jaakko Juteini kirjoitti suomeksi Suomessa, Suomesta ja suomalaisille ja mitä ilmeisimmin halusi jollakin tavalla sijoittaa tekstinsä Suomeen. Tämä näkyy siinä, kuinka hän hyvin usein mainitsee Suomen tai suomalaiset siinäkin tapauksessa, ettei runo tai muu teksti sinällään erityisesti käsittele suomalaisuutta: runossa kevätaurinko herättää juuri Suomen luonnon kukoistukseensa ja avioituvia nuoria opastetaan juuri

⁴³ Huhtala 2009, 10.

⁴⁴ Setälä et al. 1932, 117.

⁴⁵ Näissä Juteinia kiitettiin ja muistettiin erityisesti hänen harrastuneisuudestaan suomen kielen ja kirjallisuuden hyväksi, ei niinkään viranhoidon johdosta. Sanan Saattaja Wiipurista -lehdessä Juteinia kuvattiin ”monen Suomen kielen ystävä wanhaksi tutuksi ja rakkaaksi sielu-heimoksi Suomen kieltä ja kirjallisuutta kunnioittawien kirjoitustensa ja toimitustensa kautta”. *Sanan Saattaja Wiipurista* nro. 14, 4.4.1840, 2–4. Suometar puolestaan kutsui Juteinia nekrologissaan ”ikimuistettawaksi ja rakastetuksi kirjaniekaksi” sekä ”isänmaan urooksi”. *Suometar* nro. 28, 13.7.1855, 2.

suomalaisilla sananlaskuilla. ”Suloinen on Suomen maakin rakkaudelle” ja ”Aika on armas, Suomikin suloinen”.⁴⁶ Tämä oli omiaan osoittamaan lukijalle, ettei tekstissä ollut kyse mistään vieraasta tuontitavarasta, vaan kotimaassa kotoisiin tarpeisiin tuotetusta hengentuotteesta.⁴⁷ Kirjoitukset oli räätälöity varta vasten suomalaisille lukijoille ja sen haluttiin myös näkyvän niistä. Juteini itse totesi haluavansa kirjoittaa teoksensa suomalaisten huviksi ja hyödyksi.⁴⁸ Tämä ilmentää myös Juteinin 1700-lukulaisesta kirjallisuuskäsityksestä saamia vaikutteita verrattuna myöhempään, romanttiseen ja ihmiskeskeisempään suuntaukseen, josta hän myös ammensi vaikutteita. Tässäkin asiassa hän oli murroskauden mies.⁴⁹

Suurimpaan osaan Juteinin teoksista ei sisälly johdantoa, esi- tai jälkipuhetta tai vastaavaa, jolla hän omakohtaisesti kertoisi tavoitteistaan ja ajatuksistaan käsittelemiensä aiheiden suhteen. Metatekstin puuttuessa päätelmiä kirjoittajan ajatusmaailmasta on siis tehtävä paljolti itse teksteissä käsiteltyjen aiheiden ja käsittelytapojen perusteella. Poikkeuksiakin kuitenkin on, sillä joissakin tapauksissa Juteini on suorasanaisesti kuvannut kirjallisen toimintansa tavoitteita. Teoksensa *Walittuja Suomalaisten Sanan laskuja* (1818) loppuun sijoittamassaan jälkipuheessa Juteini lausuu auki kirjallisen toimintansa kansalliset päämäärät viitaten julkaisemiinsa sananlaskuihin:

ne julkisesti todistawat sekä Suomalaisten walppaasta järjen woimasta, että Suomen kielen merkillisestä taipuwaisuudesta, muutamilla sanoilla paljo käsittämään. Palawalla rakkaudella Isän maata kohtaan, joka on minun waiwani huwitukseksi muuttanut, olen minä nämät Sanan Laskut ahkeruudella kokoillut, walinnut ja järjestykseen asetellut.⁵⁰

Sananlaskujen keräily ja julkaisu ei ollut Juteinille siis vain pelkkää huvia ja ajankulua, vaan taustalla oli selkeä aatemaailma, jossa tämäkin harrastus palveli tärkeää tarkoitusta.⁵¹ Tässä yhteydessä Juteini tulee myös jäsennelleeksi suomalaisuusaatteensa kolme pääkäsitettä ja -kohdetta: Suomen kansa, suomen kieli ja Suomen maa. Näiden

⁴⁶ Juteini 2009a, 164; 165.

⁴⁷ Ainoastaan yhden teoksen yhteydessä Juteini toteaa sen olevan käännöskirjallisuutta: *Kummituksia, elli Luonnollisia Aawis-Juttuja, Walistuksen lisäksi. Lyhykäisesti ja wapaasti Saksan Kielestä Suomeksi tulkitut* (1819).

⁴⁸ Juteini 2009a, 326.

⁴⁹ Lassila 2008, 19; Häkkinen 1994, 142.

⁵⁰ Juteini 2009a, 326.

⁵¹ Sama on nähtävissä myös myöhempien fennomaanikirjailijoiden tuotannossa. Lassila 2008, 18.

ympärillä hänen ajatuksensa suomalaisuudesta hänen kirjoituksissaan liikkuvat. Juteini pyrki jossain määrin myös vuoropuheluun lukijakuntansa kanssa. Hän vetosi isänmaataan rakastaviin ja suomen kieltä ymmärtäviin lukijoihin saadakseen heiltä paitsi korjauksia mahdollisiin virheisiin, myös teoksesta puuttuvia sananlaskuja kokonaisuutta täydentämään. Näin ollen ”kaikki hyvä, mitä Suomelle kunniaksi luetaan, ilme tulisi, ja hedelmän kandaisi”.⁵²

2.2 Nationalismin synty – suomalaisuus aatteena

Tarkasteltaessa suomalaisuusaatetta ja sen ilmenemismuotoja on luotava katsaus kansallisuusaatteen käsitteeseen. Kansallisuusaatteella eli nationalismilla on hyvin erilaisia ilmenemismuotoja sekä useita rinnakkais- tai sivukäsitteitä ja niinpä nationalismitutkimuksen piirissä onkin oltu erimielisiä koko ilmiön olemuksesta. Nationalismin diskurssi on pohjimmiltaan tapa käsittää sosiaalista todellisuutta. Se kattaa laajan joukon erilaisia ajatuksia siitä, kuinka yhteiskunnalliset olot tulisi maailmassa tai jollakin alueella järjestää. Eri suuntauksille yhteistä on kuitenkin tapa jäsentää ihmiskunta jakamalla se kansoihin. Nationalistisuus ilmenee yleensä kiinnostuksena, kiintymyksenä ja kunnioituksena omaa maata ja kansaa kohtaan, mutta niiden voimakkuuden aste ja tarkempi kohde vaihtelevat suuresti. Eri asiayhteyksissä puhutaan isänmaasta, synnyinmaasta tai kotimaasta riippuen tavoiteltavasta painotuksesta. Joskus nationalismista kumpuavat ajatukset voivat olla jopa keskenään ristiriitaisia, mutta kaikkia niitä yhdistää kuitenkin käsitys kansakunnista identiteetin ja yhteisön keskeisinä elementteinä.⁵³

Kansallisen identiteetin ja jopa erityislaatuisuuden korostaminen on usein liittynyt vähemmistöjen tai alisteisten ryhmien kamppailuun omien oikeuksiensa puolesta ja siksi keskeistä on ollut erottautuminen valtaväestöstä tai valtaapitävistä. Toisinaan kansallisuusaatteen ytimenä on ajateltu olevan käsitys valta-asemassa olevan oman kansakunnan erityisyydestä, jopa ylivertaisuudesta ja sillä on ajateltu olevan jokin historiallinen tehtävä, jota aatteen kannattajat ovat pyrkineet eri keinoin edistämään.

⁵² Juteini 2009a, 326. Vetoamus myös tuotti tulosta: lukijat lahjoittivat Juteinille lisää aineistoa, minkä Juteini teoksen toisen, täydennetyin painoksen jälkipuheessa kiitollisena totesi. Juteini 2009b, 344.

⁵³ Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 14–15; 40. Patrioottista ja kansallista aatteellisuutta ja siihen liittyvää keskeistä käsitteistöä on ansiokkaasti käsitelty myös esim. Alhoniemi 1969, 11–14 sekä Hobsbawm 1994. Kansakunta-käsitteestä katso myös Klinge 1997, 24–25.

Tämä on pahimmillaan johtanut hegemoniapyrkimyksiin ja toisten alistamiseen ja jopa suoranaiseen tuhoamiseen. Joskus taas kansallisuusaatteen on ajateltu merkitsevän kansojen tasavertaista itsemääräämisoikeutta ja jopa veljeyttä, jolloin aatteen soveltaminen on lähtenyt liikkeelle näiden edistämisestä ja kansojen elinvoimaisuuden säilyttämisestä. Suomen maata ja kieltä, suomalaisia ja suomalaisuutta kohtaan osoitettuna kaikkea tällaista aatteellista kiinnostusta kutsutaan painotuksista riippumatta tässä tutkimuksessa yleisnimityksellä suomalaisuusaate. Fennomania eli suomalainen kieli- ja kansallisuusliike taas on kaikkien niiden toimijoiden muodostama kokonaisuus, jotka toimivat suomalaisuusaatteen pohjalta ja pyrkivät edistämään sitä.

Nationalistinen ajattelutapa ei syntynyt hetkessä, vaan siihen johtanut kehityskulku on ollut pitkä ja monivaiheinen. Kansakunnan ympärille yhteisön perustava nationalistinen ajattelutapa eroaa radikaalisti aiemmasta, pitkään vallalla olleesta hallitsijakeskeisestä valtiokäsityksestä. Valistuksen ja varhaisromantiikan aikana oppi kansansuvereniteetista haastoi käsityksen hallitsijasta ja muusta eliitistä ainoana vallankäyttäjänä. Siinä missä aiemmin valtio muodostui hallitsijasta ja hänen hallinnassaan olleista alamaisista riippumatta heidän alkuperästään tai kielestään, alettiin kansallisuusaatteen myötä pyrkiä kohti kansallisuuksittain järjestäytyneitä kansallisvaltioita. Alettiin ajatella kansallisuuksien muodostavan luontaisia kokonaisuuksia, joissa yhteinen kieli, kulttuuri, alkuperä ja vaikkapa uskonto loi ihmisten välille yhteenkuuluvuudentunnetta ja toisaalta halua erottautua omana ryhmänään. Tämä johti sittemmin monien monikansallisten valtakuntien hajoamiseen ja lukuisten pienempien valtioiden syntymiseen. On kuitenkin hyvä huomata, että suuri osa maailman valtioista ei tänä päivänäkään ole kansallisvaltioita, vaan ne koostuvat eri syistä saman hallinnon alaisuudessa elävistä ihmisryhmistä.⁵⁴

Nationalismitutkija Benedict Andersonin mukaan nationalismi ja kansakunnan käsitteen merkityksen korostuminen tarjosivat, ja tarjoavat edelleen, jossain määrin samanlaisia maailmankuvan ja ajattelun välineitä kuin uskonnotkin. Myös suomalaiset nationalismitutkijat Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen ovat tukeneet ajatusta luonnehtien nationalismia jonkinlaiseksi kansalaisuskonnoksi.⁵⁵ Andersson on kuvannut ilmiötä siten, että nationalismi tarjosi ihmisille nimenomaan kokemuksen jatkuvuudesta

⁵⁴ Anderson 2017, 43–58; Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 15.

⁵⁵ Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 8.

ja merkityksellisyydestä. Valistuksen myötä uskonnollisen ajattelun heiketessä oli tarpeen luoda ”sekulaari siirtymä kohtalosta jatkuvuuteen ja satunnaisuudesta merkityksellisyyteen”. Osana suurempaa kokonaisuutta, kansakuntaa, ihmisen elämä ei ollut yhdentekevä, vaan hän saattoi vaikuttaa sen tulevaisuuteen silkalla olemassaolollaan.⁵⁶

Vaikka nationalistisen liikehännän lähtökohdiksi on mielletty usein esimerkiksi Yhdysvaltain itsenäistyminen vuonna 1776 ja Ranskan suuri vallankumous 1789, antoi aatesuunta leimansa erityisesti vasta 1800-luvulle. Silloin Euroopassa koettiin suuria valtiollisia muutoksia ja perustettiin kansallisia instituutioita ja monumentteja kansakunnan idean konkretisoimiseksi. Myös kansallismielisillä historioitsijoilla ja kulttuuriväellä oli merkittävä rooli nationalistisen ajattelutavan vakiinnuttamisessa.⁵⁷

Kirjapainotaidolla ja erilaisten painotuotteiden, erityisesti sanomalehtien ja kirjallisuuden kehittymisellä oli merkittävä vaikutus kansallisen tietoisuuden syntymiseen. Se oli myös sivistyskansan syntymisen edellytys. Painotuotteiden avulla ajatuksia voitiin käsin kopiointia tehokkaammin levittää niin ajallisesti kuin maantieteellisestikin. Kirjallisen kulttuurin laajeneminen loi kielellistä pysyvyyttä mahdollistaen siten pääsyn vanhaan kieleen ja sen välittämiin merkityksiin ja sisältöihin. Tämä oli nationalismien vaalimien juurten ja menneisyyden kannalta tärkeää. Uskonpuhdistuksen vaikutuksesta yhä suurempi osa kirjallisista tuotteista oli myös kansankielisiä. Tähän liittyy myös itsestään selvästi kansaa yhdistävien ”kirjapainokielten” syntyminen, mikä tarkoitti läheisten kielimuotojen yhdistelemistä. Kansankielen käytön lisääntymisen myötä kansojen sisäinen koheesio, yhteisöllisyys ja tietoisuus itsestä voimistui ja erityisesti Länsi-Euroopassa laajasti käytössä olleen latinan kielen tukema ajatus yhteisestä kristikunnasta ensisijaisena samaistuttavana yhteisönä heikkeni. Tiettyjen kielten aseman vahvistuminen myös loi kielellistä epätasa-arvoa, joka aikanaan myös herätti oman kielen puolestapuhujia.⁵⁸ Kaiken tämän vaikutus on nähtävissä myös Jaakko Juteinin toiminnassa. Hän pyrki yhdistämään kansaa luomalla sille yhteisen kielimuodon, vastusti murteita ja levitti aktiivisesti kansankielistä kirjallisuutta eikä niinkään ollut kiinnostunut kristittyjen yhteydestä

⁵⁶ Anderson 2017, 46.

⁵⁷ Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 15–18.

⁵⁸ Anderson 2017, 77–87; Lassila 2008, 22.

koko laajassa kristikunnassa. Itseasiassa myös suomenkielinen ilmaus *kirjapaino* on Juteinin 1815 keksimä uudissana, jolla hän halusi korvata suomen kielessä svetisistisen *präntin*.⁵⁹

Tämän tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä ovat suomalaisuus ja sitä kohtaan mielenkiintonsa suuntaava suomalaisuusaate. Suomalaisuusaate on nähtävä yleiseurooppalaisen, ja myöhemmin jossain määrin myös yleismaailmallisen kansallisuusaatteen paikallisena suomalaisena sovellutuksena ja ilmenemismuotona. Suomi on tietyllä, rationaalisella tavalla rajatulla maa-alueella elävän kansan muodostama henkinen yhteisö. Tämän Suomi-käsitteen keskiössä on siis nimenomaan jollain rationaalisella tavalla rajattavissa oleva kansa, joka ilmentää yhteistä elämänmuotoa ja jonka vaiheet nivoutuvat yhteen. Kansa on kuitenkin kiinteästi kytköksissä maahan, sillä kiintymys omaan kansaan ilmaistaan useimmiten kiintymyksenä isänmaata tai kotimaata kohtaan. Maassa asuva kansa tulee siis määritellyksi asuinpaikkansa mukaan ja maa sitä asuttavan kansan mukaan. Näin isänmaa ja kansa tulevat käsitteinä pitkälti määritelleeksi toisensa. Asiaa ei tietenkään läheskään kaikissa tapauksissa voi kuvata näin suoraviivaisesti, mutta Suomea ja muita kansallisvaltioiksi miellettyjä valtioita hahmottelu kuvaa melko hyvin. Suomalaisuus puolestaan muodostuu Suomen kansan muodostaman henkisen yhteisön enemmän tai vähemmän abstrakteista ilmentymistä ja elämänmuodosta, kulttuurista, jossa yksi keskeinen elementti on suomen kieli. ”Suomalaisuus”, aivan kuten muutkin kansalliset kulttuurit, on tehtävän haasteellisuus huomioiden siis pyritty määrittelemään joksikin ympäröivästä erottuvaksi, erilliseksi osakokonaisuudeksi. Siinä missä historian saatossa suomalaisuus ja sen korostaminen on usein nähty tapana erottautua ruotsalaisuudesta ja venäläisyydestä, nykyään sen vastinparina voidaan käyttää perustellusti yhä useammin laajempaa käsitettä eurooppalaisuus.

Kuten edellä todetusta voi huomata, suomalaisuus, suomenmielisyys tai fennomania eivät ole yksiselitteisiä käsitteitä, jotka ymmärrettäisiin kaikkina aikoina tai varsinkaan kaikissa yhteyksissä samalla tavalla. Yhteiskunnan ja maailman muuttuessa myös ihmisten tapa muodostaa identiteettejä ja kokea tarvetta puolustaa suomalaisuutta on aina muutoksessa.

⁵⁹ Tommila 1988, 97.

2.3 Suomalaisuuden historia ennen 1800-luvun kansallisromantikkoja

Jaakko Juteinin elinaikaan ja välittömästi häntä edeltäneeseen aikakauteen sijoittuu monia muutoksia ja kehityskulkuja, joilla tuli olemaan hyvin kauaskantoisia seurauksia Suomelle ja koko Euroopalle. Eurooppa ja sen osana Suomi olivat 1800-luvun alussa astumassa merkittävälle suurten muutosten aikakaudelle. Tämä muutosten aikakausi tulisi koskettamaan jokaista, vaikka monet kauan toivotut ja pelätyt uudistukset toteutuisivatkin vasta seuraavalla vuosisadalla. Oltiin siirtymässä vanhasta hallitsijakeskeisestä ja maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta aikaan, jolloin Euroopan valtiot pyrkivät järjestäytymään kansallisuuksittain ja teollistuminen valtaisi alaa perinteisemmiltä elinkeinoilta. Prosessi tulisi monin paikoin olemaan kivulias ja aikaa vievä, mutta se oli se tie, jonka suomalaiset muiden eurooppalaisten tavoin valitsivat.⁶⁰

Suomalaisten enemmistön tavoin Juteini syntyi ja eli 1800-luvun alussa siinä osassa Suomea, joka oli ollut osa Ruotsia useiden satojen vuosien ajan. Pitkä historian kehityskulku oli kuitenkin muuttamassa tilanteen. Siinä missä 1600-luku oli ollut Ruotsin vuosisata, 1700-luvulla Venäjä vahvistui ja laajeni. Ruotsin saavuttama suurvalta-asema oli murentunut suuressa pohjan sodassa vuosina 1700–1721. Sodan päättäneessä Uudenkaupungin rauhassa se oli menettänyt Venäjälle paitsi Inkerinmaan sekä Viipurin ja Käkisalmen läänit myös alueet Baltiassa. Pyrkimykset palauttaa menetettyjä alueita olivat epäonnistuneet ja raja oli siirtynyt entistäkin lännemmäksi, aina Kymijokeen saakka.⁶¹ Ranskan suuri vallankumous 1789 aloitti Euroopassa sen suuren myllerryksen, joka heijastui suomalaisten elämään Suomen sodan (1808–1809) muodossa. Näin suomalaisista tuli yli sadan vuoden ajaksi Venäjän alamaisia. Vakaus Eurooppaan palasi vasta Napoleonin sotien jälkeen Wienin kongressissa 1814–1815.⁶²

Ruotsin aikana suomalaisille oli kuulunut pitkälti samat oikeudet ja velvoitteet sotapalveluksen, veronmaksun ja muun yhteiskunnallisen osallistumisen suhteen kuin muillekin kruunun alamaisille. Suomalaiset olivat siis monessa suhteessa tasa-arvoisessa asemassa muiden valtakunnan asukkaiden joukossa. Yksi huomattavimpia

⁶⁰ Einonen & Voutilainen 2020, 375–380.

⁶¹ Ruotsin lisämenetykset tulivat Hattujen sodassa (1741–1743). Kustaa III:n sodassa (1788–1790) sen sijaan ei tullut rajamuutoksia.

⁶² Klinge 1997, 11–12.

poikkeuksia tähän oli kuitenkin se, ettei valtakunnan itäisen osan väestön kielellisistä oikeuksista ollut ajan saatossa tyydyttävällä tavalla huolehdittu. Kiinnostus suomalaisuuden vaalimista kohtaan ei syntynytäkään äkkiarvaamatta tyhjästä, vaan monia viitteitä tästä on löydettävissä jo kauan ennen Juteinia. On kuitenkin huomattava, ettei Ruotsin vallan aikana kyse ollut vielä jäsentyneestä nationalistisesta suomalaisuusaatteesta, vaikka sivistyneistön piirissä levinneissä kirjoituksissa Suomea, suomalaisia tai suomen kieltä käsiteltiin. Kuitenkin jo se, että tällaisista aiheista kirjoitettiin, kertoo ilmiöiden tiedostamisesta ja jäsentämisestä. Erkki Lehtisen mukaan kansallista heräämistä varhaisemmalla kaudella tässä yhteydessä voidaan kuitenkin puhua lähinnä ”suomalaisuuden tunteesta, kansallis-patrioottisen tietoisuuden erasteista tai sellaisesta kansallis-patrioottisesta suhtautumisesta, missä on kysymyksessä asianomaiseen kieliryhmään liittyvä tai sitä muihin vastaaviin ryhmiin peilaava asenne”.⁶³ Sanaa *fennomania* käytettiin Ruotsissa ensi kertaa vasta vuonna 1810.⁶⁴

Jo uskonpuhdistuksen myötä 1500-luvulta alkaen oli alettu ymmärtää äidinkielen merkitys. Niinpä alettiin pitää muun muassa kansankielisiä jumalanpalveluksia, joita toimittivat usein samasta kieliryhmästä olevat pappiskoulutuksen saaneet miehet. He edustivatkin tavalliselle kansalle sitä sivistystä, jonka kanssa he olivat tekemisissä ja johon he yhteisen äidinkielen myötä ainakin jollain tavalla samaistuivat. Mikael Agricola (n. 1510–1557) loi raamatunkäännöstyöllään ja muulla kirjallisella toiminnallaan perustan suomen kirjakiellelle. Myös keskeiset kirkolliset tekstit, kuten Raamattu, virsikirja ja muut toimituksissa tarvittavat kirjat oli käännetty suomeksi, mutta latina säilytti asemiaan sivistyksen ja kirjallisuuden kielenä vielä pitkään. Vielä 1800-luvun alussa muu suomenkielinen kirjallisuus oli vähäistä ja pääasiallisesti aiheeltaan niin ikään uskonnollista. Tieteen kielenä toimi latina ja kaunokirjalliset tekstit kirjoitettiin useimmiten ruotsiksi.⁶⁵ Maallinen hallinto, oikeuslaitos ja korkeampi sivistys olivat myös ruotsinkielisiä, mikä oli omiaan henkisesti etäännyttämään valtaväestöä yläluokan elämäntavasta ja vaikeuttamaan merkittävästi yhteiskunnassa toimimista. Suomalaisuutta tukevan kansallisen ideologian puuttuessa tähän ei Ruotsin vallan aikana osattu suuremmin kiinnittää huomiota.

⁶³ Lehtinen 1989, 13.

⁶⁴ Ojanen 2020, 41.

⁶⁵ Huhtala 2009, 10. On myös hyvä huomata, ettei kirkollisten tekstien suomentamisen taustalla ollut niinkään kansallinen aatteellisuus, vaan kristillinen vakaumus. Lehtonen 1999, 12–16.

Eurooppalaisten tiedemiesten keskuudessa levinneet uudet virtaukset, kuten valistusaate alkoivat saada 1700-luvulla yhä suurempaa jalansijaa myös Turun akatemiassa. Valistuksen keskiössä oli usko ihmisen omiin mahdollisuuksiin järkensä ja ahkeruutensa avulla kehittää maailmaa ja omaa elämäänsä paremmaksi. Sivistys ja tieteen tulokset tuli niin ikään valjastaa ja soveltaa palvelemaan ihmisten hyötyä. Immanuel Kant muotoili asian niin, että valistus tarkoitti ihmiskunnan vapauttamista sen itsensä aiheuttamasta lapsuuden tilasta.⁶⁶ Ihminen itsessään oli hyvä ja kykeneväinen hyvyyteen, jos häntä vain ohjattiin siihen suuntaan ja annettiin siihen mahdollisuus. Tämänkaltaiset optimistiset ajatukset olivat omiaan herättämään kiinnostusta myös oman maan ja kansan elinolojen ja sivistyksen kehittämiseksi esimerkiksi lasten kasvatuksen kautta. Valistuksen myötä myös uskonnollinen epäluuloisuus pakanallisena pidettyä kansanrunoutta kohtaan väheni. Suomessa nämä ajatukset yhdistyivät ilmiössä, jota kutsutaan fennofiiliseksi aatteeksi.

Ruotsin suurvalta-ajan lopulla Ruotsissa oli vallinnut historiankirjoitukseenkin keskeisesti vaikuttanut yltiöisänmaallinen virtaus, jonka keskiössä oli osoittaa Ruotsin olevan maailman vanhin sivistyskansaa ja muiden kansojen saaneen sivistyksensä heiltä. Suuntausta on kutsuttu keskeisen tutkijansa Olof Rudbeckin mukaan rudbeckiläisyydeksi. Suuntaus levisi myös Suomeen, jolloin kotimaisten ajattelijoiden voimin alettiin löytää perusteita pitää Suomea koko maailman sivistyksen kehtona. Rudbeckiläisen suuntauksen vaikutus säilyi Turun akatemiassa, kunnes Porthan alkoi edistää vuonna 1779 Saksaan tekemällään opintomatalla omaksumiaan uusia käsityksiä suomalaisten alkuperästä, historiasta ja sukulaisuussuhteista.⁶⁷

Aikansa johtavana fennofiilinä pidetty professori ja piispa Daniel Juslenius (1676–1752) kirjoitti jo vuonna 1700 väitöskirjassaan *Aboa vetus et nova (Vanha ja uusi Turku)* suomalaisista ja heidän kansankulttuuristaan. Juslenius kehuu suomalaisia ja kuvasi heidän kansanrunouttaan. Fennofiilinä kirkonmiehenä hän löysi Suomen kansalle ylevän raamatullisen alkuperän, johon liittyi myös ajatus kreikan ja heprean kielistä suomen sukukielenä. Samaa osoittamaan pyrki myös kielentutkija Nils Idman, joka julkaisi vuonna 1774 teoksen *Försök at visa gemenskap emellan finska och grekiska språken*. Kaikki tämä herätti oppineessa nuorisossa innostusta suomalaisuutta kohtaan. Niinpä

⁶⁶ Huhtala 2009, 10.

⁶⁷ Gustafsson 1995, 209–213.

1700-luvun mittaan useat sivistyneistön edustajat ilmensivät fennofiilistä henkeä käsitellen teksteissään suomen kieltä ja suomalaisuutta, kuvaten kotiseutuaan, keräten suomalaista kansanrunoutta ja mikä ehkä merkillepantavinta, julkaisten jopa joitakin kirjoituksiaan myös suomen kielellä.⁶⁸ Tuohon aikaan eri tieteet eivät olleet vielä jakautuneet selkeiksi erillisiksi tutkimusaloikseen, joten oli tavallista, että sama tutkija saattoi omien kiinnostuksenkohteidensa puitteissa käsitellä hyvin monipuolisesti kaikkea lääketieteestä historiaan ja kansanperinteistä kielitieteeseen.

Ruotsin 1700-luvulla käymät useat sodat osuivat kaikkein pahimmin juuri suomalaisiin, sillä taisteluja käytiin paljolti nimenomaan Suomen alueella ja maa joutui venäläisten miehityksen alla perusteellisen hävityksen kohteeksi. Tämä herätti Suomessa tyytymättömyyttä ruotsalaista keskushallintoa kohtaan, mikä tulee ilmi muun muassa Jusleniuksen teoksissa *Vindiciae Fennorum* (*Suomalaisten puolustus*, 1703) ja *De miseriis Fennorum* (*Suomen onnettomuus*, 1713) sekä Bartholdus Vhaëlin (1667–1723) julkaisussa *Waikia Walitus-Runo* (1714).⁶⁹

Kiinnostus heräsi myös suomen kieltä kohtaan. Vhaël laati suomen kielen kieliopin, *Grammatica Fennican* (1733) ja Juslenius ensimmäisen suomen kielen sanakirjan, teoksen *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* (1745). Myös Gabriel Calamnius (1695–1754) julkaisi 11 runon sikermän *Suru-Runot Suomalaiset* (1734) sekä kalevalamittaan kirjoitetun teoksen *Wähäinen Cocous Suomalaisista Runoista* (1755), joka oli ensimmäinen suomenkielinen runokokoelma.⁷⁰

Suomessa valistus henkilöityi ennen kaikkea Turun akatemian professoriin Henrik Gabriel Porthaniin (1739–1804). Hän oli monipuolinen tiedemies, kielen- ja kulttuurintutkija sekä historioitsija. Varsinkin uransa loppupuolella hän oli hyvin kiinnostunut Suomen historiasta ja edisti suomalaista kulttuuria.⁷¹ Porthan oli myös keskushahmo kulttuuris-isänmaallisessa Aurora-seurassa sekä sen äänenkannattajaksi 1771 perustetussa Suomen ensimmäisen, *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* -lehden toimittamisessa. Ensimmäinen suomenkielinen lehti, Anders Lizeliuksen toimittama *Suomenkieliset Tieto-Sanomats* (1776) jäi lukijakunnan pienuuden takia lyhytikäiseksi.

⁶⁸ Gustafsson 1995, 204–205; 209–210.

⁶⁹ Kirstinä 2000, 52–53.

⁷⁰ Kirstinä 2000, 52–53.

⁷¹ Klinge & Leikola 1987, 636–638; Kirstinä 2000, 55.

Molemmissa tavoitteeksi todettiin myös suomen kielen sekä muutoinkin maan kansallisen edun edistäminen.⁷²

Vuonna 1766 valmistui Porthanin väitöskirjan ensimmäinen osa *De poësi Fennica* (Suomalaisesta runoudesta). Hänen työtoverinsa, suomalaisen kansanperinteen ja kielen tutkija Kristfrid Ganander (1741–1790) kirjoitti tuohon teokseen Porthanille suomenmielisen ja -kielisen onnittelurunon, jossa on hämmästyttävän paljon yhtymäkohtia myöhempään Juteinin runouteen. Ganander laati myös laajan suomalais-ruotsalaisen sanakirjan, teoksen *Nytt Finskt Lexicon* (1787) sekä lukuisia muita suomenkielisiä tekstejä. Vuonna 1783 ilmestyi hänen esikoisteoksensa, ensimmäinen suomalainen arvoituskirja *Aenigmata Fennica – Suomalaiset Arwotuxet Wastausten kansa*. Hänen suorasanaisena tarkoituksenaan oli, aivan kuten Juteinillakin, osoittaa suomalaisten ajattelun ja kulttuurin korkeatasoisuus ja tasaveroisuus minkä tahansa muun kansan kanssa. Vuonna 1789 ilmestyi sittemmin klassikoksi muodostunut suomalaisen mytologian tietosanakirja, *Mythologia Fennica*, jossa hän esitteli suomalaisen kansanuskon ja -perinteen hahmoja ja käsitteitä. Tästä teoksesta Juteinikin ammensi aiheensa ja käsityksensä Väinämöistä ja muuta kansanperinnettä käsittelevään runouteensa. Toimeliaana valistusmiehenä Ganander pyrki myös toimimaan suomalaisia vaivaavia sairauksia vastaan julkaisemalla vuonna 1788 ensimmäiset suomenkieliset lääkärikirjat.⁷³

1700-luvun lopussa ja 1800-luvulla sivistyneistön kiinnostus alkoi kääntyä valituksesta kohti romantiikan ihanteita, jolloin keskiöön nousivat tiukan rationaalisuuden sijaan tunteet ja ajatus ”paluusta luontoon”. Tämä oli omiaan lisäämään kiinnostusta paikallisuutta ja oman maan lähellä luontoa elävää kansanosaa kohtaan, koska ”liiallinen sivistys” ei ollut heitä vielä turmellut.⁷⁴ Kirjallisuudessa keskiöön nousi kansanomaisuus, jota ilmensivät entistä vahvemmin oman kansan kansantarinat ja kansanrunous.⁷⁵ Tämä oli se kulttuuris-aatteellinen ilmapiiri, jossa Juteini eli ja opiskeli ja josta hän selkeästi itsekin omaksui vaikutteita.

⁷² Tommila 1988, 48–53; 54–58.

⁷³ Klinge & Leikola 1987, 636; Gustafsson 1995, 205–209; Ojanen 2020, 27.

⁷⁴ Sarjala 2020, 19–24; Kirstinä 2000, 53–54.

⁷⁵ Lassila 2008, 9–13.

Suomalaisuusaatteen ja koko Suomen historiassa vuosien 1808–1809 Suomen sota tarkoitti merkittävää taitekohtaa.⁷⁶ Ensimmäiset ajatukset Suomen irrottamisesta Ruotsista oli esittänyt G. M. Sprengtporten jo 1700-luvun lopulla. Taistelujen vielä jatkuessa Savossa ja Pohjanmaalla etelässä ryhdyttiin jo yhteistyöhön venäläisten kanssa. Venäjän keisari Aleksanteri I huudettiin Suomen suuriruhtinaaksi 29. maaliskuuta 1809 Porvooseen kokoontuneilla valtiopäivillä. Sodan seurauksena Länsi-Suomen vuosisatainen valtiollinen yhteys Ruotsiin lopullisesti katkesi ja Suomi liitettiin Haminan rauhassa 17. syyskuuta 1809 itsehallinnollisena Suomen suuriruhtinaskuntana osaksi Venäjän keisarikuntaa. Suomi oli ”korotettu kansakuntien joukkoon”, minkä Juteinikin tuotannossaan ilmaisi.⁷⁷

Suuriruhtinaskuntana Suomi sai ensi kertaa oman hallituksen, keskushallinnon ja valtiontalouden. Myös Suomen maa-alue kasvoi: rauhansopimuksessa Ruotsi joutui luovuttamaan Lapin Kemijoen pohjoispuolisen osan, jota aiemmin ei ollut luettu Suomeen kuuluvaksi, mutta liitettiin nyt sen yhteyteen. Vuoden 1812 alusta lähtien Suomen suuriruhtinaskuntaan liitettiin keisarillisella päätöksellä myös niin sanottu Vanha Suomi eli Viipurin ja Käkisalmen läänit. Samalla maan väkilukukin kasvoi 830 000:sta noin miljoonaan.⁷⁸ Vaikka Suomen valtiollinen asema sodan seurauksena mullistui, eivät yhteiskunnalliset olot varsinkaan maan valtaväestöksi kohonneiden suomenkielisten kansallisten ja kielellisten oikeuksien suhteen kohentuneet. Aleksanteri I jätti Suomessa voimaan luterilaisen tunnustuksen, säätyjen erioikeudet sekä Ruotsin lain, jonka mukaan hallinnon ja virkamiesten kielenä oli edelleen ruotsi. Näin Suomi käsitettäisiin jatkossa sisäpoliittisten kysymysten suhteen erilliseksi valtioksi.⁷⁹ Uusi valtiollinen asema loikin pohjaa suomalaisen nationalismin muotoutumiselle.⁸⁰

Valtiopäiviä ei Suomessa kutsuttu koolle ennen vuotta 1863, joten yliopiston, kirkon ja lehdistön merkitys keskustelualustoina korostui autonomian alkuaikoina.⁸¹ Vuosikymmeniä kestäneen ”valtiöyön” aikana poliittinen elämä oli alas painettuna johtuen edellä mainitun lisäksi instituutioiden heikkoudesta ja tiukoista sananvapauden

⁷⁶ Alhoniemi 1969, 38.

⁷⁷ Juteini 2009b, 32. Alkuperäinen muotoilu kuului ranskaksi ”*placé désormais au rang des nations*”. Klinge 1997, 11–12; 17.

⁷⁸ Tommila 1989, 51.

⁷⁹ Klinge 1997, 12–17. Engman 2009, 9–10, 90–91.

⁸⁰ Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 30.

⁸¹ Klinge 1997, 23.

rajoituksista.⁸² Yhdistystoiminta alkoi kuitenkin viritä. Tähän tarkoitukseen ja suomalais-kansalliseen työhön syntyivät yliopistopiireissä myös Aurora-seuran perinteitä jatkaneet Aura-seura 1810-luvulla sekä Lauantaiseura ja Suomalaisen Kirjallisuuden seura 1830-luvulla.⁸³ 1840-luvulta lähtien kulttuuri-identiteettiä alettiin luoda fennomanian hengessä myös kuvataiteiden kautta Suomen taideyhdistyksen piirissä.⁸⁴

Jotta suomenkielinen lehdistö ja kirjallisuus saattoivat kehittyä, täytyi suomenkielistä lukijakuntaa laajentaa. Siksi tavallisen kansan lukuharrastuksen tukeminen oli tärkeää. Fennomaanisten ajatusten ja ihanteiden tuli levitä kansan omalla kielellä ja sille tutussa elinpiirissä. Toisaalta suomenkielinen kirjallisuus tutustutti sivistyneistöä valtaväestöön ja sen kieleen. Tätä edistämään syntyivät suomenkieliset kansankirjailijat. Kirjallisuushistorioitsija Pertti Lassila kohdistaa sanansa ilmiötä näin kuvatessaan erityisesti 1800-luvun jälkipuolelle, mutta Juteinin omistakin sanoista käy selväksi ajatuksen soveltuvan myös häneen. Lassila rinnastaakin ilmiönä kansankirjallisuuden joihinkin järjestäytyneempiin liikkeisiin, sillä fennomaanien toiveissa se tarjosi samankaltaisen väylän kansakunnan rakentamiseen. Myöhemmässä, järjestäytyneemmässä vaiheessa fennomaanien tavoitteeksi muodostui saattaa suomen kieli todelliseksi sivistyskieleksi, jota voitiin käyttää kaikilla yhteiskunnan aloilla tieteistä taiteisiin ja hallinnosta politiikkaan. Kirjoittamisella oli siis selvä taiteellisen ulottuvuuden ylittävä kansallinen tehtävä.⁸⁵

Vaikka elämä yhteiskunnan alemmilla tasoilla säilyi vuoden 1809 jälkeenkin varsin samanlaisena, ero Ruotsista aiheutti Suomen sivistyneistön keskuudessa aatteellisen käymistilan. Kansallista identiteettiä sekä suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden suhdetta jouduttiin tarkastelemaan uudesta näkökulmasta. Alettiin pohtia, keitä suomalaiset olivat ja mikä todella oli heidän isänmaansa. Osa ruotsalaisuudesta kiinnipitävistä valitsi Ruotsin ja muutti sinne. Näin teki muun muassa Turun akatemiassa Juteininakin opettajana toiminut F. M. Franzén. Suomeen jääneille uusiksi samaistumisen kohteiksi ruotsalaisuuden rinnalle alkoivat nousta entistä vahvemmin sekä venäläisyys että

⁸² Sarjala 2020, 10.

⁸³ Tommila 1988, 247.

⁸⁴ Reitala 1989, 435.

⁸⁵ Lassila 2008, 5–6, 9–18, 65.

suomalaisuus. Monet vierastivat venäläistymistä, joten he alkoivat osoittaa kasvavaa kiinnostusta suomalaisuutta kohtaan.⁸⁶ Kun ottaa huomioon samoihin aikoihin sijoittuvan eurooppalaisen kansallisuusaatteen nousun ja aikakauden romanttisen suuntauksen, joka pyrki romantisoimaan kaiken kansallisen kansallisromantiikaksi, alkaa suomalaisuutta ja kansallista kulttuuria kohtaan osoitetun mielenkiinnon taustalla olleiden kehityskulkujen merkitys hahmottua.

Euroopassa 1800-luvun myötä kansallisuusaatteen vaikutuksesta kansalliset kulttuurit nousivat yleisen mielenkiinnon ja identiteetinmuodostuksen keskiöön syrjäyttämättä kuitenkaan koskaan täysin muita tekijöitä. Näin kävi myös Suomessa, suomalaisuus tuli pikkuhiljaa näkyväksi. Tätä ilmiötä tuki tai ilmensi myös Juteinin elinaikaan osunut monien kansallisten ja siten kansaa yhdistävien symbolien luominen ja käyttöönotto. Tästä hyvinä esimerkkeinä on niin Juteinin Suomen ensimmäiseksi kansallislauluksikin kutsuttu *Laulu Suomessa* (1816)⁸⁷ ja vuonna 1848 ensiesityksensä saanut J.L. Runebergin sanoittama *Maamme*-laulu kuin kansalliseepoksen aseman saanut ja Lönnrotin vuonna 1835 julkaisema *Kalevalakin*.

⁸⁶ Alhoniemi 1969, 38; Einonen & Voutilainen 2020, 376; 378.

⁸⁷ Ensimmäinen, vuoden 1810 versio oli otsikoitu nimellä *Suomen laulu*.

3.Suomen kieli – hiomaton jalokivi

Minä itken, ikäwöitsen
Suomen kielen kunniata,
onnen alkua omaista;
sillä ehkä eriäisi
maasta kuukin kuumoittawa,
kylmettyisi päivän kylki,
eipä kylmety elossa
sydämeni suomalainen
kohden kotoa isäimme.⁸⁸

Jaakko Juteinin kansalliset pyrkimykset tulevat kaikkein selkeimmin esille hänen suhtautumisessaan omaan äidinkieleensä, suomeen. Suomi maana ja suomalaiset kansana olivat jokseenkin vaikeampia hahmottaa omaksi kokonaisuudekseen varsinkin tilanteessa, jossa ei oltu itsenäisiä, vaan osa suurempaa valtiota. Siksi käsitys niistä oli vasta kehityksessä. Sen sijaan kieli oli varsin arkipäiväinen, käytännönläheinen ja käsitteenä helposti ymmärrettävä siitäkin huolimatta tai ehkäpä juuri siksi, että ympärillä puhuttiin myös useita muita kieliä. Juteini koki kielen henkilökohtaiseksi ja omaa kansanryhmää yhdistäväksi tekijäksi. Siksi siihen huomiota kiinnittämällä saattoi tehdä jotain konkreettista oman kansansa hyväksi.

Juteinin kiinnostus ja arvostus omaa äidinkieltään kohtaan näkyy tarkasteltaessa hänen kirjallista toimintaansa eri näkökulmista. Ensinnäkin Juteini käytti suomen kieltä. Hän kirjoitti lähes koko tuotantonsa suomen kielellä mukaan lukien tekstit sellaisissa tekstilajeissa ja aiheista, joista ei ennen häntä ollut kirjoitettu suomen kielellä.⁸⁹ Toisekseen hän käsittelee teksteissään suomen kieltä. Kolmanneksi hän käsittelee suomen kieltä hyvin myönteiseen sävyyn. Omalla toiminnallaan hän selkeästi halusi ilmaista lukijoilleen, kuinka ilmaisuvoimaisesta ja käyttökelpoisesta kielestä oli kyse. Juteini myös sanoi tämän itse suoraan:

Kansan kieli kaikuwainen
Suomessa on sopiwainen
asioita ajamaan,

⁸⁸ Juteini 2009b, 194.

⁸⁹ Juteini käytti suomenkielistenkin tekstien alaviitteissä kuitenkin usein ruotsia. Esim. Juteini 2009a, 29; 86; 129; 135; 225; 354–360; 381–393; 425; 441–442.

laulujakin latomaan.⁹⁰

Sanat suorat, suomalaiset
owat somat, sopiwaiset
ajatusta alkamaan,
sanan laskut latomaan.⁹¹

Juteinin itsensä käyttämä kieli oli paitsi usein muodoltaan runollista ja ketterän sanailevaa, myös kuitenkin sisällöltään suorasukaista. Tämä ei ollut riippuvaista käsiteltävästä aiheesta, vaan päti syvimpiin pettymyksen ja epätoivon alhoihin, närkästykseen, valistukseen kuin hilpeään ilonpitoonkin. Aiheiden ja tekstilajien monipuolisuus oli omiaan osoittamaan lukijoille, että suomen kieltä voitiin käyttää kaikkeen siihen mihin muitakin kieliä. Tämä rohkaisisi suomalaisia käyttämään kieltään, luomaan tekstejä ja loisi siten lopulta painetta myös sivistyneistöä kohtaan.

3.1 Käyttökelpoisen kotokielen puolustus

Jaakko Juteini oli itse äidinkieleltään suomenkielinen ja kotoisin niin ikään suomenkieliseltä seudulta Hämeestä. Hänelle hallitsevassa asemassa ollut ruotsin kieli oli ennen Hämeenlinnaan kouluun menoa täysin vieras kieli.⁹² Vieraaksi hän sen mainitsi toistuvasti ilmeisen hyvästä kielipäästään huolimatta vielä aikuisenakin käytettyään sitä vuosikymmenet opinto- ja työkielenään. Juteinille suomenkielisen kansan kokemat vaikeudet olivat arkipäivää. Hänellä oli omakohtaista kokemusta kielen kohtelusta niin kieltä puhuvan kansan itsensä kuin vieraskielisen sivistyneistönkin keskuudessa.

Juteini näki paljon vaivaa kääntääkseen ihmisten suomen kieleen kohdistuvat asenteet ja mielikuvat myönteisiksi. Sittemmin polttoroviotuomion saaneen *Anteckningar*-teoksensa esipuheessa hän avaa ajatuksiaan kirjailijantoimestaan. Äidinkieltään hän pitää siinä varsinaisena työsarkanaan ja hyvän yhteiskunnallisen asemansa vuoksi sen puolesta toimimista jopa ehdottomana velvollisuutenaan, jolla hän uskoo olevansa yleisemminkin hyödyksi.⁹³ Juteinin mukaan ”valistuksen neuwot owat meillä wieraisiin

⁹⁰ Juteini 2009b, 102.

⁹¹ Juteini 2009b, 113.

⁹² Ojanen 2020, 17; Teperi 1972, 23; Talvioja 1915, 10d.

⁹³ Juteini 2009b, 9. Ajatus heijastelee laajemminkin Juteinin ajattelutapaa, jossa ”se rikkaus on arvokasta, joka ei ilmene omistajansa loistossa ja pöyhkeydessä, vaan hänen sillä tuottamassaan hyödyssä”. Juteini 2009b, 41.

kieliin kätkettyinä”⁹⁴ ja isänmaan ja kansan etua pystyi edistämään parhaiten suomen kieltä edistämällä, sillä ”kielellensä kukin kansa/ valistuksen wirittääpi”.⁹⁵ Vaikka Juteinin päämääränä olikin valistunut kansakunta, jonka saavuttamisessa omalla kielellä oli keskeinen merkitys, välinearvo ei ollut kaikki kaikessa. Muutoinhan opin ja sivistyksen olisi voinut hankkia myös jollakin paljon laajemmin käytössä olleella kielellä, jolla matka sinne olisi ollut huomattavasti nopeampi ja ongelmattomampi. Keskeinen ajatus oli kuitenkin nostaa kansan omaa äidinkieltä, jonka puolesta Juteini lähti intomielisesti toimimaan.

Virkamiehenä Juteini näki vieraan kielen suomalaisille aiheuttamat vaikeudet ja niinpä hän piti viranomaisten suomen kielen taidon lisäämistä tärkeänä.⁹⁶ Huomionarvoista on, että Juteini piti hyvää suomen kielen taitoa tärkeänä myös maan ruotsinkieliselle väestöosalle, josta virkakuntakin suurelta osin koostui. Juteini näki asiansa niin tärkeäksi, että julkaisi vuonna 1816, eli jo pian Viipuriin asettumisensa jälkeen, peräti kaksi ruotsinkielistä opasta *Anmärkningar uti finska skaldekonsten* (Huomautuksia suomalaisesta runotaiteesta) ja *Kritik öfver lån-bokstäfverna uti finska språket* (Suomen kielen lainakirjainten arvostelua), joissa kuvataan suomen kielen ominaisuuksia ja käyttötapoja ja puhutaan kielen puhtauden puolesta.⁹⁷ Myös kolmas Juteinin ruotsiksi kirjoittama teos, *Försök till utredande af finska språkets grammatik* (Suomen kieliopin selvittämiskoe, 1818), jatkaa samoilla teemoilla ja siinä hän esittää laajahkon kokonaisnäemyksensä suomen kielestä. Kyseessä oli ensimmäinen ruotsinkielinen suomen kielen rakennetta selittänyt teos.⁹⁸ Juteini julkaisi tässä yhteydessä uudelleen, hänen mittakaavassaan jo varsin laajaksi kasvaneessa kirjassa myös kaksi edellä mainittua teosta.⁹⁹ Kielellisiä esimerkkejä lukuun ottamatta muutoin täysin ruotsinkielisen teoksen Juteini aloittaa suomen kieltä ylistävällä suomenkielisellä runolla:

Suloinen on Suomen kieli,
kaunis kansan puheen parsi,

⁹⁴ Juteini 2009b, 344.

⁹⁵ Juteini 2009a, 139.

⁹⁶ Huhtala 2009, 12.

⁹⁷ Juteini 2009a, 57; 79.

⁹⁸ Häkkinen 1994, 107.

⁹⁹ Juteinilla oli siis koko ajan tähtäimessä selkeä pyrkimys laatia asiasta kokonaisesitys, mutta hän katsoi tarkoituksenmukaiseksi julkaista osia teoksestaan jo ennen kokonaisuuden valmistumista.

joka käypi keweästi,
pulskeasti, puhtahasti,
niin kuin weisu Wäinämöisen,
wisertävän linnun laulu.¹⁰⁰

Sijoittamalla tällaisen runon teoksensa alkuun Juteini halusi selkeästi paitsi herättää lukijan mielenkiinnon mahdollisesti itselleen vierasta kieltä kohtaan myös esittää äidinkiелensä mahdollisimman myönteisessä valossa. Suomen kieli oli kaunis, käyttökelpoinen ja puhujiansa miellyttävä, mutta sitä uhkasivat vieraat vaikutteet, kuten monet svetisismit. Juteini pyrki samaan päämäärään eri keinoin, sillä aloitusrunon sanoma on yhtäpitävä teoksen muun sisällön kanssa. Julkaisun johdantoluvussa Juteini avaa teoksen lähtökohtien ohella omaa tilannekuvaansa ja käsitystään suomen kielen historiasta:

Ehuru Finlands Folk utgör en särskild Nation, som ifrån urminnes tider bildat sig ett eget kraftfullt språk, har likväl dess sentimentela odling, genom modersmålets vanvårdande, länge uteblifvit; ty landets språk, som för hvarje Nation är upplysningens uttolckare och resenär till fullkomligheten, har hos oss varit glömdt och vanvårdadt, så att detta språk icke allenast stannat vid den grad af kultur, som det fordom, vid landets införlifvande med Svenska Kronan, innehaft, utan varit äfven, innan föreningen med Kejsaredömet Ryssland, nära att förlora sin egenhet.¹⁰¹

Juteini tekee näin heti kirjansa alussa selväksi syvän tyytymättömyytensä tapaan, jolla suomen kieltä oli Ruotsin vallan alla kohdeltu. Hengeltään hyvin samantyyppinen kirjoitus sisältyy myös *Anteckningar*-teokseen otsikolla *Om Finska Språket*, jossa hän kovin sanoin suomii myös omia aikalaisiaan.¹⁰² Hänen näkemyksensä oli, ettei koko ruotsalais kautena kieltä tai sen asemaa ollut kehitetty lainkaan, vaan se oli jämähtänyt kulttuurisesti alhaiselle asteelle. Mikä murheellisempaa, kielen kehityksen aste ei vain pysynyt huonona, vaan se oli jopa jatkuvasti huonontunut, ja niinpä kieli oli vakavien laiminlyöntien takia vaarassa hiipua kokonaan pois. Edes nyt uudessa tilanteessa,

¹⁰⁰ Juteini 2009a, 243. Julkaistu uudelleen vähäisin muokkauksin mm. Juteini 2009b, 193.

¹⁰¹ Juteini 2009a, 243. ”Vaikka Suomen Kansa muodostaa erillisen Kansakunnan, joka on ikimuistoisista ajoista kehittänyt itselleen voimallisen kielen, on sen herkkätunteisesta viljelystä huolimatta, äidinkielen laiminlyönnin kautta, pitkään ulosjätetty; sillä maan kieli, joka jokaiselle Kansakunnalle on valistuksen tulkitsija ja matkakumppani kohti täydellisyyttä, on meillä ollut unohdettu ja laiminlyöty, niin ettei tämä kieli ainoastaan jäänyt sille kulttuurin asteelle, kuten menneisydessä, maan tullessa liitetyksi yhteen Ruotsin Kruunun kanssa, vaan oli jopa, ennen yhdistymistä Venäjän Keisarikunnan kanssa, lähellä menettää omalaatuisuutensa.” Suomentanut Lauri Miettinen.

¹⁰² Juteini 2009b, 31–32.

Suomen tultua kohotetuksi kansakunnaksi, sen asukkaat eivät Juteinin mukaan osanneet käyttää uutta mahdollisuutta hyväkseen. Hallinto muistutti edelleen muinaista katolista liturgiaa vieraalla kielellä. Lisäksi ruotsin käyttäminen kirjakielenä teki suomalaisista kuin työläisiä vieraassa maassa: tuotto koitui kovin vähissä määrin kansakunnan hyväksi.¹⁰³

Juteinin mukaan oli suomalaisuudelle häpeällistä, kuinka suomalaisten omat maanmiehet olivat, kilpaa muokalaisten kanssa, vuosisatojen ajan ruokkineet ennakkoluuloja sekä ylläpitäneet ja lisänneet anteeksiantamatonta halveksuntaa omaa äidinkieltään kohtaan. Tämä oli aiheuttanut korvaamatonta vahinkoa maan valistukselle ja todelliselle menestykselle. Hän toteaa kuitenkin olevansa haluton lähemmin tarkastelemaan syitä tällaiselle vahingolliselle toiminnalle. Juteini korosti, että Suomi muodosti oman kansakuntansa, joten suomalaisten piti saada toimia omalla äidinkielellään omaksi parhaakseen. Siksi muuttaakseen koko kansan ja kehityksen suuntaa oli välttämätöntä sytyttää ”kansakunnan pyhin omaisuus”, ”valistuksen soihtu” eli oma kieli täyteen roihuunsa.¹⁰⁴

Juteinin kansalliset ja kielipoliittiset näkemykset myös kehittyivät ajan myötä. Suorasanaisessa kirjoituksessaan *Pari sanaa suomeksi 1844*¹⁰⁵ Juteini ottaa aiempaa konkreettisemmin kantaa suomen kielen asemaan yhteiskunnassa. Aluksi hän toteaa viime aikoina virinneen keskustelun suomen kielestä, jota ”moni moittii, useampi kiittää”, ja sen sopivuudesta kirjallisuuteen. Keskustelijat olivat jakautuneet kahteen leiriin, sillä esiintuodut pyrkimykset kohentaa suomen kielen asemaa olivat Juteinin mukaan toiveikkuuden lisäksi aiheuttaneet joissakin pelkoa ja huolta. Niitä hän piti kuitenkin perusteettomina:

joka luulee siitä wääryyttä maan Ruotsalaisille tapahtuwan, jos suomen kieli wiimeingin wallan saisi ja arwoonsa ylennettäisi, muistakon ensiksi, että wirka-miehet täällä kyllä kauan sengin jälkeen ruotsin kielen osaawat, ja että se rasitus Ruotsalaisilta poistuu, jota Suomalaisilta tähän asti on kärsitty, koska ei kaikki palkan ottajat ja syöjät Suomen leipää ole suomea ymmärtäneet eikä huolineet ymmärtää. Toiseksi, ja sitte kuin muutos tapahtuu, on hänellä se lohdutus, että wiisas ja armollinen Hallitus woi

¹⁰³ Juteini 2009a, 243–244; Juteini 2009b, 31–32.

¹⁰⁴ Juteini 2009a, 243–244; Juteini 2009b, 31–32.

¹⁰⁵ Teksti on ilmeisesti kirjoitettu tuolloin, mutta julkaistu tietävästi vasta 1857 teoksessa *Jak. Juteinin kirjoja. Neljäs Osa. Jak. Juteinin Huwitus-Kirja*.

asettaa ruotsin kielessä tarkasti koetellut wirka-miehet niille maakunnille, joissa se kieli on tawallinen, ehkä hekin suomeksi työnsä toimittawat. Näin on kaikki aiwan oikein; waan ei ollut muinen niin oikein, kuin ei waadittu wirka-miehildä suomen kielen oppia suomalaisen kansan hyödyksi, jonga luku on meillä suurin muiden suhteen. Ei ole siis Ruotsalaisillamme ensingän syytä näistä asioista wääryyttä walittaa¹⁰⁶

Enää Juteini ei tyytynyt vain valittelemaan suomen kielen huonoa asemaa, vaan hän esittää myös mitä asialle pitäisi tehdä. Hänen mukaansa suomen kielen pitäisi *viimeinkin* saada sille kansan enemmistön kielenä kuuluva valta ja arvon ylennys, joka käytännössä tarkoittaisi suomenkielistä virkamieskuntaa. Tämä ei aiheuttaisi myöskään wääryyttä ruotsinkielisiä kohtaan, sillä ruotsinkielentaitoisia virkamiehiä tulisi edelleen toimimaan niillä alueilla, joilla ruotsia yleisesti käytettiin. Kirjoituksessaan käyttämällään sanamuodolla ”sitte kuin muutos tapahtuu” Juteini ennakoii tulevaa, mikä myös osoittaa häneltä vankkaa uskoa asiansa oikeutukseen.

Oli esitetty näkemyksiä, joiden mukaan suomen kielen ei uskottu koskaan saavuttavan tieteellistä sivistyneisyyttä ja hienostuneisuutta. Tästä huolimatta suomen kieli ansaitsi Juteinin mukaan ainakin tulla palautetuksi alkuperäiseen puhtauteensa, joka tarkoitti hänelle kielen erikoista yksinkertaisuutta ja sointia. Päämäärän saavuttamiseksi oli Juteinin mukaan tärkeää, että hyödyllisiä ja mielenkiintoisia kirjoituksia levittämällä tuotaisiin yhtenäisyyttä sekä kieleen että kansakuntaan. Käytännössä tämä yhtenäisyys tarkoitti murteiden yhteensulautumista, josta syntyisi kokonainen ja rikas puhuttu ja kirjoitettu kieli. Kirjoitetun kielen pohjana ei voinut olla ihmisen tapa puhua kieltä, koska se loisi niin monta eri kieltä kuin on murteitakin. Sen sijaan asetelma pitäisi kääntää toisinpäin: puhutun kielen pohjana pitäisi olla kirjoitettu kieli, jolloin kaikki käyttäisivät kieltä samalla tavalla. Vain tällainen yksimielisyys kirjoitetusta kielestä estäisi vieraiden sanojen pesiintymisen kieleen ja siitä johtuvan kielen perustan pilaamisen. Juteini toteutti siis monipuolisella kirjallisella toiminnallaan käytännöllistä kieliohjelmaansa. Hän selvästi koki sen merkittäväksi yhteiskunnalliseksi tehtäväksi, joka loisi pohjaa kansakunnan rakentumiselle. Tällaisten asioiden miettiminen ja julkisesti auki kirjoittaminen osoittaa Juteinilta syvällistä reflektiota ja aatemaailmastaan kumpuavien pyrkimysten jäsentyneisyyttä.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Juteini 2009b, 212.

¹⁰⁷ Juteini 2009a, 243–244; Juteini 2009b, 31–32.

Juteini liitti teoksiinsa suuren määrän kielipoliittisen sanoman sisältäviä runoja, joissa viestinnän keskeisinä apuvälineinä olivat monet helposti ymmärrettävät vertauskuvat:

Waikuttamaan walistusta
oma kieli ombi kallis –
armas paiste auringosta,
wieras kieli walo kuusta.¹⁰⁸

Oma kieli lämmittää kuin auringonpaiste, mutta vieras kieli on siihen verrattuna vain kalseaa kuun valoa. Toisessa yhteydessä Juteini vertaa kotikieltä siemeneen. Aivan kuin kylvämättä jäävästä siemenestä jää sato saamatta, myös kotikielen hylkäävä menettää siihen sisältyvän viisauden ja valistuksen.¹⁰⁹ Vastaavalla tavalla vertaus omasta kielestä äidinmaitoon huokuu lämpöä ja kiintymystä omaa äidinkieltä kohtaan:

Wieras kieli woipi olla
amma opin asioissa;
mutta muista! koto-kieli,
niin kuin nisä oman äidin,
tuopi nestettä nerolle.¹¹⁰

Juteinin mukaan oma äidinkieli eroaa vieraasta kielestä aivan kuin oma äiti eroaa vieraasta sijaisimettäjästä¹¹¹. Vieras kieli on kyllä hyödyllinen apuväline esimerkiksi opiskellessa, mutta se ei voi koskaan korvata oman äidinkielen lämpöä. Oman äidin äidinmaidon tavoin oma kieli on ihmiselle suorastaan elinehto. Sen avulla ihminen pystyy kasvamaan täysiin ihmisyyden mittoihin, mikä on myös korkean oppineisuuden edellytys. Äidinkieli ei siis ollut jotakin, johon vain tavallisen rahvaan kannatti kiinnittää huomiota, vaan oman kielen harrastuksen tuli olla yhtä lailla sivistyneistön asia. Runossa *Kiwi-piirros Häpy-patsaassa Suomen Oppineille* (1817) kritiikin kärki osuikin muukalaisiin oppineisiin, jotka toiminnallaan aiheuttavat kansalle suoranaista vahinkoa ja häpeää.¹¹² Juteini pyrki paitsi sivistämään kansaa, myös kansallistamaan sivistyneistöä. Tästä tavoitteesta tuli aikanaan tunnetuksi erityisesti myöhempi fennomaanien johtohahmo J. V. Snellman.

¹⁰⁸ Juteini 2009a, 381.

¹⁰⁹ Juteini 2009a, 353.

¹¹⁰ Juteini 2009b, 133.

¹¹¹ *Amma* on vanhaa suomea ja merkitsee 'imettäjä' tai 'elättäjä'.

¹¹² Juteini 2009a, 157.

Juteini yleensä aina käsitteli suomalaisia ja suomen kieltä myönteisyyden kautta kehuja ja kannustaen. Hän ei kuitenkaan myöskään piilotellut sitä tosiasiaa, että kieli oli ”unhotuksen tomussa” ja oli olemassa tahoja, jotka eivät jakaneet Juteinin näkemystä suomen kielen oivallisuudesta, vaan jopa toimivat sitä vastaan. Välinpitämättömyyttä tai jopa suoraa kielteisyyttä suomen kieltä kohtaan Juteini kuvaa kohdanneensa niin muukalaisten kuin suomalaisten itsensäkin taholta. Monissa Juteinin teksteissä näkyy pettymys henkilöitä kohtaan, jotka eivät ole vaalineet kieltään tai ovat jopa jollakin tavalla hyljänneet syntyperänsä eli ”ylen katsoneet koto-kielen”, kuten hän sen usein ilmaisi. Tällainen suhtautuminen on luettavissa esimerkiksi runosta *Juttu ylpeydestä turhan taidon ylitse* (1816). Siinä kuvataan karhunpentua, joka kerskaa tarpeettomalla taidollaan kävellä kahdella jalalla ja peittää sillä puutteet hyödyllisemmissä ominaisuuksissa:

kunniata kurkoitteli
tähtien vierasten tapainsa;
karhun tavat taitawimmat
piti tyhmä tunnotoina,
niin kuin moni mieli-puoli
hylkää hyvät koto-konstit,
hylkää koto-kielensäkin¹¹³

Toinen karhunpentu, ”karwa-hassu hännätön”, palauttaa ylpistyneen kuitenkin takaisin maan pinnalle. Runomuotoisen faabelin opetus on, että aivan kuten runon karhunpentu oli hylännyt karhun tavat ja alkanut mahtaila ja tavoitella kunniaa vierailta tavoilla, myös jotkut ihmiset olivat hylänneet hyvät kotoiset tavat ja jopa äidinkiellensäkin ja muuttuneet turhaan muukalaisten kaltaisiksi. Tällaista Juteini piti suorastaan mielipuolisena. Käytettävän kielen valinta tai edes äidinkielestä keskusteleminen ei ollutkaan Juteinille pelkkä mielipideasia, vaan suorastaan moraalinen kysymys. Runossaan *Runo-niekoille elli Runolaisille Suomessa. Kirjoitettu leiwättömyydessä* (1816) hän kuvaa suomen kielen ja kansan puolustajien kokemaa vastustusta ja ahdinkoa. Siinä suomen kielen ja maan kehityksen vastustaminen samaistuu hyvin voimakkaasti silkkään tyhmyyteen, pahuuteen ja suoranaiseen moraalittomuuteen:

Niin kuin huilun huminassa
koirat ulwawat kowasti,

¹¹³ Juteini 2009a, 112.

niimbä pahat panetellen
pahaksuwat paatuneina,
koska kaikkuu kaunihimbi
Suomen kieli suloisesti.¹¹⁴

Vastustajat ovat kuin koiria, jotka ilkeyttään räksyttävät. Juteini kuitenkin uskoi asiansa oikeutukseen ja oikeuden lopulliseen voittoon ja kannusti suomalaisia jatkamaan kieltensä käyttämistä lannistumatta. Lopulta epäluulo ja sortaja joutuisivat väistymään:

Kyllä wiimein katoawat
pahat juonet paatunetten,
kateuskin kuiwettuupi;
hywä kaswaa kaunihisti
kerran sortajain siällä.¹¹⁵

Juteini ei yleensä teksteissään uhrannut paljoakaan tilaa eri mieltä oleville vastustajilleen pyrkiessä argumentoimaan heitä vastaan. Hänellä ei myöskään useimmiten ollut tapana viitata teksteissään muihin kirjoittajiin tai heidän teksteihinsä. Tapaukset, joissa Juteini viittasi muihin teksteihin, olivat yleensä raamattulainauksia. Muitakin lainoja teksteissä saattoi hyvinkin ilmetä, mutta niihin ei tekijänoikeusajattelun puuttuessa suuremmin kiinnitetty huomiota. Yksittäiset henkilöt tulivat mainituiksi Juteinin teksteissä lähinnä erilaisten kiitos-, muisto- ja ylistysvärssyjen yhteydessä; näin esimerkiksi niin opettaja Porthanin, rovasti Polvianderin kuin keisari Aleksanteri I:n ja tohtori E. Lönnrotinkin tapauksissa. Tällöinkään kommentoinnin kohteeksi ei nouse henkilön ajatukset yksittäisestä asiasta, vaan yleisesti hänen toimintansa ihmisten hyväksi.

Tässä suhteessa selkeän poikkeuksen Juteinin teksteissä muodostavat kuitenkin muutamat kärjekkäät vastineet. Esimerkiksi runossa *Suomen sanan rakkauden moittajalle, wieras isän-maassa* (1856) hän kommentoi muiden esittämiä näkemyksiä ja asettuu selkeästi puolustuskannalle:

**Suomen sanan rakkauden moittajalle,
wieras isän-maassa.**

Kuules, kurja wendolainen,
joka lihot leiwästämme,
suotta moitat Suomen kieldä,

¹¹⁴ Juteini 2009a, 138.

¹¹⁵ Juteini 2009a, 139.

että moni sana suuri,
rakkauskin riemullinen
kiwistääpi kinu-suuta,
korwiasi kolkuttaapi.
Sydämässä syttyneenä
rakkaus on meillä runsas,
joka kutkuu kynnen alla,
warpaitakin waristaapi,
joka waatii wahwan kielen,
tulkitsian tunnolemme.
Muista tästä, muukalainen,
sora-kieli, kiero-silmä,
pulskeutta puheissamme,
miesten miehuutta menoissa.
Suomen rakkaus on suuri,
lausuttawa laweasti,
kieli aina kiitettävä,
puhuttawa puhtahasti.
Siis on sana, rakkauskin,
riemun runsahan kuwainen,
warsin mieleemme mukainen.¹¹⁶

Tekstissä Juteini puhuttelee Suomessa elävää muukalaista, joka suhtautuu suomen kieleen kielteisesti ja vähättelevästi. Käytetyistä viittauksista suuhun ja korviin saa sen käsityksen, että arvostelun kohteena oli ollut erityisesti suomen kielen estetiikka, joka ei ilmeisesti ollut vierasta miellyttänyt. Tähän Juteini vastaa puolustamalla suomen kielen kauneutta ja nuhtelemalla suomen kielen moittijaa kovin sanoin. Hän korostaa jälleen suomalaisten rakkautta kieltään kohtaan, joka on paitsi kaikin puolin puhujiansa miellyttävä myös kyllin vahva ja käyttökelpoinen, tunteiden tulkki. Runosta löytyvät jälleen kerran myös Juteinille tyypilliset viittaukset suomalaisen miehen miehuullisuuteen ja puheen puhtauteen.

Keskeistä on tässä yhteydessä huomata Juteinin suhtautuminen toiseuteen, johon hän viittaa muun muassa ilmauksilla "wieras", "kurja wendolainen"¹¹⁷ ja "muukalainen". Tekstistä ei suoraan selviä, keneen näillä ilmauksilla viitataan, mutta jostakin Suomessa oleskelevasta, mutta kuitenkin ei-suomalaiseksi koetusta tahosta on kyse. Käytetyistä ilmauksista päätellen kyse on täytynyt kuitenkin olla johonkin kielelliseen

¹¹⁶ Juteini 2009b, 186.

¹¹⁷ *Wendolainen* on vanhaa suomea ja merkitsee 'vieras ihminen'.

vähemmistöryhmään kuuluvasta tahosta. Tämä olisi erittäin hedelmällinen seikka tietää, koska se voisi tuoda huomattavasti lisävalaistusta Juteinin suomalaiskansalliseen ajatusmaailmaan ja näkemyksiin tavoiteltavista väestöllisistä, kulttuurisista ja kielellisistä olosuhteista Suomessa. Tekstissä Juteini kuvaa kuinka suomalaisten moittija ”lihoo suomalaisten leivästä” eli ottaa kyllä hyödyn vaivannäöstä, mutta tuntuu antavan vastineeksi lähinnä kiittämättömyyttä, pilkkaa ja ylenkatsetta. Juteini käy suorastaan vastahyökkäykseen nimittelemällä vastapuolta ”kinu-suuksi”, ”sora-kieleksi” ja ”kiero-silmäksi”, mikä voidaan nähdä vastakritiikkinä moittijan omaa kieltä ja kansallista alkuperää vastaan. Kuulostiko moittijan oma kieli suomalaisen korvaan ”soraiselta” tai näyttikö hänen edustamansa ihmisryhmän ulkonäkö jotenkin tavallisesta suomalaisesta poikkeavalta? Kenties, tai sitten nämä olivat vain kyseisen henkilön omia henkilökohtaisia ominaisuuksia tai Juteinin käyttämiä kielikuvia kuvaamaan epäkunnioitusta näkemysten esittäjää kohtaan. Oli miten oli, voimakkaiden ilmaisujen käyttäminen osoittaa, kuinka tunteella Juteini asiaan suhtautui ja kuinka henkilökohtaisesti hän suomalaisiin kohdistuvan vähättelyn otti.

Juteini kirjoittaa tekstissään suomen kielen puolustajista me-muodossa ja jakaa näin keskustelun osanottajat ”meihin” ja ”heihin”. Toista osapuolta Juteini puhuttelee yksikössä, mistä ei kuitenkaan voi varmaksi päätellä, onko nuhteet osoitettu vain jollekin tietylle henkilölle vai laajemmalle ihmisryhmälle. Käyttämällä omasta osapuolesta monikkoa ja vastapuolesta yksikköä saadaan kuitenkin luotua selkeä vaikutelma siitä, mitä mieltä asiasta yleisesti ollaan ja kuka on puolestaan näkemyksineen, jos nyt ei aivan yksin, niin ainakin marginaalissa. Tämänkaltaisen toiseuden käsitteen hyödyntäminen vastakuvien luomisessa on ollut nationalistisessa ja muussakin poliittisessa retoriikassa varsin tyypillistä.¹¹⁸

3.2 Murteita ja vieraita vaikutteita vastaan

Jaakko Juteinin kirjailijan uran aikaan 1800-luvun alkuun sijoittuu keskustelu suomen kielen oikeakielisyydestä. Ruotsalaiskaudella lähes pysähtyneisyyden tilassa olleesta kielestä piti luoda monipuolisesti kirjalliseen toimintaan soveltuva kirjasuomi. Tämän kielellisen murroskauden keskeisimpien kysymysten joukkoon kuului kysymys murteiden asemasta ja erityisesti itä- ja länsimurteiden vaikutuksesta yhteiseen

¹¹⁸ Vuorinen 2005, 246.

yleiskieleen. Itämurteita suosivia näkökantoja esittivät muun muassa Reinhold von Becker sekä erityisesti K. A. Gottlund, kun taas Kustaa Renvall, Elias Lönnrot ja J. V. Snellman korostivat enemmän länsimurteisiin pohjaavan vanhan kirjasuomen merkitystä kaikille ymmärrettävänä kielimuotona. Juteini katsoi asiaa kokonaisvaltaisesti eikä katsonut kirjakieltä voitavan perustaa murteiden varaan. Hän kannatti ajatusta niin sanottuun ”perustuskieleen”¹¹⁹ palaamisesta, jonka ajateltiin vallinneen ennen kielen jakautumista murteisiin. Jotkut hänen aikalaisensa esittivät vastakkaisiakin näkemyksiä, mikä tarkoitti puhekielen käyttämistä kirjoitetun kielen pohjana. Tätä näkemystä edusti muun muassa Pietari Hannikainen.¹²⁰

Toisin kuin aiemmassa kirjallisuudessa¹²¹ on joskus esitetty, Juteini oli kiinnostunut kielestä muutoinkin kuin vain välineenä. Hän piti kuitenkin tärkeänä käytännössä opettaa ihmisille suomen kielen käyttämistä ja oikeakielisyyttä ihan kädestä pitäen. Kieli sinällään oli arvokas, mutta sitä piti osata myös käyttää sujuvasti ja virheettömästi. Se oli siten kuin soran seassa löytämistään ja hiomistaan odottava jalokivi tai leväperäisesti kasvatettu turvaton lapsi.¹²²

Juteinilla oli syvälinen ja laaja tietämys sekä suomen että myös ruotsin kielen oikeinkirjoitussäännöistä, kieliopista ja ääntämyksestä, mitä hän hyödynsi tarkastellessaan varsin yksityiskohtaisesti näitä perustaltaan hyvin erilaisia kieliä. Suomen kielen vahvistuvaa asemaa muiden kirjoitettujen kielten joukossa Juteini pyrki perustelemaan löytämällä, edeltäjiensä tapaan, yhteyksiä suomen ja kreikan kielten välille. Toisaalta hän toteaa suomen kielen, kuten sillä laaditun runoudenkin, saaneen muotonsa ennen vieraiden äänteiden mukaantuloa. Tästä puhtaudesta Juteini katsoi johtuvan myös suomalaisen runouden omintakeisen alkusoinnun.¹²³

Anteckningar-teoksessa näkyy hyvin Juteinin kokema suomen kielen erityislaatuisuus. Juteini asetti kyseenalaiseksi käsityksen, että suomen kieli tarvitsi kukoistaakseen vaikutteita vieraista kielistä. Päinvastoin Juteini erotti suomen kielen kaikista tunnetuista kielistä, kehuen sitä erityisen säännölliseksi ja harmoniseksi. Hän kuvaa

¹¹⁹ Juteini käytti kieltä ruotsiksi kuvatessaan ilmauksia ’grundfinskan’ (perustus suomi) ja ’högfinskan’ (yleissuomi).

¹²⁰ Lassila 2008, 10; 24; Kaukonen 1964, 41–44. Juteinin kanssa samoin ajatteli Nils Aejmelaeus, joka oli paitsi Juteinin nuorempi aikalainen myös suomalaisen novellin tienraivaaja.

¹²¹ Esim. Kähäri 1982, 48.

¹²² Juteini 2009b, 31.

¹²³ Juteini 2009a, 71.

kuitenkin suomen kielen ainutlaatuista luonnetta verraten sitä puuhun, jonka ei uskota itsenään pystyvän kantamaan hedelmää, minkä vuoksi siihen on koetettu varttaa vieraita oksia:

utan i deß ställe har man sökt derpå inympa fremmande telningar, de der tidigare förderfwa den utdöende stammen; ty så egen och heterogen ståt finskan emot alla af oß kända tungomål, och likwäl kan ibland dem föga något enda uppgifwas, som till sin grund wore mera harmoniskt och regelbundet än finskan, och det såwäl i anseende till vocal-förhållanden, med deras liksom sammansmältande accorder uti ljudet, som consonanternas allmänna enkelhet få i början som i slutet af ord och stafwelser, hwilket allt lätteligen kan inhemtats redan af språkets yttre structur, utan all grammatikalisk underbyggnad.¹²⁴

Juteini siis suhtautui hyvin kriittisesti suomen kieleen kohdistuviin ulkoapäin tuleviin vaikutusyrityksiin, kuten vieraisiin äänneisiin kirjaimineen sekä epäsuomalaisina pitämiinsä lauserakenteisiin. Ne vain heikentäisivät ”kuolevaa runkoa”, kielen perustaa entisestään. Yhtenä suomen kielen erityispiirteenä Juteini mainitsee kielen heterogeenisyyden. Tällä hän mitä ilmeisimmin halusi tuoda esiin kielen ilmaisuvoimaisuutta sekä rakenteiden ja käyttötapojen rikkautta kaikessa moninaisuudessaan. Yksityiskohtaisemmin hän avasi oikeakielisyyssnäkemysistään julkaisemissaan kielioppaissa:

Företaget kan icke vara utan vigt, och fordrar synnerligen i det afseende kännares närmare ompröfning, huruvida de främmande, till Finskan öfverförde bokstäfverne (eller hvilka af dem) verkligen bidra till Finska språkets fullkomnande, och om tvänne consonanter i början af orden, ehuru stridande mot språkets natur, äro nödvändiga vid ordlån från främmande språk [...].¹²⁵

¹²⁴ Juteini 2009b, 31. ”Sen sijaan on yritetty ympätä siihen vieraita versoja, jotka nopeammin turmelevat kuolevan rungon; sillä niin omalaatuinen ja heterogeeninen on suomen kieli kaikkiin tuntemiimme kieliin nähden, ja kuitenkin niiden joukosta on vaikea mainita yhtä ainutta, joka perustaltaan olisi yhtä harmoninen ja säännöllinen kuin suomi. Tämä koskee sekä vokaalien suhteita, niiden ikään kuin yhteen sulautuvine sointuineen, että konsonanttien yleistä yksinkertaisuutta niin sanojen ja tavujen alussa kuin lopussakin, minkä kaiken voi helposti havaita jo kielen yleisrakenteesta ilman mitään kieliopillisia perustietoja.” Suomentanut Rauno Ekholm. Juteini 2009b, 62.

¹²⁵ Juteini 2009a, 81. ”Pyrkimys ei voi olla merkityksetön ja vaatii erityisesti tältä osin asiantuntijoiden tarkempaa uudelleen tarkintaa siitä, edistävätkö suomen kieleen otetut vieraat kirjaimet (tai mitkä niistä) tosiasiaassa suomen kielen täydellisyyttä, ja ovatko kaksoiskonsonantit sanojen alussa, vaikka sotivatkin kielen luonnetta vastaan, välttämättömiä vieraskielisissä sanalainoissa [...]”. Suomentanut Lauri Miettinen.

Hän piti kielen luonteen vastaisten äänteiden ja muiden elementtien ujuttamista siihen vain suomen kieleen tottumattomien korvien aikaansaannoksena. Hän toteaa suorasanaisesti erilaisten suomalaisten valistuksesta ja ”kielen viljelystä” vastanneiden ruotsinkielisten tahojen (”förfinskade Svenskar eller försvenskade Finnar”) pakottaneen suomen kielen sille vieraisiin, ruotsin kielelle ominaisiin muotoihin ja siten vahingoittaneen sitä.¹²⁶ Juteini suhtautui penseästi niin suomentamattomina omaksuttuihin lainasanoihin kuin vieraina pitämiinsä kirjaimiin ja sanojen kirjoitusasuuhinkin:

Här är icke fråga om nödvändigheten af ordlån från främmande språk, hvilket jag icke kan bestrida, utan blott, huru de skola förfinskas, så att de öfverensstämma med språkets natur.¹²⁷

mitä suomeen lainnataan taikka lisätään, se pitää suomeksi Kirjoitettaman, muutoin kasvaa siitä kielen sekoitus.¹²⁸

Lainasanat sinällään eivät siis olleet Juteinille ongelma, sillä hän ei kiistänyt niiden tarpeellisuutta. Sen sijaan ongelma oli se, jos ne sotivat kielen luonnetta vastaan ja jopa muuttivat sitä. Ne piti siis ennen kieleen omaksumista suomentaa tai muuten muokata kieleen sopiviksi. Näin Juteini itsekin teki keksien uudissanoja, kääntäen ja suomalaistaen kirjoitusasua. Esimerkiksi sana ”student” muuntui muotoon ”tutentti”.¹²⁹ Juteini kuvasi ruotsinkielisissä teksteissään suomalaisten tapaa korvata itselleen vieraat, vaikeat tai tarpeettomat äänteet ja kirjaimet lainasanoissa tutummilla äänteillä ja kirjaimilla. Epäsuomalaisina ja siten kieleen sopimattomina Juteini piti muun muassa lainattuja ja luotuja sanoja, joiden alussa on kaksoiskonsonantti. Suomen kielessä kokonaan tarpeettomina hän piti kirjaimia b, c, d, f, g, x ja z:

¹²⁶ Juteini 2009a, 82.

¹²⁷ Juteini 2009a, 81. ”Ei ole kyse vieraskielisten sanalainojen välttämättömyydestä, jota en voi kiistää, vaan ainoastaan siitä, miten ne pitää suomentaa, jotta ne sopivat yhteen kielen luonteen kanssa.” Suomentanut Lauri Miettinen.

¹²⁸ Juteini 2009a, 105.

¹²⁹ Juteini 2009a, 344–345.

öfverflödiga och i finskan onaturliga bokstäfver, nämligen med b, c, d, f, g, x och z, hvilka icke allenast kunna umbäras, utan äfven böra efter finska Orthoëpien (Uttalsläran) alldeles utelemnas¹³⁰

X och z behöfvas aldrig uti Finskan; ty de kunna fullkomligen ersättas, det förra genom ks, och det senare genom ts¹³¹

Juteinin mielestä oli epäloogista, että ks- ja ts-äänteille on pitänyt keksiä omat merkit, kun muille vastaaville äänneyhdistelmille ei. Tämänäyttävissä asioissa hän peräänkuulutti johdonmukaisuutta ja tyylin puhtautta: joko kaikille yhdistelmille pitäisi olla omat merkkinsä tai sitten ei millekään. Vastaavasti Juteini ideoi suomen kieleen myös uusia merkkejä. Hänen mukaansa äänneistä ae ja oe oli muotoutuneet kirjaimet ä ja ö, mutta äänneestä ue kuitenkin aivan uusi kirjain y. Tämän epäjohdonmukaisuuden toivottavana ratkaisuna Juteini ei pitänyt y:n korvaamista ü:lla, vaan kokonaan uusien merkkien luomista korvaamaan kirjaimet ä ja ö. Valmiita kirjainehdotuksia hänellä ei kuitenkaan ollut.¹³²

Erilaiset vieraat vaikutteet ja luonnottomuudet olivat uhka suomen kielelle ja varsinkin runoudelle. Niinpä Juteini ei ainoastaan vastustanut uusia kieleen tulevia vaikutteita, vaan vaati suomen kielen puhdistamista siinä jo tuolloin ilmenneistä vieraista sanoista, äänneistä ja rakenteista. Näistä vieraista piirteistä eroon pyrkiminen ei kuitenkaan tarkoittaisi hänen mukaansa kielen taannuttamista kehittymättömämmälle asteelle, vaan päinvastoin sen alkuperäisen luonteen ja ominaisuuksien palauttamista.¹³³

Kritik öfver lån-bokstäfverna uti finska språket -teoksensa loppuun Juteini liitti kielelliseksi esimerkiksi ja sanomansa vahvistukseksi pitkän suomenkielisen runon otsikolla *Suomen Kielestä, elli Sana-Armeijan Kokous, Perustus-suomeksi*. Siinä hän panee käytäntöön edellä suomen kielestä esittämänsä säännöt ja kuvaa tarinan muotoon puettuna kohtaamistaan tiellä suomen kielen kanssa. Juteini käyttää ilmaisukeinona voimakasta personifikaatiota eli henkilöitymää, jossa suomen kieli kuvataan korkeana

¹³⁰ Juteini 2009a, 82. "tarpeettomat ja suomen kielessä luonnottomat kirjaimet, nimittäin b, c, d, f, g, x ja z, joita paitsi että ei voi käyttää, pitäisi jopa kokonaan jättää pois suomen ääntämyksestä" Suomentanut Lauri Miettinen.

¹³¹ Juteini 2009a, 85. "X:ä ja z:a ei koskaan tarvita suomen kielessä; sillä ne voidaan täydellisesti korvata, edellinen ks:llä, ja jälkimmäinen ts:llä." Suomentanut Lauri Miettinen.

¹³² Juteini 2009a, 244.

¹³³ Juteini 2009a, 85.

kenraalina, joka "sana-armeijoineen" on matkalla "maahan täyellisten", eli kohti täydellisyyttä. Pian käy kuitenkin selväksi, että sinne pääseminen on kovin vaivalloista kulkemalla samaa tietä muiden kielten seassa, joista monet ovat jo menneet ohitse. Runon minäkertoja moittiikin suomen kieltä, että vieraiden kielten eväät ovat kuin "muukalaisten muonaa", johon suomen suu on tottumaton. Kieleen tarttuvat vieraat vaikutteet ovat kuin "Tau-it pahat, tarttuwaiset", jotka turmelevat koko sanajoukon:

Aiwan tosi, armas weljen',
sanoi tähän Suomen kieli;
muukalainen ompi outo,
wieras, Suomen waatteissakin.
Jo on seura sekoitettu
nytkin wieraalla wäellä,
jo on joukko saastutettu
paljon wirheillä, wioilla.¹³⁴

Tekstissä toistuu useita kertoja käsitys vieraiden vaikutteiden "saastuttamasta" kielestä, joka on vahva kielikuva. Asiaa ei aina auta, vaikka lainasanan pukisi suomalaiseen asuunkin, vieras on aina vieras. Ajatus muukalaisten kirjaimista suomen kielessä on Juteinille yhtä sopimaton kuin ajatus naisesta sotaväessä. Runossa suomen kieli päättääkin kääntyä pois vahingolliselta tieltä takaisin "koto-maille", mutta sitä ennen se haluaa puhdistautua ja jättää joukostaan pois oudot saastuttajat:

b, c, d, g, f (ähwä), x (äksä)
owat ouot, muukalaiset,
sopimattomat sekaamme.
z (zeta), nainen seurassamme,
Sana-wäen saastuttaja,
myös on häijy, hyljättävä.
Moni sana Suomen kielen
ompi Ruotsin rupulissa
taikka muissa tarttumissa.¹³⁵

Huolellisen lääkärintarkastuksen jälkeen sana-armeijan epäkelvot ainekset poistetaan tai parannetaan, jonka jälkeen jää kuitenkin huoli, kuka osaisi johdattaa suomen kielen takaisin omalle oikealle tielle. Runo päättyy kuitenkin toiveikkaasti, että vielä joskus ilmestyisi joku, joka johdattaisi suomen kielen kohti parempaa, puhdasta tulevaisuutta.

¹³⁴ Juteini 2009a, 86.

¹³⁵ Juteini 2009a, 87. *Rupuli* merkitsee 'rokko, rokkotauti, isorokko'.

Vahvasti symbolistisen tarinan keskeinen viesti on, Juteinin muiden tekstien sanomaa vahvistaen, että suomen kielen pitäisi kulkea rohkeasti omaa tietänsä omanlaisenaan ja muista riippumattomana. Kieltä kehittävien ja muovaavien pitäisi ymmärtää suomen kielen erikoislaatuisuus useimpiin muihin kieliin verrattuna, jolloin sitä ei laitettaisi samaan muottiin niiden kanssa. Toisaalta jokaisella kieltä käyttävällä oli vastuu siitä, kuinka paljon vieraita vaikutteita kieleen omaksutaan.

Suomen kieltä kuvaavat ja oikeakielisyyttä edistävät suomenkieliset teoksensa Juteini kohdisti koko suomenkieliselle väestölle lapsia ja maalaisväestöä unohtamatta. Hän itse totesi että ”koska kirjoitus-konsti on aiwan hyödyllinen, ja moni talon-poikakin on jo ruwennut sitä harjoittelemaan, niin ei ole neuwo turha tässäkin asiassa”.¹³⁶ Juteini ei tyytynyt vain esittelemään näkemyksiään oikeakielisyydestä teoreettisella tasolla, vaan hän halusi tehdä jotain konkreettista puhtaasti suomen kielen leviämiseksi. Juteini tiesi omakohtaisesti, kuinka vaikeaa suomenkielisen lapsen opiskelu ruotsinkielisessä opetuksessa oli, joten hän halusi omalta osaltaan edistää suomenkielisten oppimisvalmiuksia ja siten madaltaa kynnystä opin tielle.¹³⁷ Suomenkielisen kansan kouluttaminen oli avainasemassa suomenkielisen sivistyksen luomisessa. Samoihin aikoihin ruotsinkielisten suomen kielen oppaiden kanssa, vuonna 1816 Juteini julkaisikin oppaat suomen kielellä niin lapsille (*Lasten Kirja*) kuin heidän opettajilleenkin (*Lyhyt Neuwo Lapsen Opettajalle*). Lasten kirja on aapisen luonteinen alkeisoppikirja suomen kieleen ja lukemiseen. Se sisältää kirjainten, äänteiden ja erilaisten välimerkkien esittelyn lisäksi myös numerot ja kertotaulun sekä lukuharjoituksia moninaisista aiheista. Tekstit käsittelevät kristinoppia, hyveitä ja moraalista opetusta Jumalaa, lähimmäisiä ja luomakuntaa kohtaan, mutta kielen kauneutta tai isänmaata ei sinällään tässä yhteydessä käsitellä.¹³⁸ Vastaavasti opettajalle laadittu opas sisältää yksityiskohtaisia neuvoja *Lasten Kirjassa* esiteltyjen asioiden opettamisessa ja lapsen innostamisessa lukemiseen. Tämän lisäksi Juteini esittelee tässä yhteydessä myös suomen kielellä näkemyksensä suomen oikeinkirjoituksesta ja tarpeettomista kirjaimista.¹³⁹

¹³⁶ Juteini 2009a, 107.

¹³⁷ Ojanen 2020, 17.

¹³⁸ Juteini 2009a, 89–99.

¹³⁹ Juteini 2009a, 101–108.

Ottaen huomioon Juteinin pyrkimykset suomalaisten valistamisessa ja ruotsin käytön opetuksen kielenä, voisi odottaa hänellä olleen intressi opettaa suomenkielisillekin ruotsia ja siten edistää heidän opiskelu- ja työuriaan. Ilmeisesti kuitenkin tämä ei riittänyt Juteinille, eikä hän julkaissutkaan suomalaisille tarkoitettuja ruotsin kielen oppimateriaaleja. Tämäkin osoittaa Juteinin ajattelussa äidinkielen itseisarvon. Ei ollut yhdentekevää millä kielellä sivistystä hankittiin ja siksi hän ryhtyi rohkeasti edistämään juuri suomen kielen käyttöä.

Paitsi vieraina pitämiinsä kirjaimiin ja sanojen kirjoitusasuihin Juteini suhtautui torjuvasti myös suomen kielen sisällä oleviin erilaisiin kielimuotoihin ja murteisiin, joihin hän oli saanut tutustua työskennellessään eri puolilla maata. Sanan Saattaja Wiipurissa -lehdessä 5.6.1841 julkaisemassaan runossa *Tuonelasta tulleen tarina Suomen kielestä* Juteini kuvaa Tuonelassa käyneen näkyjä, sillä Tuonelassa on nähtävillä niin menneisyys kuin tulevaisuuskin. Tämän puheenvuoron kautta runossa kuvataan suomen kielen haasteita ja onnellista yhtenäistä tulevaisuutta. Runossa on nähtävissä myös Juteinin ajattelussa tapahtunut muutos. Neljännesvuosisata aiemmin, vuonna 1816, hän oli pitänyt tarpeettomina ja suomen kielelle luonnottomina samoja äänneitä ja kirjaimia, joiden puutteesta nyt tässä monia murteita nuhteli. Runon mukaan suomen kieli oli ollut kauan hyljättyä ja kielikiistojen kohteena. Keskeisenä viivyttäjänä kielen kukoistukselle Juteini kuvaa "kirja-miesten riidat" ja jokaisen yritykset nostaa juuri oma puhetaipansa ainoaksi oikeaksi ja yhteiseksi. Nurkkakuntaisuuden ja paikalliset kielimuodot, joiden myötä eripuolilla maata kieltä puhuttiin hyvin eri tavoin, Juteini tyrmää kovin sanoin:

Murtehita muistutellen,
jotka tuovat tuskan suulle,
korwillekin kolkutusta,
Hämäläinen hämmendääpi
puustawia puheissansa
tehden d – stä r – rän, l – län;
sanoissansa Sawolainen,
ynnä kansan Karjalassa,
poikinensa Pohjan maalla,
ombi warsin wailla d – tä,
b – tä, g – tä pehmikkeenä;
Turkulainen turmeleepi
sanat kaikki katkomalla.

Tulevaisuus näytti kuitenkin ”toiwon täytetyksi”:

Mutta tuolla tuonelassa
näkö näytti kielen yhden,
kannastansa kaswaneena,
oikenewan omaisille
kuuluisaksi kunnan töissä,
ajettaissa asioita,
sopiwaksi soittajalle
kandeletta kaikuwaista.
Wirheistänsä wiimeiseldä
puhe kerran puhdistuupi,
sanat jäykät, jäätyneetkin
suomenduwat suloisiksi
yli kaiken kansakunnan.
Helisewä, hellä kieli,
soma, niin kuin linnun soitto,
sillä lailla siliääpi
laulullekin lauhkeaksi.
Kautta kielen yhdistyksen
menestywät menot kaikki,
niin kuin kello kokonainen
humiseepi huokeasti,
waan on halpa haljenneena,
säröisenä säriseepi.¹⁴⁰

Juteinin mielestä oli tärkeää, että kansakunnalla oli yksi yhteinen kielimuoto, jota kaikki sen jäsenet yhdessä vaalisivat yhteiseksi menestykseksi. Hänen mukaansa kustakin murteesta piti omaksua se, mikä siinä oli hyvää ja yhteisen kielen täydellisyyttä edistävää.¹⁴¹ Poikkeamat tästä hän leimasi haitallisiksi vääristymiksi. Vain virheellisyyksistä puhdistettuna kieltä saattoi menestyksellisesti käyttää niin hyödyn kuin huvinkin tarpeisiin. Runossa esitetty visio on tietenkin jonkinlainen haavekuva, jonka Juteini mahdollisesti toivoi olevan itseään toteuttava ennustus. Merkillepantavaa on se, että kaikista menneisyyden ja tulevaisuuden tapahtumista Juteini oli valinnut tarkastelun kohteeksi runoonsa nimenomaan suomen kielen kehityksen ja aseman. Se kertoo asioiden arvojärjestyksestä hänen ajattelussaan. Runon erikoisen kehyskertomuksen takia kiehtova ajatus on myös se, mahtoiko runossa kuvatun tarinan

¹⁴⁰ Juteini 2009b, 102–103.

¹⁴¹ Huhtala 2009, 12.

taustalla olla jokin kuultu tai jopa itsekoettu yliluonnollinen kokemus, jonka Juteini olisi pukenut näin runolliseen asuun ja käyttänyt hyödyksi suomen kielen asiaa ajaessaan.¹⁴²

Juteini oli erittäin syvällisesti perehtynyt suomen kielen kielioppiin ja sen nyansseihin sekä erilaisissa runomuodoissa käytettävään kieleen, mikä kertoo suuresta kiinnostuksesta muutoinkin kuin käytännöllisellä, arkisella tasolla. Keskeiseksi erottavaksi tekijäksi suomen ja muiden kielten välillä ääntämyserojen ohella hän mainitsee muun muassa suomen sanojen suvuttomuuden. Teostensa avulla Juteini halusi jakaa tietonsa muille ja pyrki innostamaan myös ruotsinkieliset lukijansa käyttämään rohkeasti suomen kieltä ja tuottamaan mahdollisimman korkeatasoista ja puhdaskielistä suomenkielistä runoutta ja muita tekstejä. Vaikka Juteini kirjoittikin valtaosan tuotannostaan huviksi ja hyödyksi suomenkieliselle yleisölle, halusi hän ruotsinkielisillä julkaisuillaan siis vaikuttaa myös maan yläluokkaan ja lisätä ymmärrystä suomen kieltä kohtaan myös heidän keskuudessaan. Ruotsin kieltä käyttäneellä oppineistolla oli käytännössä mahdollisuus vaikuttaa suomen kielen tulevaan kehitykseen niin kielen aseman kuin oikeakielisyydenkin suhteen, joten oli järkevää suunnata tekstejä myös heille.

On kuitenkin hyvä huomata, kuinka nämä ruotsinkieliselle väestöosalle suunnatut kirjoitukset eroavat Juteinin muusta, suomen kielellä laaditusta tuotannosta. Suomenkielisissä teksteissä keskeisinä elementteinä ovat hyveellinen valistavuus ja toisaalta viihdyttävyyys. Niiden avulla Juteini pyrki osoittamaan suomenkielisille, että suomen kieltä voitiin käyttää myös sellaisiin tarkoituksiin, joihin sitä ei aiemmin ollut käytetty. Sen sijaan ruotsinkieliset julkaisut ovat informatiivisempia ja analyttisempiä, ja pyrkivät antamaan ruotsinkielisille perusymmärrystä suomen kielestä. Juteini ei kirjoittanut ruotsiksi runoja eikä muitakaan kaunokirjallisia tekstejä, vaan asiaproosaa. Karkeasti voikin sanoa, että suomen kielen asiaa ajaessaan Juteini näyttää pyrkineen vetoamaan suomea puhuvien tunteisiin, mutta ruotsia puhuvien järkeen.

Juteinin ruotsin kielellä kirjoittamat suomen kieltä kommentoivat kirjoitukset on kirjoitettu räväkimpiin suomenkielisiin teksteihin verrattuna melko varovaiseen sävyyn. Osasyynä tähän on todennäköisesti oman aikansa asiatekstin kirjalliset käytännöt ja

¹⁴² Tämä ei liene kuitenkaan luultavaa ottaen huomioon Juteinin vahvan valistuksellisen järkeisuskon. Juteini korosti yleensä yliluonnollisuuden sijaan vahvasti järkeä myös uskonnollisissa aiheissa. Kyseessä onkin selvästi lähinnä kirjallinen tehokeino. Ks. esim. Juteini 2009b, 44–48.

ilmaisutavat, mutta myös se, ettei Juteini ollut varma siitä, mihin suuntaan kehitys tulevaisuudessa kulkisi. Juteini halusi välttää harha-askelia kielen kehittämisessä ja sen aseman edistämässä ja toisaalta liian suorista henkilökohtaisista hyökkäyksistä pidättäytymällä olla astumatta väärin tahojen varpaille joskus varsin tunteitakin herättävässä asiassa, jota kielikysymyskin oli. Tästä huolimatta hän sanoi suoraan, mitä ajatteli ja käytti näin tehdessään usein varsin värikästäkin kieltä.

4. Suuri Suomenmaa – koti pohjan puolella

4.1. Ankara luonto ja maaseutu yleissuomalaisen maakuvaan keskiössä

Jaakko Juteinin Suomi-kuva on selkeän kaksijakoinen. Yhtäältä Juteini ei yltiöromanttiseen sävyyn ihannoit Suomen maata, vaan kertoo realistiseen tapaan suomalaisten kohtaamista vaikeuksista, kuten hallasta, nälästä, kulkutaudeista, pedoista ja pimeydestä.¹⁴³ Toisaalta kaikista vastuksista huolimatta elämä Suomessa kuvataan Juteinin teksteissä yleisesti varsin onnelliseksi: maassa on tarpeeksi leipää ja suomalainen osallinen onnesta ja riemusta. Kuvatunlainen looginen ristiriita maakuvaan onkin omiaan korostamaan maassa elävän kansan kelvollisuutta. Juteinin kiintymys Suomeen johtuikin nimenomaan maassa asuvasta jalosta kansasta, eikä niinkään alueen maantieteellisesti edullisista ominaisuuksista ja luonnonolosuhteista. Tämä Suomi-kuvan ihmiskeskeisyys erottaakin Juteinin esimerkiksi J. L. Runebergin Maamme-laulun luontokeskeisyydestä. Siinä missä Runeberg monien muiden tavoin romantisoit köyhää kotimaata ja sen maisemien suloisuutta, keskittyi Juteini kansaan ja patisti toimimaan köyhyyden ja huono-osaisuuden poistamiseksi.¹⁴⁴ Tässä Juteinin harvoja hengenheimolaisia oli niin ikään Juteinin tavoin talonpoikaista taustaa oleva Reinhold von Becker, joka muun muassa keräsi runoja ja toimitti *Turun Wiikko-Sanomia*.¹⁴⁵

Kotimaataan, Suomea kuvatessaan Juteini mainitsee useita paikkakuntia ja luonnonkohteita kuten Imatrankosken, Vuoksen ja Saimaan. Suomi oli 1800-luvulla ja vielä pitkälle 1900-luvulle hyvin maatalousvaltainen maa. Ruotsinkielinen yläluokka piti hallussaan paitsi monia maaseudun kartanoita, pitkälti myös kaupunkien hallintoa ja muita instituutioita. Kaupungit olivat pieniä, sillä suomenkielinen pääosa kansaa eli suurelta osin maaseudulla. Juteini tuntuu ymmärtäneen tämän merkityksen oman tuotantonsa kannalta, sillä hän kuvasi Suomen varsin vahvasti maaseudun kautta:

Wirkan' on hywä ja sääty'n' on suur';
Talon-pojaksi mä mainitaan juur'.
[...]

¹⁴³ Esim. Juteini 2009a, 25–26; 123–131.

¹⁴⁴ Huhtala 2009, 11; Runeberg 2005, 9–11.

¹⁴⁵ Tommila 1988, 87–88.

Wiljellen maatumme ilolla waan;
aurassa arwo on isämme maan.¹⁴⁶

Juteinin oma talonpoikainen tausta näkyy hänen tavassaan korostaa kyseisen kansanosan merkitystä. Lisäksi suomenkielinen lukijakunta oli pitkälti maalaisväestöä, jolloin oli tarkoituksenmukaista kohdistaa sanoma heille sijoittamalla kirjoituksiin suomenkielisiä maaseutuviittauksia. Esimerkiksi Juteinin laatimassa valistuksellisessa näytelmässä *Perhe-Kunda. Pila-Kirjoitus Epä-Luuloista, Kolmessa Osassa, Jak. Juteinilda* (1817) kohderyhmänä on nimenomaan valistuksen ja taikauskon välillä häilyvä maalaisväestö. Tarinassa talon isäntä toivoo koulussa hyvin pärjäävän poikansa menestyvän ja ryhtyvän ”Herraksi”. Poika kuitenkin torjuu tämän ja toteaa pystyvänsä talonpoikana parhaiten hyödyttämään isänmaataan. Isäntä myöntyy tähän todeten talonpoikaissäädyn olevan ”Walda-kundain perustus” ja sen tarvitsevan siksi miehuullisia ja järjellisiä peltomiehiä. Tarinassa talonpoikien katsotaan tulleen ylenkatsotuiksi, minkä sanotaan johtuvan kuitenkin suuresti heidän omasta epäluuloisuudestaan ja taikauskoisuudestaan. Tällä kaikella Juteini halusi, muun tuotantonsa kanssa yhtäpitävästi, antaa arvoa tavallisen työtätekevän maalaisväestön ponnistuksille ja toisaalta levittää valistusta ja ahkeruutta yhteiseksi hyväksi:

Tämä sääty suuri on,
suuri Suomen kansa,
eikä ole osaton
perhe pellollansa;
itse täytän aitan,
leiwän paksun laitan,
toisellekin taitan
riemullisesti.¹⁴⁷

Omaa isänmaataan, Suomea kuvatessaan Juteini ei kovinkaan yksiselitteisesti vedä tiukkoja rajoja sille, missä olivat sen rajat. Useissa teksteissään Juteini kuitenkin hahmottelee Suomen aluetta mainiten Suomenniemen, Suomenlahden ja Pohjanlahden, joskus myös Lapinmaan. Maarajojen määrittäminen oli kuitenkin vaikeaa, mikä näkyy muun muassa suhtautumisessa Pietariin kotoisena kaupunkina. Kuten Benedict Anderson toteaa, tämä oli hyvin tavanomaista vanhaan tapaan hallitsijan ympärille järjestäytyneissä, dynastisissa valtakunnissa, jonka mukaisen maailmankuvan vaikutus

¹⁴⁶ Juteini 2009a, 188.

¹⁴⁷ Juteini 2009a, 199.

näkyi myös Juteinin ajattelussa. Siinä valtiolle keskeiseksi koettiin keskukset, tässä tapauksessa erityisesti pääkaupunki Pietari. Sen sijaan rajat olivat jokseenkin häilyviä.¹⁴⁸ Suomen rajat olivat myös muuttuneet. Uudenkaupungin rauhassa 1721 ja Turun rauhassa 1743 Venäjään liitettyjen alueiden eli Vanhan Suomen sekä toisaalta pohjoisen Lapin liittäminen muun Suomen yhteyteen autonomian ajan alussa oli merkittäviä lisäyksiä Suomen alueeseen.¹⁴⁹ Suomen rajat myös pysyivät varsin epämääräisinä siihen asti, että viimeiset erämaiden halki kulkeneet valvomattomat osuudet suljettiin rajasuluin vuosisadan jälkipuoliskolla.¹⁵⁰

Maan sijainti pohjoisessa, ”pohjan puolella” oli kuitenkin ilmeisen tärkeää itseymmärryksen kannalta, sillä Juteinille suomalainen oli pohjantähden alla elävä ”pohjan poika”. Juteini käyttää myös ”Ottawan kylmää kotoa” vertauskuvana pohjoisesta sijainnista.¹⁵¹ Vaikka Juteini oli intomielinen eläinten hyvän kohtelun puolestapuhuja, hän ei kirjoituksissaan osoittanut suurta kiinnostusta muuta luontoa kohtaan. Juteinilla ei myöskään ollut tapana kuvailla isämaansa vaihtelevia maisemia tai tutustuttaa lukijaansa eri alueiden erityispiirteisiin tai -kohteisiin. Poikkeuksiakin kuitenkin löytyy: Imatrankoski oli ilmeisesti tehnyt häneen niin suuren vaikutuksen, että sille oli aiheellista omistaa kokonainen oma runo.¹⁵² Eläimet, metsät ja vaikkapa meri näyttäytyvät Juteinilla aina kuitenkin suhteessa ihmisen toimintaan, eivät juurikaan ihastelun kohteina itsessään. Esimerkiksi meri mahdollisti purjehduksen ja vetäytyessään kasvatti viljeltävää peltoalaa.¹⁵³ Luonto siis mahdollisti elannon hankkimisen eikä ollut ensisijaisesti romanttisen haaveilun kohde kuten monilla myöhemmillä kansallisromantikoilla, joiden piirissä Suomelle tunnusomaiseksi maisemaksi vakiintui korkealta avautuva järvimaisema.¹⁵⁴ Eläimillä oli Juteinille silti muukin kuin välinearvo, ne olivat ihmisen työtovereita ja muutenkin itsessään arvokkaita.

Juteini käytti monissa yhteyksissä sanaparia ”suuri Suomenmaa”, mikä voitaneen kuitenkin katsoa ennemmin johtuvan sanojen alkusoinnun tarjoamasta hyvästä

¹⁴⁸ Anderson 2017, 55.

¹⁴⁹ Klinge 1997, 27.

¹⁵⁰ Einonen & Voutilainen 2020, 380.

¹⁵¹ Juteini 2009a, 123.

¹⁵² Juteini 2009a, 158–159.

¹⁵³ Esim. Juteini 2009a, 123.

¹⁵⁴ Reitala 1989, 435.

yhteensopivuudesta kuin Suomen varsinaisesta suuruudesta sanan perinteisessä merkityksessä. Kyseessä on siis kielikuva siinä missä ”rinta rautainen” tai ”luja lumipallokin”. Suomen suuruus oli Juteininkin ajattelussa mitä ilmeisimmin kansan kaikkinaisessa kunnollisuudessa ja henkisissä arvoissa eikä niinkään maan ulkoisesti havaittavassa loistokkuudessa tai varsinkaan laajalle ulottuvassa valta-asemassa. Tämä on selvää varsinkin, kun ottaa huomioon, että hän käytti kyseistä ilmausta jo harvoissa ennen autonomian aikaa luomissaan teksteissä.¹⁵⁵ Ilmauksena ”suuruus” loi kuitenkin maata ja kansaa kuvatessa selkeästi positiivisia mielikuvia, joten Juteini halusi liittää sen hahmottelemaansa kansalliseen kuvastoon. Näin Juteini pyrki esittämään Suomen myönteisessä valossa ja siten herättämään myös ylpeyttä kotimaasta.

Jaakko Juteini syntyi ja kasvoi Hämeessä, opiskeli Turussa ja loi työuransa ja kirjallisen tuotantonsa pääasiassa karjalaisten kaupungissa Viipurissa. Voisi odottaa näiden alueiden jotenkin nousevan esiin tekstien aiheissa tai näkökulmissa. Näin ei kuitenkaan ole. Juteini kyllä tulee toisinaan maininneeksi joitakin maakuntia nimeltä kuvatessaan esimerkiksi eri alueilla käytettäviä kielimuotoja ja murteita,¹⁵⁶ mutta maakunta- tai paikallisidentiteetit eivät varsinaisesti nouse tarkastelun kohteiksi tai välineiksi. Juteinin näkökulma oli yleissuomalainen. Tätä väitettä tukevat myös havainnot hänen näkemyksistään paikallisista kielimuodoista. Juteini ei kirjoittanut vain paikallisille turkulaisille tai viipurilaisille, vaan kaikille suomalaisille ja toisaalta kaikkien suomalaisten nimissä. Tämä ja se, että hän käytti teksteissään kaikille ymmärrettävää ”perustus-suomea”, oli omiaan myös lisäämään hänen teostensa menekkiä. Jo ensimmäisessä julkaistussa kirjoituksessaan, *Åbo Tidning* -lehdessä 31.3.1804 julkaistussa H.G. Porthanin muistoksi kirjoittamassaan runossa *Edesmenneen muistoxexi*, Juteini korostaa Porthanin kuoleman merkitsevän suurta menetystä yli koko maan ulottuen aina Pohjanmaan perukoille saakka. Oman synnyinseutunsa kaipauksen oppisäänsä kohtaan Juteini tuo esiin allekirjoittamalla kirjoituksensa nimimerkillä ”Hämäläinen”.¹⁵⁷ Siirryttyään Viipuriin Juteini käytti teoksiaan julkaistessaan toisinaan

¹⁵⁵ Juteini 2009a, 19; 25.

¹⁵⁶ Esim. Juteini 2009a, 84; Juteini 2009b, 103.

¹⁵⁷ Juteini 2009a, 19–20. Julkaistu uudelleen 1817 otsikolla *Lausuminen Yli-Opettajän Porthanin muistoksi*.

nimimerkkiä ”Wanha Suomalainen” (tai W- s-), jonka hän kauempana synnyinseudultaan ilmeisesti uskoi paremmin vetoavan laajaan yleisöön.¹⁵⁸

Samankaltainen koko maan mukaan kietova lähestymistapa on myös esimerkiksi Turun uuden akatemiatalon rakentamisesta kertovassa runossa *Turun uuden Akatemian rakennettua* (1810). Vaikka kyse on Turussa sijaitsevasta ”Auran Akatemiasta”, kuvaa Juteini sen koko Suomen yhteiseksi ponnistukseksi, joka myös palvelee koko maata ja kansaa ”kastelemalla järjen kuivaa ketoa Suomen lasten laitumella”.¹⁵⁹ Näin valistukseen ja korkeaan sivistykseen laitettut panostukset koituisivat siunaukseksi koko maalle.

Perinteisesti isänmaallisuuden selvimpinä ilmentyminä on pidetty maanpuolustustahdon korostamista ja sodan kokeneiden henkilöiden ja heidän uhrauksiensa kunnioittamista ja esillä pitämistä. Sota, niin ikävä asia kuin olikin, antoi konkreettisen mahdollisuuden osoittaa paitsi kyvykkyytensä, myös uskollisuutensa maataan, kansaansa ja hallitsijaansa kohtaan. Tämä ei ollut Juteinillekaan vierasta:

Suomalaisten suututtajat
saavat pahan palkkansa,
vihollisix' vihoittajat
syystä kovan surmansa,
koska pyssyt pauhailevat,
tykit liiax' laukeilevat.¹⁶⁰

Suomea suojellen,
waaroista warjellen
tarwe on turwata miekkahan tuimaan,
waatia wainojat weressä uimaan.¹⁶¹

Sota ei ollut Juteinillekaan vieras asia, kokihan hänkin elämänsä aikana Suomessa kolme sotaa: lapsuuteen sijoittuvan Kustaa III:n sodan (1788–1790), varhaisaikuisuuden Suomen sodan (1808–1809) ja viimeisten elinvuosien Oolannin sodan (1854–1855). Näiden lisäksi Napoleonin sotaretki Venäjälle vuonna 1812 vaikutti Juteiniin syvästi. Juteini laati useita tekstejä, jotka käsittelevät sotaa tavalla tai toisella. Monissa niistä ilmenee edellä lainauksissa esitetyn kaltaisia sotaishiikin tahdonilmauksia puolustaa kotimaata. Yleensä tällaiset patrioottiset rakkaudenosoitukset isänmaalle ilmaistaan

¹⁵⁸ Esim. Juteini 2009a, 367; Juteini 2009b, 99; 101–105.

¹⁵⁹ Juteini 2009a, 32–33. Julkaistu uudelleen 1816 otsikolla *Turun uuden Akatemian rakennuksesta*.

¹⁶⁰ Juteini 2009a, 38.

¹⁶¹ Juteini 2009b, 133.

kuvaamalla valmiutta tarttua tarpeen tullen vaikka aseisiin kalleimpansa suojelemiseksi. Viesti oli, että Suomi oli suojelemisen arvoinen ja suomalainen mies täytti tarvittaessa tehtävänsä taistelussa miehuullisesti ja tinkimättä. Tästä todistivat myös ”wanhasta Saksan sodasta” levinneet viestit.¹⁶² Suomalaisten urhoollisuutta korostavan eetoksen ohella Juteinilla oli tapana kuvata sotia myös maata kohdanneen murheen ja hävityksen kautta. Tällöin hän viittasi lukuisiin Ruotsin ja Venäjän käymiin taisteluihin, joista monet oli käyty nimenomaan Suomen alueella. Edellä esitetyissä lainauksissa esitetyle intomielisyydelle varsin vastakkainen sävy löytyykin esimerkiksi runosta *Kerskaus ennen sotaa* (1856):

Moni sodan syttyessä
kyllä kerskaton kehuupi,
ehkä siellä enemmän
aiwan arkana palaapi,
kokonansa koiran lailla,
kuin on händä häilymästä
reitten wälihin wedetty.¹⁶³

Jälkimmäinenkään teksti ei sinällään suhtaudu isänmaata puolustaneiden uhrauksiin välinpitämättömästi, vaan toimii lähinnä varoituksena sotaa kokemattomille miehille, jotka voimansa tunnossa ymmärtämättömyyttään suhtautuvat tulevaan koetukseen ylimielisesti. Vertauskuva häntä koipien välissä palaavasta arasta koirasta on metaforana voimakas ja tunteisiin vetoava. Runo siis kehottaa sotaan lähteviä nöyryyteen todeten monien saaneen tämän opin kantapään kautta. Oikeastaan sodan kauhuihin viittaaminen vain korostaa sitä uhria, jonka maata puolustaneet miehet olivat eri aikoina antaneet. Isänmaan vapauden puolesta uhrautuminen tuotti sankarille kunniaa:

Sekä täällä että tuolla
kunnia on siellä kuolla,
kussa Suomen maata suojellaan,
wapautta vielä warjellaan.¹⁶⁴

Juteini siis kannusti urheuteen, mutta kuitenkin katteettomasta uhosta pidättäytyen. Taistelukyvyyn ja -tahdon korostamisessa ei olekaan kyse sotaintoilusta, vaan se oli oman

¹⁶² Juteini 2009a, 136.

¹⁶³ Juteini 2009b, 188.

¹⁶⁴ Juteini 2009b, 211.

aikansa tapa kuvata suomalaiset ihanteellisina. Tätä tukee myös Juteinin esillä pitämä käsitys suomalaisista rauhaa rakastavana kansana.¹⁶⁵

Juteinilla on monia hyvin sodanvastaisia tekstejä, joissa hän valittelee sodan tuomaa kurjuutta ja julmuutta. Monesti hän kuitenkin samoissa teksteissä myös kehuu miesten taistelukuntoa ja urhoollisuutta. Keitä sitten olivat edellä mainitut ”suomalaisten suututtajat”? Juteini ei ota kantaa sodan syihin, eikä näin ollen osoittele sodan osapuolia. Miehuullisuus ei perustukaan viholliskuvien rakenteluun, joten keskiössä ei ole mikään tietty perivihollinen, vaan oma kansa. Sota on, hallan tavoin, kuin luonnonvoima, joka saapuu toisinaan kurittamaan kansaa ja joka on vain kestettävä.

Keihäs-metsät kauheammat
toinen toistansa läheten
joukot jalot wähendäwät;
miehet, ehkä miehuulliset,
kaatuwat kuin heinän korret.
Nurmet peitetään punaiset
nukkuneilla niskoillensa,
moni lepää leuoillansa
(yhden kallo kahtiana,
toisen sanda sieramissa)
surmattuna, sullottuna
weren sotketun sekahan.¹⁶⁶

Lopultakaan Juteinin isänmaallisuus ei siis ensisijaisesti ollut kuitenkaan maanpuolustuksellisesti orientoitunutta, vaan kulttuurista ja valistunutta; miekkaa tai kivääriä keskeisempiä välineitä olivat kirja ja kantele. Tämä osoittaa paitsi Juteinin idealistista valistususkoa myös realismia sen suhteen, minkälaisin välinein suomalaisen kansan asiaa oli hedelmällisintä alkaa edistää.

4.2. Laiminlyödyistä Ruotsin maakunnasta kotoperäisen keisarin alamaiseksi

Jaakko Juteinin elinaikaan ja hänen kirjallisen uransa alkuun sijoittuu yksi Suomen historian merkittävimmistä murroskohdista: Suomen sota ja sen myötä lopullinen irtautuminen Ruotsista. Juteini syntyi siis Ruotsin kuningaskuntaan kuuluvassa

¹⁶⁵ Esim. Juteini 2009a, 128.

¹⁶⁶ Juteini 2009a, 147.

Suomessa, mutta eli ja teki elämäntyönsä valtaosaltaan Venäjän keisarikunnan alamaisena.

Juteini julkaisi Ruotsin vallan aikana tiettävästi vain yhden tekstin, joka on hänen opettajansa H. G. Porthanin muistoruno vuodelta 1804. Muiden tekstien tarkasta laatimisajankohdasta ei ole täyttä varmuutta ja yhden myöhemmin julkaisemansa runon, *Rupulista* (1810), kohdalla Juteini toteaa sen olevan kirjoitettu jo Ruotsin vallan aikana.¹⁶⁷ Huomattava on kuitenkin, että jo tuolloin Juteini erotti Suomen omaksi kokonaisuudekseen, mikä ei toki hallintohistoriallisesti asiaa tarkastellen ole mitenkään erikoista. Alueena Suomen nostaminen huomion kohteeksi on kuitenkin kulttuurisesti merkillepantavaa.¹⁶⁸

Suomen sodan jälkeen suomalaisten piti sopeutua ja arvioida uudelleen oma suhtautumisensa uuteen hallitsijaan ja tämän edustamaan valtioon ja kansaan, siis venäläisyyteen. Sama päti tietysti myös väistyneeseen valtaan, Ruotsiin. Tämän lisäksi erityisesti suomalaista identiteettiä rakentamaan pyrkineiden täytyi jollakin tavalla erottaa Suomi ja suomalaisuus ympäristöstään. Juteinia Venäjään liittyminen ei näytä juurikaan harmittaneen, päinvastoin hän suhtautui venäläisiin erittäin myönteisesti. Erityisesti keisarin tukijana hän oli todella innokas jo hyvin pian Suomen sodan jälkeen. Tämä kertoo myös varsin vähäisestä lojaliteetista Ruotsin kruunua kohtaan.¹⁶⁹

Juteinin tiedetään käyneen Tukholmassa keväällä 1810.¹⁷⁰ Matkan tarkoitusta ja sisältöä tarkemmin tuntematta on vaikea arvioida sen vaikutusta hänen ajattelulleen. Hänen kirjoitustensa perusteella se ei kuitenkaan näytä olleen omiaan lisäämään ruotsinmielisyyttä tai vähentämään myönteisyyttä suomalaisia tai venäläisiä kohtaan. Hävityn sodan, valtaviin aluemenetyksien ja kuningas Kustaa IV Aadolfin syrjäyttämisen ruotsalaisten keskuuteen aiheuttaman yleisen hämmennyksen merkitystä tälle voi vain arvailla.¹⁷¹

¹⁶⁷ Juteini 2009a, 25. Julkaistu muokattuna uudelleen teoksissa *Ajan Wiete, elli Moninainen Runo-kokous* (1817) sekä *Jak. Juteinin Kirjoja. Neljäs Osa. Jak. Juteinin Huwitus-Kirja* (1857). Talvioja toteaa tämän ja useiden muidenkin runojen olevan laadittu vuoden 1806 tienoilla. Talvioja 1915, 10e–f, 10j.

¹⁶⁸ Klengen mukaan ”Suomi” rinnastui Sveanmaahan ja Götanmaahan ja oli siten lukeutunut Ruotsin keskeisiin alueisiin. Klinge 1997, 14.

¹⁶⁹ Juteini havainnoi Suomen sotaa rajan molemmin puolin, sillä hän toimi tuolloin kotiopettajana sekä Venäjän puolella Ruokolahdella että Ruotsin puolella Juvalla. Ojanen 2020, 33.

¹⁷⁰ Teperi 1972, 27.

¹⁷¹ Klinge 1997, 14.

Juteini mainitsee tuotannossaan Ruotsin harvakseltaan, mikä lienee varsin ymmärrettävää uudessa valtiollisessa tilanteessa. Varsinkin kirjailijanuran alkuvaiheessa suhtautuminen Ruotsiin oli asiallista, mutta ei mitenkään erityisen lämmintä ja huomio kääntyykin hyvin pian iloon uudesta jalosta hallitsijasta. Vaikuttaakin siltä, ettei hänelle kovin merkityksellistä ollut se, kuka hallitsijana toimi, vaan ennen kaikkea, kuinka tämä valtaansa käytti. Juteini kuvaa Ruotsin valtaa ”vanhana varjeluksena”, mutta myös ”Ruotsin kouluna”, jonka suomalaiset nyt olivat saaneet käytyä loppuun.¹⁷² Työhakemuksen liitteessä (1810) Ruotsin aikaa kuvatessaan Juteini esittää myös itselleen suhteellisen epätyyppillistä ja varsin hienovaraistakin esivaltaan kohdistuvaa kritiikkiä:

Se on tosi, meillä oli ennengin hyvä, oikia ja armollinen hallitus, joka vilpittömästi etsi meidän etuamme; ehkä se on myös tosi, niin kauvan kuin meidän kielemme on ylenkatseessa ollut, jonga perustus on kuitengin aivan merkillinen, niin kauvan on myös yhteinen kansa ollut viellä paljon hyvää paitsi; sillä omalla kielellänsä taita kukin kansa parhain täydellisyyttänsä lähestyä.¹⁷³

Juteini toteaa Ruotsin edistäneen suomalaisten hyvää, mutta myös sen, ettei kielellisistä oikeuksista ollut huolehdittu. Tässäkin asiassa hän uskoi asioiden kuitenkin menevän nyt parempaan suuntaan. Voi olla, ettei tämänkaltainen innokkuus suomen kielen edistämiseksi ollut keisarillisen hallituskonseljin mieleen, vaan se saattoi tuntua mitä ilmeisimmin ruotsinkielisestä virkamiehistöstä jopa heidän asemaansa uhkaavalta. Olihan sivistyneistön yhteydet Ruotsiin edelleen tiiviit.¹⁷⁴ Tämä ei ollut ainakaan omiaan lisäämään Juteinin valituksi tulemisen todennäköisyyttä.

Ruotsi nouseekin Juteinilla esiin lähinnä yhteyksissä, joissa hän kuvaa suomalaisten historiaa ja erityisesti lempilapsensa, suomen kielen murheellista asemaa. Ruotsin kruunu edusti menneisyyttä, jolla ei ollut roolia tulevaisuudessa, jota Juteini Suomelle hahmotteli. Juteini ei siis selvästikään haikaillut takaisin Ruotsin yhteyteen eikä edes muistellut väistynyttä valtaa mitenkään kaihoisasti. Päinvastoin Juteini muisteli lukuisia Ruotsin aikana Suomen alueella käytyjä sotia ja kahakoita, jotka ”isäimme verellä punasivat maan verikangaaksi”. Hän näki Ruotsin ja Venäjän välisen rajan siirtämisen

¹⁷² Juteini 2009a, 37; 39; 136.

¹⁷³ Juteini 2009a, 39.

¹⁷⁴ Yhtenä osoituksena tästä on tukholmalaisten lehtien runsas kysyntä Suomessa vielä autonomian ajanakin, vaikka venäläiset pyrkivätkin niiden tilaamisen hankaloittamiseen. Tommila 1988, 68; 246.

Pohjanlahteen, eli Suomen liittämisen Venäjään, edellytykseksi rauhan vakiinnuttamiseksi Suomen alueelle.¹⁷⁵

Sittemmin Juteinin linja jyrkkeni tai ainakin hän uskalsi ilmaista näkemyksensä entistä kärjekkäämmin. *Anteckningar*-teoksessaan (1827) hän kuvaa Suomen suhdetta ympäröiviin valtoihin:

Det är ett för all nationalité mindre fördelaktigt öde, som Finska Nationen varit underkastad ända ifrån deß historiska tillwarelse. Innan denna Nation kunnat upphinna någon grad af utbildning, war hon redan söndrad och inkräktad af fremmade Makter, dem kändedomen af Finska Nationens egenheter och språk icke intreserat, och Finnarne sjelfwe hafwa bidragit till denna glömska. [...] sjelfständighet i språket begrafdes – ty wärr! under ruinerna af Nationens egen sjelfständighet.¹⁷⁶

Juteini korostaa tässä hyvin voimakkaasti suomalaisia hallinneiden valtojen vierasperäisyyttä. Kyse on selvästi ruotsalaisista ja venäläisistä tahoista, jotka olivat jakaneet Suomen mielensä mukaan osoittamatta mitään mielenkiintoa maan ja sen kansan omien tarpeiden tai piirteiden huomioimiseen. Suomalaiset olivat vieläpä itse olleet lisäämässä vahinkoa, joka näkyi kaikkein konkreettisimmin suomen kielen rappiona. Huomiota ja kysymyksiä herättävä on Juteinin maininta kansakunnan itsenäisyydestä. Kuvaus antaa vaikutelman, että vieraiden valloittajien valtaan alistuminen olisi raunioittanut kansan ammoisen itsenäisyyden ja tehnyt saman myös kielen alkuperäisyydelle. Ajatus viittaa ilmeisesti esihistorialliseen aikaan, sillä ”kansakunnan *historiallinen* olemassaolo” oli alusta asti ollut valloittajien mielivallan sävyttämää. Ajatus Suomen itsenäisyydestä tuntui Juteinin aikana kuitenkin ilmeisen kaukaiselta, sillä hänkään ei sitä innokkaista suomalaisuuspyrkimyksistään huolimatta lähtenyt tämän painokkaammin edistämään.

Ruotsalaisia huomattavasti enemmän Juteini uhrasi rivejä venäläisille. Vallanpitäjän vaihduttua Juteinin huomio kiinnittyi ensimmäiseksi uuden isäntämaan hallitsijaan. Venäjän vapaamielinen keisari ja toisaalta Ruotsin sulkeutuneisuus sai Venäjän

¹⁷⁵ Juteini 2009a, 39.

¹⁷⁶ Juteini 2009b, 31–32. ”Suomen kansakunta on historiallisen olemassaolonsa alusta saakka ollut alistettu kaikille kansallisuuksille epäsuotuisaan kohtaloon. Jo ennen kuin se oli saavuttanut minkäänlaista sivistyksen astetta, sen olivat jo jakaneet ja vallanneet vieraat vallat, joita Suomen kansan ominaispiirteiden ja kielen tuntemus ei kiinnostanut, ja suomalaiset ovat itse edistäneet tätä unohdusta. [...] kielen itsenäisyys haudattiin – valitettavasti! – kansakunnan oman itsenäisyyden raunioihin.” Suomentanut Rauno Ekholm. Juteini 2009b, 62–63.

näyttäytymään suomalaisille suotuisana vaihtoehtona.¹⁷⁷ Autonomian ajan ensimmäisinä vuosina Juteini kirjoitti ja julkaisi useita uudelle hallitsijalle omistettuja tekstejä, kuten *Suomalaisten Laulu Suurelle-Ruhtinaallensa* (1813),¹⁷⁸ jonka hän julkaisi myös pari vuotta myöhemmin uudelleen pienessä runokokoelmassaan *Muisto-Patsas Suomessa Aleksanderille I Keisarille ja Suurelle Ruhtinaalle* (1815). Vuonna 1816 Juteini julkaisi runomuotoon kirjoitetun teoksensa *Waikutuksia Suomalaisen sydämessä*, johon myös sisältyy ylistysruno *Aleksanderille I. Keisarille ja Suurelle Ruhtinaalle Suomen Kansalda*. Vuonna 1810 Juteini haki Hallituskonseljin kielenkääntäjän virkaa ja liitti hakemukseensa suomenkielisiä tekstejään. Niistä yksi runo on otsikoitu *Keisarille*. Siinä Juteini kuvaa Suomen sotaa ja sitä, kuinka Suomi sen seurauksena siirtyi Ruotsin vallan alta Venäjän vallan alle. Runo alkaa värikkäillä kuvailuilla sodan aiheuttamasta onnettomuudesta ja kurjuudesta, mutta vaihtuu pian uuden keisarin ylistykseen ja toiveiden kuvaamiseen, kuinka tämä toisi onnen suomalaisille:

Saata Suomi siunatuxi,
ihanax' ilon majaxi!
Suomen lapset siunailevat
sitte suuria tekojas¹⁷⁹

Juteinin keisaria kuvaavat tekstit ovat hyvin samansisältöisiä, ja hän käyttää jopa samoja ilmauksia uudelleen ja uudelleen. Hänen ajatteluaan ei tunnu yhtään häiritsevän, että sama keisari, jota hän ylistää muun muassa "Suomen vahvaksi suojeliaksi", "ihmisyyden isäksi" ja "Rauhan Ruhtinaaksi", oli itse asiassa aloittanut sen sodan, jonka vaivoja hän valittelee. Tämä "leskein Lohduttaja" ja "Isä orpolasten" oli yksi iso syy, miksi nämä lesket ja orvot olivat ylipäättään joutuneet ahdinkoon. Eräs eri yhteyksissä toistuva Juteinin keisarille antama nimitys, "orjain Ostaja vapaaxi", luo varsin kiintoisan vaikutelman tapahtumista. Käytetty ilmaus ja asiayhteys huomioiden syntyy vaikutelma, että keisari olisi Suomen sodan kautta ikään kuin ostanut orjan asemassa olevat suomalaiset vapaaksi Ruotsin vallasta. Toisessa kohdassa Juteini kuitenkin nimenomaisesti toteaa, ettei suomalainen ole ollut orja.¹⁸⁰ Pyrkimyksenä on ollut joka tapauksessa kuvata sitä, kuinka uuden valistuneen hallitsijan alamaisuudessa elämä olisi kaikin puolin auvoisempaa kuin ennen.

¹⁷⁷ Klinge 1997, 15.

¹⁷⁸ Julkaistu ensimmäisen kerran Åbo Allmänna Tidning -lehden 8. numerossa 19.1.1813.

¹⁷⁹ Juteini 2009a, 37.

¹⁸⁰ Juteini 2009a, 136.

Samassa yhteydessä liitteenä on myös julistuksen muotoinen teksti *Suomen Kansalle, vuonna 1810*.¹⁸¹ Tämäkin noin liuskan mittainen teksti on mitä moninaisimmin ylisanoitettua ylistystä Suomen uudelle hallitsijalle, keisari Aleksanteri I:lle. On toki huomattava tilanne, jossa mainitut tekstit on kirjoitettu, sillä se ei ole voinut olla vaikuttamatta niiden sisältöön. Kyseisten tekstien eli hakemusten liitteiden tarkoitus oli tietenkin osoittaa hakijan pätevyys ja sopivuus haettavaan tehtävään, joka tässä tapauksessa tarkoitti sekä erinomaista suomen kielen hallintaa että uskollisuutta uutta keisaria kohtaan. Tämän Juteini on tehnyt laatimalla keisarista paatoksellisen ylistystekstin suomen kielellä. Tekstiä ei kuitenkaan ole suoraan osoitettu keisarille itselleen, vaan suomalaisille, joita Juteini tervehtii lämpimällä ilmauksella ”Rakkaat Suomalaiset”. Tekstin tarkoitus onkin vaikuttaa, ei keisariin, vaan suomalaisiin, ja herättää heissä ennen kaikkea uskollisuutta keisaria kohtaan, mutta myös omanarvontuntoa.

Pohdittaessa Juteinin käsitystä kansallisuudesta ja erityisesti suomalaisuudesta on kiinnostavaa, että useista hänen teksteistään löytyy monia viitteitä siihen, että hän piti itse asiassa keisari Aleksanteri I:ä suorastaan suomalaisena ja uutta pääkaupunkia, Pietaria Suomessa sijaitsevana. Runossaan *Keisarille* Juteini kuvaa maan isäksi tullutta keisaria:

Suomen Suurex’ Ruhtinaaxi,
jok’ on Suomessa sijinnyt,
kasvanut kotokylässä –
Kaupungissa kuulusassa
Suomen lahden liepehellä.¹⁸²

Toisessa hakemusliitteessään Juteini toteaa Suomen sodan jälkeisestä tilanteesta: ”Nyt on meidän kuuluisa Pääkaupungimme, nyt on meidän hyvä ja viisas Haldiamme omassa maassamme.” ja ”Hän [keisari] asuu sinun [Suomenmaa] luonasi Pietarin julkisissa muurissa Suomenlahden rannalla”.¹⁸³ Runokokoelmaansa *Muisto-Patsas Suomessa Aleksanderille I Keisarille ja Suurelle Ruhtinaalle* sisältyvässä monisivuisessa ylistysrunossaan ”Moni mies on menoissansa...” Juteini puolestaan kirjoittaa:

Suomi ombi synnyttänyt

¹⁸¹ Juteini 2009a, 39.

¹⁸² Juteini 2009a, 37.

¹⁸³ Juteini 2009a, 39.

Waldiaamme wakaisemman,
Newan randa Ruhtinaamme,
joss' on onni Suomen joukon¹⁸⁴

Samassa yhteydessä julkaistu *Laulu Aleksanderille I* toteaa myös keisarin olevan ”Suomen maassa synnytetty”.¹⁸⁵ Myös runo *Suomalaisille* kuvaa keisarin asuinpaikkaa:

Kansain kalliilla isällä,
jong' on maja mandereellas,
Linna Lahtes liepehellä¹⁸⁶

Käytetyistä sanamuodoista syntyy selvä vaikutelma, että Juteini jollakin tavalla mielsi Suomenlahden ja Neva-joen rannoilla sijaitsevan Pietarin kaupungin kuuluvan osaksi Suomen aluetta. Tämä on siinä mielessä ymmärrettävää, että Pietariin pääsi kulkemaan maitse tai rannikkoa myöden purjehtien, mutta Tukholma sen sijaan sijaitti toisinaan uskaliaankin merimatkan päässä meren takana. Suomenlahti oli siis Juteinille konkreettisesti *Suomen* lahti ja Pietarin maa-aluekin samaa Suomen mannerta. Ihmisten ajatteluun saattoi myös vaikuttaa vielä muistot Ruotsin suurvalta-ajasta 1600-luvulta, jolloin Suomi ja Inkerinmaa olivat olleet edellisen kerran saman hallinnon alaisia. Joka tapauksessa keisarin mieltäminen kotoperäiseksi hallitsijaksi varmasti lisäsi häneen kohdistettua yhteenkuuluvuudentunnetta ja Juteinin intoa kehua tämän erinomaisuutta.

Runossaan *Suomalaisille* Juteini kuvaa Suomen ja Venäjän naapureina. *Wenäläinen elli Runo Pohjan Sodasta* on sisarteos samana vuonna julkaistulle ja jo edellä käsitellylle teokselle *Suomalainen, elli Runo Ahkeruudesta Suomessa*. On huomiota herättävää, että Juteini on halunnut omistaa samanlaisen julkaisun suomalaisten lisäksi myös venäläisille. Teokset ovat niin samanlaisia, paitsi nimensä, myös rakenteensa ja sisältönsä puolesta, että on selvää, ettei kyse ole sattumasta. Molemmat koostuvat julkaisun pääosan kattavasta monisivuisesta runosta, joka kuvaa kansan kokemia vastuksia ja niiden selättämistä. Molempien julkaisujen lopussa on vielä lyhyt samaa aihetta käsittelevä lyhyempi runo, joka tiivistää teoksen keskeisen sanoman. Erona teoksissa on lähinnä se, että siinä missä suomalainen taistelee varsinkin pohjoisista luonnonoloista johtuvia vaikeuksia vastaan, keskittyy venäläisestä kertova runo kuvaamaan yhden sodan aiheuttamaa kärsimystä. Runossa kuvatussa ”Pohjan sodassa”

¹⁸⁴ Juteini 2009a, 43.

¹⁸⁵ Juteini 2009a, 47.

¹⁸⁶ Juteini 2009a, 137.

on kyse Napoleonin vuonna 1812 Venäjälle suuntaamasta sotaretkestä. Tekstissä Juteini ylistää venäläisen urhoollisuutta ja jaloutta yhtä intomielisesti kuin muissa yhteyksissä suomalaisen. Karkotettuaan vieraan vainolaisen maastaan jalo ja miehuullinen venäläinen lähtee ajamaan myös kaukaisten kansojen, kuten saksalaisten veljiensä, vapautta. Lopussa kiitos seisoo:

Sinun kauttas kansa-kunnat
owat wanhan wapauden
jälle perineet jalosti,
sinun kauttas kansa-kunnat
kahlehensa katkaisivat,
jotka murtuiwat muruiksi.¹⁸⁷

Kyseisessä tekstissä Juteini jopa käyttää monia ilmaisuja, jotka yhdistävät Suomea ja Venäjää: ”Pohjan maa”, ”Pohjan poika” ja ”Pohjan wartia”. Venäjän ja venäläisen käsite on kuitenkin tässä yhteydessä kaikkea muuta kuin yksiselitteinen. Ensinnäkin Juteini puhuu Venäjän kansoista monikossa, mikä on oleellinen ero verrattuna tapaan kuvata Suomen kansaa. Toisekseen venäläisen toistetaan monta kertaa olevan suomalaisen veli ja heillä on yhteinen isä, keisari. Juteini myös käyttää sodan aiheuttamia tuntoja kuvatessaan me-muotoa, joten hän katsoo suomalaisten olleen osallisia kuvatuissa tapahtumissa. Hän siis erikoisella tavalla puhui venäläisistä suomalaisista erillisenä ryhmänä, mutta kuitenkin sisällytti suomalaiset osaksi venäläisiä, Venäjän kansoja. Tämä on ymmärrettävissä sitä taustaa vasten, että vuoden 1812 koettelemuksia kuvatessaan Juteini oli omaksunut Venäjän keisarin alamaisuuden roolin niin syvällisesti, että koki koko maan ja sen armeijan jollakin tavalla omakseen. Näin hän tunsi kyseisessä runossaankin kuvaavansa omiensa, ei suinkaan vieraan valloittajakansan, tuntoja.¹⁸⁸

Juteini kirjoitti keisaria ylistävät tekstinsä Viipurissa, joka oli ollut Venäjän alaisuudessa jo vuodesta 1721. Tästä ja keisarikunnan pääkaupungin, Pietarin läheisyydestä johtuen, hallitsijan tunteminen omaksi oli varmasti Viipurissa vallinneessa ilmapiirissä varsin helppoa. Tällaisilla teksteillä Juteini varmasti myös ajatteli synnyttävänsä Suomessa venäjämyönteistä ja keisarille uskollista ilmapiiriä, joka loisi molemminpuolista luottamusta. Tämä puolestaan olisi omiaan helpottamaan suomalaisten asioiden

¹⁸⁷ Juteini 2009a, 149.

¹⁸⁸ Juteini 2009a, 141–150.

ajamista tulevaisuudessa. Siinä missä tällaiset tekstit nostivat suomalaisia jalojen venäläisten rinnalle, koettiin myöhemmin tarkoituksenmukaisemmaksi nostaa suomalaisia kansasta vieraantuneen ruotsinkielisen yläluokan rinnalle.¹⁸⁹ Ei Juteinin suhde venäläiseen esivaltaankaan kuitenkaan ollut aivan ongelmaton, mistä kertoo eräs vuonna 1818 sattunut välikohtaus. Erään santarmikomennuskunnan päällikön alettua humalapäissään haastaa riitaa joutui Juteini tovereineen nyrkkitappeluun. Tapaus kääntyi oikeudessa kyseiselle luutnantille tappiolliseksi, mutta oli omiaan tekemään Juteinista santarmien silmätikun ja luomaan mainetta venäläisen esivallan haastajana.¹⁹⁰ Keisaria ja venäläisiä ylistävät tekstit jäivätkin lopulta lyhyeksi jaksoksi Juteinin kirjallisen uran varhaisvaiheissa.

Juteinin tavasta käsitellä ja kuvata muihin kansoihin kuuluvia ihmisiä ja mieltää heidät jopa kotoperäisiksi voi päätellä, ettei hän vetänyt tiukkoja rajoja eri ihmisryhmien välille tai asettanut niitä vastakkain. Juteini ei suhtautunut kansallisuuskysymyksiin tiukkapipoisesti tai tieteellisen tarkasti. Ylistyksen ja kehujen saaminen ei suinkaan ollut suomalaisten yksinoikeus, vaan sitä Juteini tarjoili halutessaan myös muille ihmisille.

Juteinin tapa suhtautua hallitsijaan olikin ominainen alamaiselle, ei niinkään kansalaiselle. Koko hänen ajattelussaan oli vielä vahvasti mukana 1700-lukulainen, hallitsijakeskeinen käsitys, jossa vallan oikeutus tulee Jumalalta, ei kansalta.¹⁹¹ Kuitenkin valtio, jossa ihminen eli, ja kansa, johon hän siten tunsu kuuluvansa, ei voinut olla vaikuttamatta jotenkin ajattelevan ihmisen identiteettiin ja itseymmärrykseen. Tämä näkyy myös Juteinin tuotannossa. Ei ollut yhdentekevää tunsiko uskollisuutta Ruotsin kuningasta vai Venäjän keisaria kohtaan. Valtaapitävän tahon vaihtuminen toi monille ensikertaa konkreettiseksi myös sen, että suurtenkaan asioiden ei tarvinnut olla niin kuin ne olivat "aina" olleet. Muutos oli mahdollinen myös kokonaisten kansojen kohdalla.

¹⁸⁹ Laine 1983, 14.

¹⁹⁰ Kähäri 1982, 49–50.

¹⁹¹ Anderson 2017, 55.

5. Suomalaiset – valistunut korvenraivaajakansa

5.1. Kansankuvauksen kautta edistystä ja arvostusta jalolle kansalle

Suomen kansa toimi fennomaanien, myös Jaakko Juteinin, toiminnan perustana ja oikeutuksena.¹⁹² Juteinin käsitystä kansasta ja kansakunnasta voi perustellusti pitää nationalistisena. Tämä tulee hyvin esille esimerkiksi jo edellä sivutusta, hänen teoksensa *Försök till utredande af finska språkets grammatik* (1818) johdannossa esittämästään näkemyksestä: ”Ehuru Finlands Folk utgör en särskild Nation, som ifrån urminnes tider [...]”.¹⁹³ Tämä käsitys eroaa keskeisesti useista sittemmin esitetyistä ajatuksista, joiden mukaan nationalismi pohjautuisi nimenomaan kansakunnan idean keksimiseen, ei vain sen olemassaolon havahtumiseen.¹⁹⁴ Juteinille kansakunnat olivat ikiaikaisia instituutioita ja sellaisina merkittäviä maailman jäsenyyksen välineitä. Hän hahmotti suomalaiset omaksi ryhmäkseen ja käytti ilmaisua ”Suomen kansa” jo vuonna 1810 sekä teksteissä, jotka hän oli liittänyt hakemukseensa Hallituskonseljin kielenkääntäjän virkaan, että ensimmäisessä julkaisemassaan kirjasessa *Kirjoituksia Jak. Juteinilda. Ensimmäinen Osa*. Suomalaisessa kirjallisuudessa *kansan* käsitteellä tarkoitettiin aina 1800-luvun lopulle asti maaseudun rahvasta, joka käsitti sekä tilansa omistavat talonpojat että tilattoman väestön.¹⁹⁵ Kuten edellä on osoitettu, Juteini ei tehnyt tässä poikkeusta.

Juteinin tapa kuvata teksteissään Suomen kansaa on hyvin kahtiajakautunut. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat valistukselliset tekstit, joissa hän jopa hyvinkin räikeään tapaan kuvaa huonojen elintapojen ja moraalittomuuden vaikutusta ihmisen omassa elämässä ja yhteiskunnassa laajemminkin. Hän toruu ja varoittaa huonosti käyttäytyviä, tyhmiä tai kelvottomia ihmisiä tekojensa seurauksista:

Tuhlattia tawaransa,
pahan menon palkkioksi,
yksi kerjää köyhyydessä,
kontillansa toinen tuolla,

¹⁹² Lassila 2008, 11.

¹⁹³ Juteini 2009a, 243. ”Vaikka Suomen Kansa muodostaa erillisen Kansakunnan, joka on ikimuistoisista ajoista [...]”. Suomentanut Lauri Miettinen.

¹⁹⁴ Näin on esittänyt erityisesti Benedict Anderson. Anderson 2017.

¹⁹⁵ Lassila 2008, 9.

kuola-suuna kuljeskellen,
ehkä ihmisen näköinen,
kyndää maata kärsällensä
riemun tähden ruokottoman,
wiinan katkeran kiroissa,
kosk' on mieli päästä mennyt,
sorkat ansainnut alensa.¹⁹⁶

Juteinin kynästä osansa saavat muun muassa tupakoijat, nuuskaajat, juopot, lahjusten ottajat, rähinöitsijät ja eläinten kaltoinkohtelijat. Tällaisia tapansa turmelleita ihmisiä Juteini piti eläimiäkin alempina. Esimerkiksi runossa *Kerjupoika* (1810) Juteini kuvaa suuresti paheksuttua yhteiskunnallista ongelmaa, aviotonta lasta, joka vailla huolenpitäjää joutuu kerjuulle, rikoksen poluille ja lopulta murhamiehenä vankilaan. Suhtautuminen on tyrmäävää, mutta syyttävä sormi osoittaakin lapsen sijasta aviorikoksen tehneisiin vanhempiin:

Muista tästä mustat tekos',
pahat juones' pimeällä,
joka elät irstaisesti,
olet rietas riwon lailla,
kylwät siemenes' kujille
haureuden hulluudessa.¹⁹⁷

Juteinin teksteissä esiintyy paljon tämänkaltaista moraalis-eettistä pohdintaa oikeasta tavasta elää suhteessa muihin ihmisiin ja myöskin eläimiin. Sekä tekstien aiheissa että käsittelytavoissa näkyy vahva kristillinen pohjavire. Juteini suhtautuukin ihmisiin tasaveroisesti riippumatta heidän asemastaan tai varallisuudestaan. Tämä näkyy esimerkiksi kritiikkinä korruptoituneita tuomareita ja pappeja vastaan.¹⁹⁸ Juteini ei siis puoltanut jyrkkiä sääty- tai luokkaeroja, ja *Anteckningar*-teoksessaan (1827) hän kuvaakin säätyoikeuksien puolustamista vaunuihin, joita hevoset itsekkäiden kuskien ohjaamina kiskovat eri suuntiin.¹⁹⁹ Juteini etsi näin koko kansan etua, joka vaati oman ryhmän edun asettamista toissijaiseksi.

Toisaalta Juteini ei myöskään vaatinut sääliä tai myötätuntoa heikko-osaisille. Ihmisten tuli auttaa itse itseään. Juteinille tyhmä saattoi olla kuka tahansa. Hänen ajattelussaan

¹⁹⁶ Juteini 2009a, 153.

¹⁹⁷ Juteini 2009a, 31. Julkaistu uudelleen 1817 teoksessa *Ajan Wiete, elli Moninainen Runo-kokous*.

¹⁹⁸ Esim. Juteini 2009a, 27–28; 118; 153.

¹⁹⁹ Juteini 2009b, 10.

näkyi saksalaislähtöisen wolffilaisuuden vaikutus.²⁰⁰ Tyhmyys oli tyhmän oma vika ja ihminen sai itse kärsiä omasta tyhmyydestään. Samaan aikaan hän kuitenkin toimi innokkaasti tyhmyyttä ja turmelusta vastaan valistuksella. Loistavin osoitus tästä on vuonna 1819 julkaistu *Neuvo-Kirja elli Lyhykäinen Oppi Hywiin ja Siiwollisiin Ihmisten Tapoin; Nuoruudelle*.²⁰¹ Se on nimensä mukaisesti erityisesti nuorille suunnattu käytösopas elämän eri tilanteisiin ja itsensä kehittämiseen.

Toisaalta Juteinin tuotannon maailmankuva kehottaa iloisuuteen ja suorastaan nauttimaan elämästä, kuitenkin säädyllisyyden rajoissa. Hän loi suomalaisille esikuvia kuvaamalla heidät hyvin ihannoidusti. Tästä on löydettävissä lukemattomia esimerkkejä, joista edustavimpia on vuonna 1816 ilmestynyt runovihko *Suomalainen, elli Runo Ahkeruudesta Suomessa*.²⁰² Huomattavaa tässä yhteydessä on, että Juteini on omistanut isänmaallisille ajatuksilleen kokonaisen julkaisun. Niitä ei siis tarvitse etsiä muun aineiston seasta, vaan ne ovat tekstien keskeistä sisältöä. Kyseisen julkaisun pääosan kattava monisivuinen runo ”Suku kunda suomalainen...” on suoranainen ylistys Suomen kansan ja nimenomaan suomalaisen miehen ahkeruudelle, periksiantamattomuudelle ja kaikkinaiselle jaloudelle. Runollinen kertomus kuvaa suomalaisten varhaisvaiheita ja asettumista nykyisille asuinsijoilleen. Teksti alkaa siitä, kuinka muinoin lämpimämmillä seuduilla alkaa olla väestönkasvun seurauksena asumisen ahtautta, jolloin osalle ihmisistä tulee muiden ilmansuuntien ohella myös tarve ”tulla kohden Kainua”. Syntyy keskustelu, että kuka suostuisi muuttamaan kylmään ja kitsaaseen maahan, jossa elämä olisi raatamista ja taistelua. Vastassa olisivat ”lumiset laitumet”, ”pohjan kylmät kedot” ja ”suuren metsän synges”. Kuinka ollakaan, suomalainen ilmoittautuu halukkaaksi tehtävään ja toteaa voittavansa vastukset sitkeällä työnteolla. Tällainen poikkeuksellinen reippaus ja rohkeus tietenkin hämmästyttää muita.

Suomeen saavuttuaan suomalainen toteuttaa aikeensa, ”murtaa mäet”, ”kaataa metsät”, valmistaa terästä ja tekee elämästä kaikin puolin onnellista. Halla kuitenkin saapuu ja tuo mukanaan katovuodet ja piinaavan nälän sekä kuoleman. Sadot tuhoutuvat, ruoka loppuu, mutta Suomen miehet eivät horju, vaan syövät ”wehka-wellingiä” ja ”pettu-

²⁰⁰ Huhtala 2009, 15.

²⁰¹ Kyseessä on jo vuonna 1761 Turussa ilmestyneen käytösoppaan paranneltu painos. Häkkinen 1994, 125.

²⁰² Juteini 2009a, 121–131.

leipää”. Pitkän talven kärvisteltyään jalo suomalainen ryhtyy toimeen nälkää ja hallaa vastaan raivaten metsät ja niityt pelloikseen ja ojittaen suot. Tästä huolimatta halla saapuu jälleen tuoden nälän, jonka viimeistelee karjaa ja muuta omaisuutta himoitsevat haittaeläimet hiirestä karhuun. Taas suomalainen neuvokkaasti kukistaa vainoojansa, jolloin nälkä koettaa voittaa Suomen kansan lähettämällä tämän vaivoiksi sodan. Siihenkin suomalainen vastaa lujittamalla luontonsa ja ajamalla vihollisen pois rakentaakseen jälleen kaiken sen, mitä oli tuhoutunut. Erilaiset vastoinkäymiset ahdistavat Suomea uudestaan ja uudestaan ja joka kerran jälkeen suomalainen nousee jaloilleen. Jopa itse ”vanha Ilmarinen” ihmettelee suomalaisen sisukkuutta, joka saattaa häpeään luonnonvoimatkin, nälän ja sodan. Juteini käsittelee tässä Suomea jatkuvasti omana kokonaisuutenaan, joka ei ole kytköksissä muihin tai osa jotakin toista maata tai kansaa. Tekstin lopulla korostuu Juteinin valistusihanne hänen rinnastaessaan vanhojen aikojen koettelemukset uusiin suomalaisia uhkaaviin ilmiöihin:

Pahat tawat paatuwaiset
yhdistywät ilkeästi
turmelemaan tunnon lahjat
häpiäksi kansa-kunnan;
muukalaisten mukaisina
menot mustat muilda mailda
tänne tungewat salaakin.²⁰³

Turmelus kuvataan muukalaisten maahan tuomana, vieraana vaikutteena, josta suomalaisten pitäisi pysytellä erossa. Tosin Juteini antaa ymmärtää, että ”julman juopumuksen” suomalaiset taitavat itsekin. Yleisesti Suomen miehet eivät kuitenkaan mielisty tyhmyyteen, sillä vain harvat horjahtavat turmeluksen tielle.

Samassa runovihossa Juteini julkaisi myös ensimmäistä kertaa sittemmin tunnetuimmaksi tulleen runonsa *Laulu Suomessa*, joka ikään kuin tiivistää muutamaan säkeistöön edellä käsitellyn pidemmän tekstin keskeisen sisällön.²⁰⁴ Kyse oli Suomen ensimmäisestä kansallislaulusta, joka oli Samuli Kustaa Berghin eli Kallion *Oma maa* -elegian (1832) ohella aikansa isänmaallisista lauluista huomattavimpia.²⁰⁵ Juteini oli sisällyttänyt kyseisen runon ensimmäisen tunnetun version hakemuksensa liitteisiin

²⁰³ Juteini 2009a, 130.

²⁰⁴ Juteini2009a, 131.

²⁰⁵ Hökkä 1999, 299–302.

hakiessaan kielenkääntäjän virkaa Hallituskonseljissa vuonna 1810. Tuo käsikirjoitus oli otsikoitu nimellä *Suomen laulu*.²⁰⁶ Vuonna 1816 julkaistu versio oli tästä perusteellisesti paremmin laulun muotoon sopivaksi muokattu, jolloin se oli myös lyhentynyt kahdeksansäkeistöisestä nelisäkeistöiseksi. Karsimisen ja muokkaamisen yhteydessä laulusta poistettiin kokonaan muun muassa kaksikin juomalaulua muistuttavaa säkeistöä, jotka kuvaavat suomalaisten iloisia juominkeja, joissa laulut raikaavat ja olut virtaa:

Silloin kestiin kutsumata
ovat olven jakoiset,
laulu kuuluu lakkaamata,
posket ovat punaiset.
Veljein malja maistettava
täysi ain' on tarjottava.

Tällaiset liian railakkaat kohdat poistamalla Juteini halusi muokata kansankuvaa hillitymmäksi ja enemmän kunnioitusta herättäväksi. *Laulu Suomessa* heijastelee erinomaisesti koko Juteinin ajatusmaailmaa ja tiivistää erityisen hyvin hänen suomalaisuutta kohtaan osoittamansa kiinnostuksen lukuun ottamatta kieliasioita. Juteini vaatii arvostusta ja arvonantoa omalle kansanryhmälleen omassa maassaan:

Arwon mekin ansaitsemme
Suomen maassa suuressa,
ehk' ei riennä riemuksemme
laiho miesten maatessa;
leipä kasvaa kyndäjälle,
onni työnsä täyttäjälle.

Muokatussa versiossa ”minä” on muuttunut ”meiksi”, mikä on tämäntyyppisessä tekstissä selkeästi paremmin omiaan luomaan yhteenkuuluvuuden tunnetta ja samaistumista runossa kuvattuun kansaan. Sitä, keihin tämä ”me” tarkalleen ottaen viittaa, ei suoraan sanota. Tekstistä voi kuitenkin päätellä, että siihen sisältyy laaja joukko suomalaisia talonpojista sivistyneistöön. Ensimmäisen säkeistön sanamuoto antaa ymmärtää, että Suomessa oli jokin osa väestöä, joka ei ollut saanut sille kuuluvaa arvoa, ja tämän oikeuden ja kohtuuden toteutumisesta runossa kannetaan huolta. Se, yhtä lailla kuin muutkin väestönosat, ansaitsi tulla arvostetuksi. Runon teksti heijastelee

²⁰⁶ Juteini 2009a, 38.

paitsi valistuksen myös romantiikan ihanteita: se toteaa asiat romantisoidusti, mutta kehottaa samalla edelleen pyrkimään ihanteita kohti. Tämä sisältää myös varoituksen: menestys ja onni kohtaa vain, jos jaksaa ahertaa ja täyttää tehtävänsä kuuliaisesti. Luoja ei laiskoja elätä.

Suomen poika pellollansa
työtä tehdä jaksaa pi,
korwet kylmät woimallansa
pelloksensa perkaapi;
rauhass' on hän riemullinen,
mies sodassa miehuullinen.

Suomen tytön poski-päihin
weri waatii kukkaiset,
hall' ei pysty harmaa näihin,
näit' ei pane pakkaiset;
luonnossa on lembeyttä,
sydämessä siweyttä.

Varsinainen kansankuva on runossa varsin perinteinen, mutta vastakohtaisuuksia hyödyntävä. Vaikka luonnonolot ovat suomalaista vastaan ja halla aina vaarana, suomalainen selviää silti. Suomalainen on eläväinen, mutta siveä ja osoittaa tarpeen tullen olevansa mies paikallaan myös taistelukentällä. Toimeliaat ja punaposkiset suomalaisnuoret kuvataan reippaiksi ja rehdeiksi sekä terveiksi niin sielultaan kuin ruumiiltaan. "Suomen pojasta" ja "Suomen työstä" puhuminen vie ajatukset sukupolvien ketjuun, jota nuoret polvet aikanaan jatkavat. Samaa vaikutelmaa luo esi-isiltä perittyihin perinteisiin maatalouselinkeinoihin viittaaminen. Kylmien korprien raivaaminen laihoa lainehtiviksi pelloiksi nostattaa eteenpäin pyrkivää uudisraivaajahenkeä. Tällä laulullaan Juteini oli luomassa ja vakiinnuttamassa sitä kansallisesta kuvastoa, josta kerrontaan ammennettiin aineksia, kun myöhemmin kirjoitettiin Saarijärven Paavosta, Jukolan seitsemästä veljeksestä tai suonsa pelloksi kuokkineesta Koskelan Jussista. Kaikissa näissä suomalaisen arkkityyppinä nähtiin, omine aikakautensa ja luojansa mukanaan tuomine erityispiirteineen, sisukas korvenraivaajatyypin, joka onkin sittemmin pysytellyt suomalaisten itseymmärryksen

ytimessä sukupolvien ajan.²⁰⁷ Maaseudun ja perinteiden lisäksi runossa korostetaan myös suomalaista sivistystä:

Opin teillä oppineita
Suomessa on suuria,
Wäinämöisen kandeileita
täällä tehdään uusia;
walistus on wiritetty,
järki hywä herätetty.

Valistuspöiehenä Juteini halusi tuoda esille myös koulutuksen ja sivistyneistön merkityksen maan kehityksessä. Suomessa oli monia korkeasti sivistyneitä henkilöitä, joita kohtaan hän tynsi selvästi syvää arvonantoa. Tämän hän toivoi leviävän myös laajempiin kansankerroksiin ja herättävän sivistyksenjanoa. Toisaalta hyvin erilaisten kansanryhmien mainitseminen tasaveroisesti samassa laulussa oli omiaan luomaan käsitystä yhteisestä kansasta ja ainakin ajatuksen tasolla lieventämään vastakkainasettelua säätyjen välillä. Sillan rakentamisella herrasväen ja rahvaan välille oli tarvetta erityisesti Vanhan Suomen alueella, jossa lahjoitusmaatalonpoikien asema oli hyvin heikko. Toiminnallaan Juteini oli näin vakiinnuttamassa käsitystä kokonaisuudesta nimeltä ”suomalaiset” ja ”Suomen kansa”.

Ainut merkittävä suomalaisuutta määrittävä teema, jota *Laulu Suomessa* ei käsittele, on suomen kieli. Tämä on sinällään yllättävää, koska monissa muissa yhteyksissä Juteini suhtautuu kieleen niin intohimoisesti. Syitä suomen kielen puuttumiselle runosta voi olla lukuisia. Ehkäpä vielä tuohon aikaan Juteini ei nähnyt kieltä niin suomalaisuutta määrittäväenä tekijänä tai sitten aika ei ollut kypsä suomalaisten arvostuksen nostamiseen nimenomaan kielipolitiikan keinoin. Kenties Juteini ei halunnut käsitellä ylevänä pitävänsä runon yhteydessä kansaa mahdollisesti jakanutta asiaa, vaan keskittyi mieluummin yhteenkuuluvuuden korostamiseen myönteisyyden kautta. Näin kaikki suomalaiset voisivat kokea runon omakseen. Lopultakin Juteinin on täytynyt pitää runoan varsin onnistuneena ja sisällöltään merkittävänä, koska hän liitti sen useisiin julkaisuihinsa myöhemminkin.²⁰⁸

²⁰⁷ Lassila 2008, 229.

²⁰⁸ Julkaistu hieman muokattuna teoksissa *Uusia Lauluja, Perustus-kielellä. Walitut Jak. Juteinin Teoista*. (1819), *Sanan Saattaja Wiipurissa* nro. 35. (29.8.1835), *Arkkikirjallisuus* nro. 2. *Wiisi Laulun Laitosta Jak. Juteinilda*. (1844), *Jak. Juteinin Kirjoja. Toinen Osa. Leikki-Lauluja ja Pila-Puheita*. (1856). Lisäksi julkaistu: *Helsingfors*

Juteinin pyrkimystä yhden Suomea kuvaavan ja kansaa yhdistävän kansallisen laulun laatimiseen osoittaa edellä mainittujen *Suomen laulu* ja *Laulu Suomessa* -runojen lisäksi vielä vuonna 1844 julkaistu täysin uusi *Laulu Suomelle* -niminen viisisäkeistöinen runo. Se ilmestyi tuolloin sekä teoksessa *Lauseita Jak. Juteinin Kirjoista* että hänen Arkkikirjallisuusviikkossaan nro. 2. Lähes identtisesti otsikoitujen ja sanomaltaan ja ilmaisultaan hyvin samansuuntaisten tekstien julkaiseminen ja hiominen vuosikymmenien erotuksella toisistaan ilmentää aiheen pysyvyyttä Juteinin aatemaailmassa.²⁰⁹

Juteini vaati arvostusta omalle kansalleen, joka teksteissä näyttäytyy varsin ihanteellisena. Tämän vaatimuksensa hän esitti ensisijaisesti suomalaisille itselleen. Tämä tulee esiin erityisen hyvin runossa *Suomalainen* (1816), jossa puhutellaan suoraan suomalaista:

Nyt on käyty Ruotsin koulu,
nähty aika armollinen
Wenäjängin wallan alla.
Aina kullakin ajalla
ombi sulla, Suomalainen,
osa arwon ansiossa.²¹⁰

Kansan kunniakkaan, vaikkakin monessa yhteydessä vaivalloisen menneisyyden ja pitkän historian esillä pitäminen oli kansallisen kertomuksen rakentamisen kannalta hyödyllistä, jopa välttämätöntä. Juteini halusikin esittää suomalaiset kunnioitusta herättävien esivanhempiensa jälkeläisinä ja siten muiden kansojen veroisina:

Moni mies on menoissansa
ollut suuri seassamme,
ollut onnen johdattaissa
suuri Sota-sangarikin
muinen miehuuden ajoilla²¹¹

Menneiden sukupolvien kohtaamien vaikeuksien kuvaaminen ja korostaminen on luonnollisesti omiaan herättämään kunnioitusta heitä kohtaan ja siten luomaan myös

Morgonblad nro. 75. (28.9.1835), jossa laulu myös ruotsiksi. Arkkiveisut: *Kolme Uutta Suomalaista Laulua, Präntätty tänä vuonna.*, *Viisi tuttua laulua* (Turku 1847) ja *Suomalaisia lauluja* (Hämeenlinna 1858).

²⁰⁹ Juteini 2009b, 110.

²¹⁰ Juteini 2009a, 136.

²¹¹ Juteini 2009a, 43.

ylpeyttä omasta syntyperästä. On varsin helppoa olettaa urheiden ja sitkeiden tervaskantojen jälkeläistenkin ilmentävän tarvittaessa samoja luonteenpiirteitä.

esi-isämme oliivat
rohkeat ja rehelliset,
kiitettävät käytöksissä!
werellä ja woimallansa
suojeliivat sukuansa,
wapautta warjeliivat,
koska Suomen koko seura
piti onnen yhteisenä.²¹²

Juteinin suomalaisuusaate oli paitsi hyvin valistuksellista, myös korostetun yhteisöllistä. Juteinille isänmaallinen ihminen oli sellainen, joka työskenteli maansa ja kansansa yhteiseksi hyväksi ja soi hyvää muille. Tässä tärkeässä osassa oli toistuva käsitys oman yhteisön, suomalaisten suojelemisesta. Juteini osoitti sanomansa yksilöille moittien yksilökeskeisyyttä ja kehottaen yhteistyöhön, sillä ”ei kuorma kulje matkan päähän, jos ei wetäjät yhtä pidä”.²¹³

Juteini pyrki havahduttamaan suomalaisia ja herättämään heissä ilmeisen tukahdutettua omanarvontuntoa. Hän halusi tehdä yhä useammalle suomalaiselle mahdolliseksi sen, jonka oli itse kokenut. Hän oli noussut hämäläisestä lampuodin pojasta menestyväksi virkamieheksi ja kirjailijaksi, osaksi sivistyneistöä. Juteini projisoi suomalaisiin omia unelmiaan valistuneesta kansakunnasta ja toivoi asian esillä pitämisen hiljalleen toteuttavan näitä unelmia. Kirjoittaessaan nimenomaan suomalaisista Juteini käytti aina hyvin positiivisia ilmauksia. Negatiiviset kuvaukset ja torumiset hän osoitti sen sijaan yksilölle, joka ei näyttäyty tai jota ei kuvata ensisijaisesti oman kansansa edustajana, vaan yksittäistapauksena tai korkeintaan esimerkiksi ammattinsa edustajana. Negatiiviset piirteet tai taipumukset saatetaan kuvata myös yleisinhimillisinä ihmisyyteen kuuluvina ilmiöinä. Juteini oli lopulta siis myös realisti, sillä hän ei peitellyt yhteiskunnassa tai ihmisissä näkemiään vakaviakaan ongelmia tai puutteita, vaan toi niitä rohkeasti esille. Toisaalta hän oli valistunut idealisti, joka pyrki valistuksen kautta edistämään hyvää ja pelkän sivusta seuraamisen sijaan myös puuttumaan havaitsemiinsa epäkohtiin.

²¹² Juteini 2009a, 153.

²¹³ Juteini 2009b, 212.

Juteini tunnisti ja toi esille myös suomalaisten yhteyden sukukansoihinsa. Runossaan *Suku kunda suomalainen* (1816) suomalaisten varhaisvaiheita kuvatessaan hän toteaa suomalaisten levinneen ”Ungerista” ”Kuurin maan”, ”Wiron” ja ”Estin maan” kautta ”Ingeriin”. ”Newan rannoilta” ”miehet miehewämmät” levisivät lapsinensa lopulta Suomenkin maahan. ”Lappalaisen” Juteini erottaa suomalaisesta mainiten hänet suomalaisen sukulaiseksi.²¹⁴

Suomen suku.

Suomen suku ombi suuri
Aasiassa alkaneena,
jossa oli jalo juuri
kansalla nyt kaswaneena;
mutta siellä muutti mielen,
lähti länsi-asundoonsa,
otti myötä oiwan kielen,
kandeleengin kainaloonsa.
Täällä taisi tarpehissa
ensin joutsen jännitellä,
sitte laihon laitoksissa
metsät wanhat wähenellä,
walmistella waroksensa
sekä melan että miekan,
pehmitellä pelloksensa
sekä sawen että hiekan.²¹⁵

Juteini näkee suomalaisten alkukodin olevan jossakin kaukana idässä, Aasiassa asti. Sieltä suomalaiset olisivat lähteneet, saapuneet nykyisille asuinsijoilleen ja muokanneet sen ahkeruudellaan elinkelpoiseksi. Runomuotoon laadittua esitystä ei tietysti pidä ottaa liian kirjaimellisesti, mutta se selvästi kuitenkin heijastelee Juteinin ajatusmaailmaa. Aasia ei tarkoittanut Juteinille eurooppalaisen sivistyksen vastakohtaa, barbaarista itää, vaan päinvastoin muinaisen viisauden tyyssijaa, jonka hedelmistä eurooppalaisetkin olivat päässeet osallisiksi:

Kirjoitukfen kallis konsti
aljettu on Aafiasfa
warsin vanhalla ajalla.
Puustawimme puhuwaifet

²¹⁴ Juteini 2009a, 123–131.

²¹⁵ Juteini 2009b, 177; 181.

ilmeistyivät Itä-maalla
waikuttamaan walkeutta
elon retkillä enemmän.²¹⁶

Tässäkin Juteinin ajattelu eroaa monien myöhempien suomalaisten nationalistien ajattelusta. 1900-luvun alkupuolella Venäjä-vastaisuus, kommunismivastaisuus ja rotuajattelu käänsivät monien kansallismielisten suhtautumisen päinvastaiseksi. Tuolloin Suomi haluttiin nähdä länsimaisten arvojen ja kehityksen etuvartiona itää vastaan. Tätä asetelmaa käytettiin mielellään hyväksi erityisesti sotapropagandassa.²¹⁷

Jaakko Juteinin teksteissä ilmenee myös ajatus yhteisestä ihmiskunnasta, johon hän viittaa esimerkiksi ilmauksella ”suuri suku ihmisyyden”.²¹⁸ Hänelle kaikki ihmiset olivat lopulta veljiä keskenään huolimatta kulttuurieroista. Tällaisissa yhteyksissä on monesti kyse kristillisistä aiheista, joissa ei ole tarkoituksenmukaista pystytellä raja-aitoja eri ihmisryhmien välille, vaan todeta Jumalan armon olevan tarkoitettu kaikille ihmisille kaikissa kansakunnissa. Juteini korostaa useaan kertaan myös kansojen välistä ystävyyttä esimerkiksi valistuksen ja rauhan merkitystä kuvatessaan.²¹⁹

5.2. Väinämöinen suomalaisten esi-isänä ja voimahahmona

Muinen wanha Väinämöinen,
Esi-isämme iloinen,
joka waloï wiisautta,
sanan laskuja lateli,
joka lauloï lapsillensa,
soitti suurta kandeletta,
ylennettiin isildämme
juuri Laulu-jumalaksi,
turwaks’ toisten Runolaisten,
awuks’ ahtaissa menoissa.²²⁰

Jaakko Juteini omaksui jo Turun akatemiassa opiskellessaan kiinnostuksen suomalaista kansanrunoutta kohtaan. Tässä hän seurasi opettajaansa Porthania sekä jo edesmenneitä Gananderia. Ojasen mukaan Juteini oli ensimmäinen suomalaista

²¹⁶ Juteini 2009a, 108.

²¹⁷ Vuorinen 2005, 256–259.

²¹⁸ Esim. Juteini 2009a, 124; Juteini 2009b, 152.

²¹⁹ Esim. Juteini 2009a, 149; Juteini 2009b, 17–19.

²²⁰ Juteini 2009a, 137.

kansanrunoutta teoreettisemmin tutkinut Porthanin jälkeen.²²¹ Juteinin oma runous on myös yksi osoitus kalevalamitan elinvoimaisuudesta vielä hänenkin elinaikanaan.

Myöhemmin tuotannossaan käsitellessään Suomen maata, kieltä ja kansaa Jaakko Juteini hyvin usein samassa yhteydessä nosti esiin erityisesti Väinämöisen ikään kuin jonkinlaisena taustalla vaikuttavana voimana. Väinämöinen onkin nähtävä Juteinin tuotannossa eräänlaisena suomalaisuuden henkilöitymänä, jopa kansanhenkenä. Väinämöinen on suomalaisen kulttuurin ja identiteetin tihentymä ja sellaisena suomalaisuuden symboli.²²² Tämän symbolin Juteini otti tehokkaasti käyttöönsä suomalaisten asiaa ajaessaan.

Väinämöinen oli Juteinin tuotannon vakiosisältöä koko hänen kirjallisen uransa ajan. Hän jopa omisti tälle kaksi kokonaista teosta: *Lähtö-Laulu, elli Hyvästi-Jättö Väinämöiselle* (1819) sekä *Huilun Humina, elli Takaisin Tulo Väinämöisen Hyvästi Jätöstä* (1820). Ensin mainitussa Juteini totuttuun tapaansa valittelee Suomen kielen asemaa ja kohtaloa. Hän myös ilmaisee pettymyksensä suomalaisten tapaan vastaanottaa hänen arvokas aherruksensa ja suorastaan rukoilee Väinämöiseltä apua kielen pelastamisessa.²²³

Suomen kieli kilisewä
W ä i n ä m ö i s e n wäellä,
herkeästi helisewä
kansakunnan keskellä
puhuen on pulskea,
laulullekin lauhkea;
suomen kielen kumina
on kuin huilun humina.²²⁴

Kuten jo *Laulu Suomessa* -runon yhteydessä on todettu, Juteini halusi selkeästi kuvata suomalaiset Väinämöisen perillisinä, väkenä. Kuva esi-isiin lukeutuvasta Väinämöisestä on kaksijakoinen. Yhtäältä hänet kuvataan luuta ja verta olevana, todellisena kansan isänä, joka muinaisina aikoina oli kulkenut samoilla tantereilla, joilla hänen lapsensakin sittemmin kulkisivat. Väinämöinen on tunteva hahmo, joka ilmentää inhimillisiä piirteitä

²²¹ Ojanen 2020, 27.

²²² Halonen & Aro 2005, 8.

²²³ *Lähtö-Laulu* oli katkeroitunut vastaus pilkkaan ja arvosteluun, jota erityisesti Virolahden kappalainen F. J. Ahlqvist oli esittänyt. Sen myötä Juteini jätti hyvästit kirjoittamiselle, mutta palasi kuitenkin pian *Huilun Huminan* muodossa.

²²⁴ Juteini 2009b, 237. Osittain muokattu teoksessa *Jak. Juteinin Runon Tähteitä* (1826) julkaistusta runosta.

esimerkiksi itkemällä ja iloitsemalla. Aivan kuten myöhemmin Kalevalassa, Juteininkin Väinämöinen esiintyy vanhana parrakkaana äijänä:

Kieldä sormin soitellessa,
Isän laulaissa lujasti
tukka päässä tutiseepi,
parta järisee jalombi,
wierääpi willa-waipan
päälle paljon kyyneleitä, –
Ukko itkeepi ilosta.²²⁵

Toisaalta Juteini liitti Väinämöiseen myös hyvin paljon myyttisiä, ylikuonnollisia piirteitä, jotka kuitenkin ovat yksinomaan positiivisia. Esimerkiksi *Laulu Suomessa* -runon varhaisimmassa versiossa Väinämöistä suorastaan manataan esiin laatimaan runoa. Vain sillä tavalla olisi mahdollista luoda kaikin puolin onnistunut veisu:

Aine on nyt aivussani
Suomenmaata mainita.
Väinämöinen, veisussani
itse solmet sovita,
ett' se olis' otollinen,
kaikumahan kelvollinen.²²⁶

Väinämöisen suuruutta laulun mahdin taitajana kuvaavat Juteinin hänelle antamat nimitykset "Laulu-jumala" ja "kandeletten Kuningas".²²⁷ Hänellä on myös kyky hallita ja lumota kauniilla soitollaan koko luomakunta: petojen sydämet pehmenevät ja puut ja kivetkin iloitsevat. Juteinille Väinämöinen oli "runon isä" ja runomuoto puolestaan "Wäinämöisen kaapu", johon pukemalla kirjoituksen saattoi halutessaan kaunistaa.²²⁸ Vastaavasti Väinämöisen kanteleen "yksinkertainen malli" oli Juteinille koko yksinkertaisen ja sointuvan suomen kielen vertauskuva.²²⁹ Kaiken kaikkiaan Väinämöinen edusti Juteinin kuvastossa laajemminkin jonkinlaista kirjallisuuden muusaa, innoituksen symbolia, jolle kuuliaisena pysyminen merkitsi aktiivista kirjailijuuutta.²³⁰

²²⁵ Juteini 2009a, 127.

²²⁶ Juteini 2009a, 38. Sama ajatus myös esim. Juteini 2009a, 143.

²²⁷ Juteini 2009a, 137–138; 354.

²²⁸ Juteini 2009a, 353; 461.

²²⁹ Juteini 2009b, 31–32.

²³⁰ Juteini 2009b, 9.

Erityisesti *Laulu Suomessa* -runossaan Juteini käyttää Väinämöisen kanteletta symbolina hyvin merkillepantavalla tavalla: "Opin teillä oppineita / Suomessa on suuria, / Väinämöisen kandeletta / täällä tehdään uusia". Yhtäältä se symboloi sivistystä ja korkeaa kulttuuria, toisaalta se taas rinnastuu kuin johonkin yliluonnolliseen voimaesineeseen, joka takaa haltijalleen menestyksen. Ikivanhana tietäjänä Väinämöinen edustaa toisaalta ikiaikaisia kansanuskomuksia ja sitä vanhaa maailmaa, josta valistus oli ikään kuin kutsumassa ihmisiä pois tiedon valaisemaan järkipäiseen maailmaan. Suomalaisen kansanperinteen ehkä keskeisimmän hahmon mainitseminen oppineisuuden, valistuksen ja järjen yhteydessä luokien näiden välille erikoisen jännitteen. Voisi ajatella Väinämöisen yliluonnollisen viisauden ja kykyjen edustavan nimenomaan valistukselle vastakkaista, vanhakantaista ja mystistä maailmankuvaa, mutta Juteini ei asetakaan näitä seikkoja toisiaan vastaan. Väinämöisen edustama vanha viisaus oli ikään kuin se perusta, jolle myös uusi viisaus voitiin rakentaa. Suomalaiset kuvataan ikään kuin vanhan Väinämöisen työn jatkajina, jotka valistuneisuutensa ansiosta kykenevät edelleenkin esikuvansa kaltaisiin urotöihin ja saavutuksiin aina uudestaan ja uudestaan. Runon ensimmäisessä versiossa kohta on muodossa "Väinämöisen kandeletta valmiina on uusia". Tällä tekstiin tekemällään muutoksella Juteini on selkeästi halunnut vahvistaa vaikutelmaa jatkuvuudesta ja maan sekä kansakunnan kehityksestä. Uudet sukupolvet eivät voisi jäädä elelemään menneiden sukupolvien työn ja saavutusten varaan, vaan jokainen sukupolvi vuorollaan tekisi oman osuutensa, uudet Väinämöisen kanteleet.

Väinämöisen kantele on nähtävä joka tapauksessa kuitenkin nimenomaan henkisten ja kulttuuristen arvojen ilmentäjänä. Sitähän kantele konkreettisesti on: soitin, jonka tarkoitus on toimia jonakin muuna kuin varsinaisena hyödyllisenä työvälineenä. Sen sijaan ihmeellistä vaurautta luova sampo, joka käsitteenä ei Juteinin tuotannossa esiinny, edustaa päinvastoin aineellista menestystä. Kalevalassa se jauhoi omistajalleen jauhoja, suolaa ja rahaa eli kolmea taloudellisen menestyksen perustekijää.²³¹ Sammon puuttuminen Juteinin kuvastosta heijastaa yleisemminkin Juteinin arvomaailmaa: hän ei tavoitellut ensisijaisesti aineellista menestystä sen enempää omalla kuin kansansakaan kohdalla, vaan toimi pääasiallisesti aineettomien arvojen edistämiseksi. Materiaalinenkin hyvinvointi kyllä seuraisi aikanaan henkisesti valveutunutta kansaa.

²³¹ Kalevala 2004, 10. runo, 126.

Tästä hyvä kuvaus on tekstissä *Runo-niekoille elli Runolaisille Suomessa. Kirjoitettu leiwättömyydessä* (1816). Siinä kehoitetaan edistämään valistusta ja ”koto-kielen kaunistusta”, vaikkei siitä itse suoraan hyötyisikään:

Soita, laula, Suomalainen,
ehkäs itse nälkään näännyt,
kaadut kandlees siwulle;
palkattomat päiwä-työsi,
huwitukses hyödyllinen,
owat onneks' ihmisille.²³²

Väinämöinen, kuten eivät muutkaan hahmot, näyttäydy Juteinilla kuitenkin vain jonain etäisinä, myyttisinä tai muinaisina olentoina, vaan aktiivisina tapahtumiin osaa ottavina toimijoina. Väinämöinen on muinainen tietäjähahmo, joka kuitenkin toimii myös nykyhetkessä jakaen viisauttaan ja suoden lapsilleen turvaa ja apua. Suomalaisen kohdatessa vaikeuksia ja petojen ahdistassa Väinämöinen astuu esiin:

Weisu kuuluu Wäinämöisen
Suomen kansan kunniaksi,
kaikkuu kandlee iloksi,
josta rinnat rohwaistuina
saawat uutta uljautta;
pohjan tähti taiwahalla,
tandereella pohjan poika,
ei ne jäädy, järkähtele.²³³

Itse wanha Wäinämöinen
lepytteli lapsiansa,
kehoitteli kandleeella
sekä sotaan että työhön
onnen, elämän eduksi²³⁴

Juteinin tavassa kuvata Väinämöinen hyväntahtoisena ukkona ja isänä, joka soittaa kanneltaan ja laulaa lapsillensa, näkyy kristillisyyden selvä vaikutus. Tästä syntyi erikoinen synteesi kristinuskoa ja suomalaisia kansanperinteitä. Kuten kristinuskon Jumala, Väinämöinenkin toimii kuin taivaallinen Isä rohkaisten, kannustaen ja lohduttaen lapsiansa. Siinä missä kristillinen Taivaan Isä asuu taivaassa

²³² Juteini 2009a, 139.

²³³ Juteini 2009a, 126.

²³⁴ Juteini 2009a, 127.

kultakaupungissaan, on Väinämöisen asuinsija myös korkealla avaruudessa, ”Otawaisen olkapäillä”, tähtien takana olevassa ”kiiltävässä kartanossa”.²³⁵ Juteinin kuva Väinämöisestä on niin samankaltainen kristillisen Jumalan kanssa, että herää kysymys, onko Juteini halunnut kuvata suomalaisten myyttistä sankarihahmoa tietoisesti kristillisyydestä omaksumillaan tavoilla sen tähden, että ne olivat ihmisille valmiiksi tuttuja ja kunnioitusta herättäviä? Vai olisiko Juteini peräti tarkoittanut Väinämöisestä kirjoittaessaan itse asiassa kristittyjen Jumalaa ja halunnut vain suomalaistaa sanoman käyttämällä kansanperinteestä tuttuja ilmaisuja ja hahmoja? Tapa toimia näin julkisesti on joka tapauksessa erikoinen ja jopa riskialtis huomioiden aikakauden uskonnollisen suvaitsemattomuuden ja puhdasoppisuuden vaatimuksen, joista Juteinikin sai osansa.

Väinämöisen lisäksi myös useat muut suomalaisen kansanperinteen tunnetut ja sittemmin erityisesti Kalevalasta jälkipolville tutuiksi tulleet hahmot, kuten Ilmarinen ja ”Joukkawainen”, esiintyvät toistuvasti myös Juteinin tuotannossa. Ilmarinen kuvataan sodan isänä, joka pilvipatsaalla istuen heittelee salamoita alas maahan polttaen näin talot ja kirkot.²³⁶ Satunnaisemmin mainituiksi tulevat myös muut kansanperinteestä ja suomalaisesta muinaisuskosta kertovat olennot ja käsitteet, kuten tontut, ”männigäiset”, ”hitot” ja ”hiisit”.²³⁷ Paikannimistä muun muassa Tapiola, Mehtola ja Tuonela esiintyvät niin ikään luontevasti osana Juteinin tekstejä. Tuonela on kuolleiden asuinsija ja Tapiola ja Mehtola esiintyvät toistensa synonyymeinä ja merkitsevät erämaata, petojen ja nälän kotia.²³⁸ Ne eivät siis välttämättä suinkaan luo sellaisia myönteisiä mieliekuvia, joita niihin on sittemmin usein liitetty.

Tällaiset käsitteet ovat osa suomalaisten vanhaa, yhteistä kulttuuriperintöä, ja ne edustavatkin nimenomaan suomenkielistä kansankulttuuria. Siihen viittaamisen Juteini katsoi lisäävän tietoisuutta ilmiöstä ja siten vahvistavan yhteistä kulttuuripohjaa. Onhan kansanrunouden keräämisellä ja siihen viittaamisella aina pyritty osoittamaan oman kansan ja sen kulttuurin arvokkuutta ja syvälle ulottuvia juuria. Myös niin kutsuttu kalevalamitta oli Juteinille tuttu ja se olikin vielä hänen aikanaan käytössä maan länsiosissakin.²³⁹ Myyttisen ja mahtavan Väinämöisen esittäminen suomalaisten esi-

²³⁵ Juteini 2009a, 353.

²³⁶ Juteini 2009a, 128–129.

²³⁷ Esim. Juteini 2009a, 191; 204; Juteini 2009b, 295.

²³⁸ Juteini 2009a, 126–127.

²³⁹ Huhtala 2009, 12.

isänä oli varsin tyypillinen pyrkimys luoda kansalle loisteliasta menneisyyttä, jota yhdessä muistella ja vaalia. Näin myös myönteinen suhtautuminen ja arvostus suomalaisuutta kohtaan lisääntyisi ja mahdollisesti lisäisi uskoa ja tarmoa pyrkiä kohti kukoistusta myös omassa ajassa. Juteini oli omilla näkemyksillään Väinämöisestä edistämässä kalevalaisen runouden laajempaa esiinmarssia, joka lopulta kulminoitui ennen kaikkea Elias Lönnrotin kokoaman Kalevalan julkaisuun vuonna 1835. Sittemmin kalevalaisesta runoudesta tuli varsin keskeinen suomalaisuuden rakentamisen ja itseymmärryksen väline, mikä näkyy erityisesti Suomen taiteen kultakauden aiheissa.²⁴⁰

Juteini siis edelsi kalevalaisine runoineen Elias Lönnrotia, sillä hänen tuotantonsa edusti Lönnrotiin nähden edellistä sukupolvea.²⁴¹ Palatessaan matkaltaan Venäjältä toukokuussa 1841 Lönnrot viivähti pari päivää Viipurissa, minkä Juteini huomioi kirjoittamalla hänestä lyhyen kunnioittavan runon *Sanan Saattaja Wiipurissa* -lehteen.²⁴² Juteini oli myös myöhemmin henkilökohtaisesti tekemisissä Lönnrotin kanssa, jonka näin on katsottu kuuluneen Juteinin ”henkiseen vaikutuspiiriin”.²⁴³ Heidän välinsä olivat ilmeisen tuttavalliset, mihin viittaa esimerkiksi Juteinin kirjeessään maaliskuussa 1843 Lönnrotista käyttämä puhuttelumuoto ”suomalainen veikkoni”. He tukivat toistensa kirjallisia suomalaisuuspyrkimyksiä, sillä samassa yhteydessä Juteini kiitti saamistaan suomen kansan sananlaskuista syvästi kunnioittavaan sävyyn.²⁴⁴

²⁴⁰ Reitala 1989, 435.

²⁴¹ Niemi 1999, 204–205.

²⁴² Juteini 2009b, 102.

²⁴³ Häkkinen 1994, 143.

²⁴⁴ Setälä et al. 1932, 113–114.

6. Yhteenveto: Jaakko Juteini suomalaisuuden asialla

Kuten todettua, Jaakko Juteini oli erittäin monipuolisesti kiinnostunut Suomesta, suomalaisista, kielestä ja kansasta. Näitä käsitteitä hän mainitsi tuotannossaan satoja kertoja. Sen sijaan sanoja ”suomalaisuus” tai ”suomalaisuusaate” Juteini ei käyttänyt. Varhaisena fennomaanina Juteinille ei ollut varmasti ainakaan aluksi myöskään selvää mitä kaikkea hän oikeastaan lopulta edes tavoitteli, keinoista puhumattakaan. Tarve yhteiskunnalliselle muutokselle koettiin fennomaanien keskuudessa kuitenkin ilmeiseksi, suomalaiset tarvitsivat puolestapuhujia. Juteini puhui suomalaisten puolesta ja monissa yhteyksissä myös suomalaisten nimissä asettuen edustamaan näin koko Suomen kansaa. Tämä oli tavallista erityisesti suhteessa uuteen keisariin, mutta myös suomen kieleen kielteisesti suhtautuviin tahoihin.

Juteinin suomenmielisen ajattelun keskiössä oli suomen kieli. Se oli konkreettinen asia, jonka kautta saattoi vaikuttaa suomalaisiin ja siten koko maan tulevaisuuteen. Valistuspöytämiehenä hän halusi nähdä Suomen kehittyvän valistuneeksi kansakunnaksi oman kielensä kautta ja juuri tätä tavoitetta varten hän laati monipuolisen suomenkielisen tuotannon. Juteinin mukaan kansan valistaminen edellytti kansan oman kielen vaalimista. Siksi kielen kehityksen alkuvaiheessa oli tärkeää luoda sen ympärille myönteistä suhtautumista ja kiinnostusta niin kielen puhujien itsensä kuin ruotsinkielistenkin keskuudessa. Samaan aikaan oli motivoitava ja opetettava ihmisiä käyttämään suomen kieltä oikein. Se oli puhdistettava vieraista vaikutteista ja varjeltava murteiden hajottavalta vaikutukselta. Toimivan yhteisen kielimuodon luomisessa Juteini antoi oman panoksensa kehittämällä oikeinkirjoitusta. Tarkemmin sanottuna kyse ei hänen mukaansa ollut niinkään uuden *luomisesta*, vaan vanhan katoamassa olleen *palauttamisesta*.

Suomen suuriruhtinaskunnan muodostaminen Juteinin kirjailijanuran alussa toi näkyväksi Suomi-nimisen kokonaisuuden merkityksen sen asukkaille. Juteini kuvasi Suomea, mutta näki sen monien myöhempien kansallisromantikkojen vastaisesti ei luontoidyllinä, vaan sen asukkaiden kautta, suomalaisten kotina. Kotimaansa ääriviivoja tärkeämpänä Juteini näki sen pohjoisen sijainnin. Juteinin kansallismielisyys näkyi myös hänestä harvemmin esiin nostetusta maanpuolustusaiheesta, jonka rinnalla kuitenkin kulki jatkuvasti syvä rauhantahtoisuus. Suhtautumista Ruotsiin ja Venäjään leimasivat, paitsi ajankohtaiset muutokset, myös historian painolasti. Ruotsalaisia hän

piti syyllisinä suomen kielen surkeaan tilaan, mutta näki keisari Aleksanteri I:ssä pelastajan, joka kotoperäisenä hallitsijana toimisi aidosti suomalaisten hyväksi.

Juteini käsitteli tuotannossaan myös kansan ja kansakunnan käsitteitä. Se kuvaa hänen nationalistista maailmanjäsenystään ja kansallisuusaatteesta kumpuavia ajatuksia siitä, minkälainen on oikea tapa turvata kansojen ja niiden kulttuurien elinvoimaisuutta. Juteinin ajan Suomi-kuvan vakiintumattomuus näkyy kuitenkin muun muassa haparoinnissa Suomen maan ja kansan käsitteiden suhteen. Myös muukalaisen käsite oli häilyvä ja monesti Juteini tuntuikin lukevan heihin kenet tahansa moitittavalla tavalla toimivan henkilön.

Juteini piti esillä Suomen kansan erillisyyttä muista kansoista ja oli myös hyvin kiinnostunut kuvaamaan kansaa ja sen ominaispiirteitä. Tässäkin nousee esiin hänen koko tuotantonsa läpileikkaava valistuksellisuus. Pelkkien unelmien maalailun sijaan Juteini tarjosi lukijalleen sekä ihmisyyden irvikuvan että ihanteen. Vaikka Juteini korostikin oppineisuuden merkitystä, oli hänen Suomi-kuvansa hyvin maaseutukeskeinen. Juteini oli ensimmäisiä korvenraivaaja-suomalaisen arkkityypin vakiinnuttajia kantaen siinä ohessa huolta tapojen turmeltuneisuudesta.

Juteinin kiinnostus ja perehtyneisyys kansankulttuuriin näkyy hyvin hänen halussaan tallentaa sanallista kansanperinnettä. Hän myös otti sen keskeisiä ilmiöitä käyttöönsä, josta parhaana esimerkkinä on myyttisen Väinämöisen jatkuva ja monipuolinen hyödyntäminen suomalaisuuden kuvastossa. Vaikka Juteinin päähuomio näyttää olleen tulevaisuuteen vaikuttamisessa, hän näki tärkeäksi myös suomalaisten juurien ja historian esillä pitämisen kautta rakentaa kansallista kertomusta. Suomalaisten tuli arvostaa sisukkaita esivanhempiaan ja kansallista alkuperäänsä, jonka Juteini sijoitti muiden suomalais-ugrialaisten kansojen joukkoon.

Se, että Juteinin merkitys suomalaisuuden varhaisena puolustajana on sittemmin arvioitu erityisen merkitykselliseksi, perustuu tekstien sisältöjen ohella yleisesti hänen toimintaansa kirjailijana ja kansanvalistajana. Juteinin ”suomalaisuusohjelma” oli siis yhtä lailla käytännöllistä kuin aatteen paloa julistavaakin. Toisin sanoen Juteinin merkityksellisyys, hänestä usein keskeisenä esiin nostettu fennomania, piileekin osaltaan myös nykylukijalle kovin ilmiselvässä ja arkipäiväistyneessä asiassa, suomenkielisessä kirjallisuudessa. Juteinin julkaisemien kirjojen painosmäärien

tiedetään olleen suuruusluokaltaan sadoissa. Hän myös lähetti niitä itse tuttavilleen eri puolilla maata, jolloin vaikutus levisi hänen välitöntä elinpiiriään laajemmalle. Myös sanomalehtityössä mukana oleminen osoittaa pyrkimystä pöytälaatikkokirjoittelun sijasta laajemman näkyvyyden hankkimiseen, joka toki aikakauden pienten kulttuuripiirien ja lukijakunnan vähäisyyden vuoksi jäi varsin vaatimattomaksi.

Yksittäisen henkilön merkitystä täytyykin varoa kasvattamasta historiantulkinnoissa tarpeettoman suureksi. Juteini ei ollut ensimmäinen eikä aikanaan ainoa suomalaisuudesta kiinnostunut ja kirjoittanut henkilö, mutta hän lähti nostamaan suomalaista kansaa ja sen kieltä aivan eri tavalla kuin kukaan häntä ennen. On myös syytä muistuttaa, ettei Juteini missään tapauksessa ollut yhden asian mies, kaikkea muuta. Hän pyrki käsittämään valistuksen ja sivistyksen laaja-alaisesti ja toimimaan niiden puolesta usealla kirjallisen kulttuurin sektorilla.

Sävyltään Juteinin tekstit ovat sekä elämänmyönteistä, jopa paatoksellista isänmaallisuutta että loukkaantuneen, toisinaan jopa epätoivoisen ajattelijan puolustuspuhetta. Suomalaisia puolustaessaan Juteini ei hyökännyt muita ihmisryhmiä vastaan. Hän ei pyrkinyt suomalaisuuden edistämiseen muita alas repimällä, vaan omiaan nostamalla, ja tässä keskeisinä toimijoina olivat suomalaiset itse. Juteini suhtautui asiaansa sekä järjellä että tunteella, mikä kertoo sen kokonaisvaltaisesta merkityksestä hänen elämässään. Tämä jakolinja noudatteli jossain määrin myös jakoa suomen- ja ruotsinkielisten teosten välillä. Juteinin kirjoittelussa olikin jatkuvasti kaksi kärkeä: vetoaminen pääosiltaan ruotsinkielisen sivistyneistön oikeudentuntoon ja järkeen ja toisaalta suomenkielisen kansan itsensä omanarvon- ja velvollisuudentunnon kohottaminen.

Juteinin merkitys on aiemman, akatemian piirissä virinneen kansallisen kiinnostuksen ja innostuksen istuttamisessa laajempiin kansanosiin, jossa hän vasta uskoi sen tuottavan pysyvää hedelmää. Suomenkielisen talonpoikaisen elämänpiirin ja itselleen vieraskielisen sivistyksen parissa kohtaamansa kansallisen liikehdinnän välisestä jännitteestä syntyi symbioosi, joka sai Juteinin toimimaan. Juteini pyrki useiden myöhempien fennomaanien tavoin paitsi sivistämään kansaa, myös kansallistamaan sivistyneistöä. Enää ei riittänyt kansasta erillään käytävä suomenmielinen akateeminen keskustelu, vaan suomalaisten hyväksi piti lähteä toimimaan konkreettisesti. Kansa ei itsestään valveutuisi, vaan se vaati herättäjiä. Tässä Jaakko Juteini halusi olla mukana.

Juteini kirjoitti suomalaisille ja pyrki herättämään heissä rakkauden omaa kieltä ja kansaa kohtaan sekä halun edistää arvokkaina pitämiään asioita.

Kirjoittajana ja ajattelijana Jaakko Juteini oli omalaatuinen persoona. Hän ei suinkaan ollut aina halukas asettamaan ajatuksiaan tai sanojaan aikansa sovinnaisuuden puitteisiin, mikä johti hänet hankaluuksiin ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Vaikka Juteinin käsitykset esimerkiksi kielen kehityksestä tai suomalaisten menneisyydestä eivät olleetkaan aina todellisuuden kanssa yhtäpitäviä, hänen perustavimpia tavoitteitaan, kirkasotsaisimpia idealistisuuksia lukuun ottamatta, ei voi kuitenkaan pitää erityisen epärealistisina, sen on myöhempi historia näyttänyt. Osittain tämä johtuu tavoitteiden summittaisuudesta. Alussa oli tärkeä lähteä kulkemaan oikeaan suuntaan, tavoitteet kyllä täsmenisivät kehityksen myötä. Tästä on nähtävissä merkkejä jo Juteininkin elinajalta.

Lähteet ja kirjallisuus

Painetut lähteet:

1. Lähdejulkaisut ja aikalaiskirjallisuus:

Jaakko Juteini kootut teokset I. Toim. Klaus Krohn. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki 2009a.

Jaakko Juteini kootut teokset II. Toim. Klaus Krohn. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki 2009b.

Kalevala. WSOY, Porvoo 2004.

Runeberg, J. L., *Vänrikki Stoolin tarinat*. Gummerus, Jyväskylä 2005.

2. Lehdistö:

Hämeen Sanomat, 12.11.2020.

Sanan Saattaja Wiipurista, 4.4.1840.

Suometar, 13.7.1855.

Painamattomat lähteet:

Repo, Leena, ”Jaakko Juteinin löytynyt hautakivi”, Suomen kirjailijanimikkoseurat ry, [<https://www.nimikot.fi/?x103997=473122>]. Luettu 9.12.2019.

Kirjallisuus:

Alhoniemi, Pirkko, *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 294, Helsinki 1969.

Anderson, Benedict, *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino, Tampere 2017 (2. painos). Suomentanut Joel Kuortti.

Anttila, Aarne, *Jaakko Juteini kasvatustieteellisen kirjailijana*. Teoksessa Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Viides jakso, 2 osa. Juhlajulkaisu professori Kaarle Krohn'in kuusikymmenvuotis-päivänä toukok. 10:ntenä v. 1923. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1923.

Bäckman, V-P. (toim.), *Juteini-kirja. Kirjoituksia Jaakko Juteinilta. Huwiksi ja hyödyksi*. Edition Marras Workshop, Vammala 2008.

Einonen, Piia & Voutilainen, Miikka (toim.), *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria*. Vastapaino, Tampere 2020.

Engman, Max, *Pietarinsuomalaiset*. Werner Söderström Oy, Helsinki 2004.

Engman, Max, *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. Werner Söderström Oy, Helsinki 2009.

Enäjärvi, Elsa, *Jaakko Juteini ja suomalainen kansantietous*. Eripainos Kalevalaseuran vuosikirjasta 1927.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere 2005 (7. painos).

Gustafsson, Philip, *Kristfrid Ganander – 1700-luvun monipuolinen valistuspöytäkirja*. Teoksessa Mythologia Fennica. Toim. Juha Pentikäinen. Recallmed Oy, Tampere 1995.

Halonen, Tero & Aro, Laura (toim.), *Suomalaisten symbolit*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2005.

Hobsbawm, Eric, *Nationalismi*. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino, Tampere 1994. Suomentaneet Jari Sedergrén, Jussi Träskilä ja Risto Kunnari.

Huhtala, Liisi, *Aamun mies: Jaakko Juteini (1781–1855)*. Teoksessa Jaakko Juteini kootut teokset I. Toim. Klaus Krohn. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki 2009.

Huhtala, Liisi & Supponen, Sanna (toim.), *Viipurin viisas – näkökulmia Jaakko Juteiniin*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 16, Helsinki 2012.

Häkkinen, Kaisa, *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Helsinki 1994.

Hökkä, Tuula, *Modernia kansallista lyriikkaa*. Teoksessa Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:1, Helsinki 1999.

Kallio, O. A., *Suomalaisuuden suurmiehiä I*. Kansanvalistusseuran Elämäkertoja 19, Helsinki 1915.

Kaukonen, Väinö, *Suomenkielisen taidekirjallisuuden varhaisvaiheet*. Teoksessa Viljanen, Lauri (toim.), *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura ja Otava, Helsinki 1964.

Kirstinä, Leena, *Kirjallisuutemme lyhyt historia*. Tammi, Helsinki 2000.

Klinge, Matti & Leikola, Anto, *Kotimaa ja kotiseutu*. Teoksessa Klinge, Matti, *Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808*. Otava, Helsinki 1987.

Klinge, Matti, *Keisarin Suomi*. Schildts, Espoo 1997. Suomentanut Marketta Klinge.

Koskivirta, Anu, *Saksalainen sivistys, suomalainen kansa: kirjallisuus, kotiseutu ja kansankieli 1800-luvun alun Viipurin koulumaailmassa*. Teoksessa Einonen, Piia & Räihä, Antti (toim.), *Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit. Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 20, Helsinki 2019.

Kuusi, Sakari, *Suuria Suomalaisia I*. K. J. Gummerus Osakeyhtiö, Jyväskylä 1927.

Kähäri, Iris, "Kynäys Maallisen Wiisauden Tohtorin Jaakko Juteinin Muisto-kirjaan". Teoksessa Polkunen, Mirjam & Viikari, Auli (toim.), *Suomalaisia kirjailijoita. Kirjailijat kirjailijoista*. Tammi, Helsinki 1982.

Laine, Ahti (toim.), *"Voi sun juttujas, Juteini". Valikoima*. Toimittanut, osaksi ruotsista suomentanut ja kommentit kirjoittanut Ahti Laine. Kustannus Oy Littera, Espoo 1983.

Lassila, Pertti, *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki 2008.

Lehtinen, Erkki, *Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella*. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1989.

Lehtonen, Tuomas M. S., *Keskiajan kirjallinen kulttuuri*. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 1. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:1, Helsinki 1999.

Liikanen, Ilkka, *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Historiallisia tutkimuksia 191. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1995.

Nenonen, Kaisu-Maija & Teerijoki, Ilkka, *Historian suursanakirja*. WSOY, Porvoo 1998.

Niemi, Juhani, *Suomenkielisen lyriikan pioneeri Jaakko Juteini*. Teoksessa Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:1, Helsinki 1999.

Ojanen, Eero, *Jaakko Juteini. Suomen ensimmäisen kirjailijan tarina*. Into Kustannus Oy, Helsinki 2020.

Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.), *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005.

Raitio, Raine, *Arvon mekin ansaitsemme. Hattulan Rahkoilan kylän vaiheita*. Rahkoilan seudun koulu- ja kyläyhdistys ry, Hattula 2009.

Reitala, Aimo, *Suomalaisuusliike taiteessa*. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1989.

Sarjala, Jukka, *Turun romantiikka. Aatteita, lukuvimmaa ja yhteistoimintaa 1810-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 283. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2020.

Setälä, E. N. & Tarkiainen, V. & Laurila, Vihtori (toim.), *Suomen kansalliskirjallisuus XI. 1800-luvun alkupuolen suomenkielisiä runoilijoita ja runonkerääjiä, kirjailijoita ja kielimiehiä*. Otava, Helsinki 1932.

Talvioja, Kuuno A., *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa I*. Heinola 1915.

Teperi, Jouko, "Jaakko Juteini ja hallituskonseljin suomen kielen kääntäjän virantäyttäminen vuonna 1810", *Historiallinen aikakauskirja* 3/1968, 250–262.

Teperi, Jouko, *Arvon mekin ansaitsemme. Jaakko Juteinin aatemaailman eräät päälinjat*. Historiallisia tutkimuksia 85. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1972.

T. K. F. (toim.), *Jaakko Juteinin eläinsuojeluskirjoitelmat*. Lilius & Hertzberg Osakeyhtiö, Helsinki 1906.

Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988.

Tommila, Päiviö (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1989.

Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:1, Helsinki 1999.

Viljanen, Lauri (toim.), *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura ja Otava, Helsinki 1964.

Vuorinen, Marja, *Herrat, hurrit ja ryssän kätyrit – suomalaisuuden vastakuvia*. Teoksessa Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.), *Nationalismit*. WSOY, Helsinki 2005.